

**EDEBİ ESERLERDE TEİZM, DEİZM VE ATEİZM
İMGELERİNİN FELSEFİ ANALİZİ
(DAN BROWN ÖRNEĞİ)**

Ebru BAYRAM

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe Ana Bilim Dalı
Doç. Dr. Hüsnü AYDENİZ
2022
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI**

Ebru BAYRAM

**EDEBİ ESERLERDE TEİZM, DEİZM VE ATEİZM
İMGELERİNİN FELSEFİ ANALİZİ
(DAN BROWN ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Hüsnü AYDENİZ**

ERZURUM-2022

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “EDEBİ ESERLERDE TEİZM, DEİZM VE ATEİZM İMGELERİNİN FELSEFİ ANALİZİ (DAN BROWN ÖRNEĞİ)” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

20.05.2022

Aslı Islak İmzalıdır.

Ebru BAYRAM

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi **MADDE 6– (1)** Lisansüstü teze ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Hüsnü AYDENİZ danışmanlığında, Ebru BAYRAM tarafından hazırlanan bu çalışma 20/05/2022 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından, Felsefe Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Prof. Dr. Nevzat CAN

İmza: Aslı Islak İmzalıdır.

Jüri Üyesi :Doç. Dr. Hüsnü AYDENİZ

İmza: Aslı Islak İmzalıdır.

Jüri Üyesi :Doç. Dr. Fatih TOPALOĞLU

İmza: Aslı Islak İmzalıdır.

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ	1
I. EDEBİ ESERLERDE TEİZM, DEİZM VE ATEİZM.....	4
II. EDEBİ ESERLERİN TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	7
III. TEİZM, DEİZM VE ATEİZM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	8
A. Teizm.....	8
B. Deizmin Kavramsal Çerçevesi ve Tarihsel Gelişimi.....	10
C. Ateizmin Kavramsal Çerçevesi ve Tarihsel Gelişimi.....	17

BİRİNCİ BÖLÜM

DAN BROWN'IN DÜŞÜNCE DÜNYASI VE ESERLERİNDEKİ TEİST, DEİST VE ATEİST KARAKTERLER

1.1. DAN BROWN'IN HAYATI, ESERLERİ VE POPÜLER ETKİNLİĞİ ÜZERİNE	23
1.2. DAN BROWN'IN ESERLERİNDE TEİST, DEİST VE ATEİST DÜŞÜNCELER	29
1.2.1. Teistik Karakter Örnekleri	30
1.2.1.2. Tanrı'nın Varlığına Yönelik Argümanlar.....	36
1.2.1.3. Dinin Gerekliliğine Yönelik Argümanlar.....	40
1.2.2. Dan Brown'ın Eserlerinde Deist Karakterler	43
1.2.2.1. Deist Karakter Örnekleri	43
1.2.2.2. Deist Karakterlerin Din Aleyhine Kullandıkları Argümanlar	46
1.2.2.3 Teizme Yönelik Ontolojik İtirazlar	52
1.2.2.4. Teizme Yönelik Epistemolojik İtirazlar	53
1.2.2.5. Teizme Yönelik Ahlaki İtirazlar.....	54
1.2.2.6. Deist Karakterlerin Ateizm Eleştirisi	56

1.2.2.7. Din ve Bilim İlişkisi	62
1.2.3. Dan Brown'ın Eserlerinde Ateist Karakterler	70
1.2.3.1. Ateist Karakter Örnekleri	71
1.2.3.2. Ateist Karakterlerin Din Aleyhine Kullandıkları Argümanlar	74
1.2.3.3. Teizmin Yaratılış İddiasına ve Epistemolojik Söylemlerine Yönelik İtirazlar.....	75
1.2.3.4. Teizme Yönelik Ahlaki İtirazlar.....	78
1.2.3.5. Ateist Karakterlerin Deizm Eleştirisi	80
1.2.3.6. Ateizm ve Bilim: Evrim Teorisi	82

İKİNCİ BÖLÜM

DAN BROWN'IN ESERLERİNDE TRANSHÜMANİST MOTİFLERİN FELSEFİ ANALİZİ

2.1. BROWN'IN ESERLERİNDE TRANSHÜMANİST İMGELER: YAPAY ZEKÂ VE DİN	88
2.2. CEHENNEM ADLI ESERDE VİRAL KURGU	100
SONUÇ.....	107
KAYNAKLAR	112
ÖZGEÇMİŞ.....	121

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EDEBİ ESERLERDE TEİZM, DEİZM VE ATEİZM İMGELERİNİN FELSEFİ
ANALİZİ
(DAN BROWN ÖRNEĞİ)

Ebru BAYRAM

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hüsnü AYDENİZ

2022, 121 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Nevzat CAN

Doç. Dr. Hüsnü AYDENİZ

Doç. Dr. Fatih TOPALOĞLU

Bu çalışma, günümüz popüler edebiyatında önemli bir yer edinmiş, eserleri tüm dünyada en çok satanlar listelerine girmiş ve yine bazı eserleri sinema filmi olarak uyarlanmış olan Dan Brown'ın çalışmalarında dine yönelik yaklaşımları ele almaya, bunları eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutmaya ve bunların felsefi analizini yapmaya odaklanmıştır.

Bilindiği gibi düşünce tarihinde kaleme alınan eserlerde kimi zaman teorik ve soyut tartışmaların esas alındığı bir yöntem tercih edilmekle birlikte kimi zaman da içeriği çeşitli metaforların ve hikâyelerin odağa yerleştirildiği, farklı karakterler üzerinden tartışmaların yürütüldüğü ve müşahhas örneklerin kullanıldığı yöntemlere başvurulmaktadır. İkinci yönteme göre hazırlanan eserler edebiyat-felsefe ilişkisinin güçlü bir şekilde dile getirildiği bir boyutu karşımıza çıkarmaktadır. Brown'ın kitaplarında, felsefe tarihinin girift sorunları akıcı bir üslupla değerlendirilmekte ve günümüzde sıklıkla karşılaşılan çarpıcı örnekleri barındırmaktadır. Özellikle geleneksel dinler ve modern bilimsel gelişmeler (yapay zekâ, transhümanizm) ekseninde ortaya çıkan sorunlar, farklı kahramanların argümanlarıyla irdelenmektedir. Onun çalışmalarının nirengi noktası Hristiyanlık olmakla birlikte, farklı dinî geleneklere yönelik değerlendirmeler de bu eserlerde göze çarpar. Bu bağlamda, Tanrı-âlem ilişkisi, farklı Tanrı tasavvurları, dindarların tavır ve davranışları vb. hususlar önemli başlıklar olarak değerlendirilir.

Çalışmada öncelikli olarak giriş kısmında teizm, deizm ve ateizm üzerine bir kavramsal analiz yapılacak; bunların düşünce tarihindeki yerlerine değinilerek, çatışma noktaları ele alınacak ve edebi eserlerin bu noktadaki konumlarına değinilecektir. Ardından birinci bölümde Dan Brown'ın eserlerinin analizi yapılacaktır. Çalışmamız son olarak din ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olan transhümanizm, yapay zekâ ve viral tehditlerin yer aldığı bir bölümle tamamlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din, Bilim, Dan Brown, Teizm, Deizm, Ateizm, Transhümanizm, Yapay zekâ

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****PHILOSOPHY ANALYSIS OF THEISM, DEISM AND ATHISM IMAGES IN
LITERATURE WORKS
(FROM BROWN EXAMPLE)****Ebru BAYRAM****Advisor: Doç. Dr. Hüsnü AYDENİZ****2022, Page: 121****Jury: Prof. Dr. Nevzat CAN****Assoc. Prof. Dr. Hüsnü AYDENİZ****Assoc. Prof. Fatih TOPALOĞLU**

This study deals with the approaches to religion in the works of Dan Brown, whose works have gained an important place in today's popular literature, his works have entered the best-seller lists all over the world, and some of his works have been adapted into movies, focused on critical evaluation and philosophical analysis of them.

As it is known, in the works written in the history of thought, sometimes a method based on theoretical and abstract discussions is preferred, but sometimes methods are used in which various metaphors and stories are placed in the focus, discussions are carried out over different characters and concrete examples are used. The works prepared according to the second method reveal a dimension in which the relationship between literature and philosophy is strongly expressed. In Brown's books, the intricate problems of the history of philosophy are evaluated in a fluent style and contain striking examples that are frequently encountered today. Especially the problems that arise in the axis of traditional religions and modern scientific developments (artificial intelligence, transhumanism) are examined with the arguments of different heroes. Although the triangulation point of his works is Christianity, evaluations of different religious traditions are also striking in these works. In this context, the relationship between God and the universe, different conceptions of God, attitudes and behaviors of religious people, etc. are considered as important topics.

In the study, first of all, a conceptual analysis will be made on theism, deism and atheism in the introduction; by referring to their place in the history of thought, the points of conflict will be discussed and the position of literary works at this point will be mentioned. Then, in the first part, Dan Brown's works will be analyzed. Finally, our study will be completed with a section on transhumanism, artificial intelligence and viral threats, which are directly or indirectly related to religion.

Keywords: Religion, Science, Dan Brown, Theism, Deism, Atheism, Transhumanism, Artificial intelligence

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CERN	: Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire (Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi)
Çev.	: Çeviren
DNA	: Deoksiribo nükleik asit
Ed.	: Editör
M.Ö	: Milattan Önce
NSA	: Ulusal Güvenlik Ajansı
NASA	: National Aeronautics and Space Administration (Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi)
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
WHO	: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

ÖNSÖZ

İnsanoğlu evrene karşı merak ve hayretini yazıya işleyerek bu merakını gelecek nesillere aktararak evren hakkındaki birçok önemli sorunun tartışılmasını sağlamıştır. Bu önemli tartışmalar bilim ve dinin temel problemleri olan; “Yaratılış”, “Yaratıcı”, “Sonsuzluk”, “Evren” gibi merak edilen birçok konuyu içermektedir. Bu gibi konular her çağa farklı yansıyor, o çağın düşünürleri tarafından çağın düşünce yapısına göre ele alınmıştır. Mesela Ortaçağ’da din temelli bakış açıları hakimken, Modern Çağ’da bilimin objektif ve materyalist düşüncesi hakim olmuştur. Dinin de bilimselleştiği bu çağda teist dinlerin düşünce dünyasından farklı olarak yukarıdaki kavramlara bakış açısı deist perspektifte olmuştur. Din ve bilimin çatışmasını uzlaştırmak adına atılan bilimsel adımlar hem teist hem de deist taraflarca olumlu karşılanmıştır. Ancak din ve bilim çatışması ateist taraflarca radikalleştirilmiştir. Yani ateizm için din ve bilim uzlaştırılmaz. Günümüzde bu düşünce yapıları arasındaki uçurum daha da derinleşmekte ve bilime duyulan saygı Tanrısallık boyutuna ulaşma yolundadır.

Çalışmamızın ana konusu olan bu gibi tartışmalar düşünce dünyasına ilham vererek edebi eserlere işlenmiştir. Bu düşünce yapıları arasında uçurumun derinleştiği günümüz dünyasında bu konular Dan Brown’ın eserlerine yön vermiştir. Onun eserlerindeki karakterler, din ve bilim çatışmasının derin izlerini taşımakta; gelenekçi ve modern çağın ayrıştığı hususlara değinmektedir. Özellikle din ve bilim çatışmasının derinleştiği konularda, uzlaşmacı tavırda deist ve teist karakterler kullanarak din ve bilimin uyumuna dikkat çeker. Brown, bilimin ulaştığı önemli evrelerden biri olan yapay zekâ üzerinden teizme ve deizme karşı ateizmin olanaklılığını tartışır. Tüm bunlarla birlikte Brown, günümüzde önemli bir yer teşkil eden transhümanizmin getirdiği yenilik ve yol açtığı viral tehditler gibi konuları din bilim çerçevesinde ele alır.

Bu yola çıkmadan önce beni her zaman her konuda cesaretlendiren; sonrasında tez sürecim boyunca maddi manevi hiçbir desteğini benden esirgemeyen, bazen pes etme yoluna girdiğimde yeniden daha güçlü ve daha inançlı şekilde tezime sarılmamı sağlayan biricik eşim Murat BAYRAM’a en kalbi teşekkürlerimi sunuyorum. Yine bana katlanıp, maddi manevi desteklerini esirgemeyen sevgili aileme, arkadaşlarıma sonsuz teşekkürler. Bu süreçte her zaman her konuda kolaylıkla ulaşıp, aklıma takılan konularda danışabildiğim, çalışmaya gayret göstermem gerektiğini her fırsatta vurgulayarak beni

yüreklendiren kıymetli danışmanım Doç. Dr. Hüsnü AYDENİZ'e ve değerli hocam Prof. Dr. Nevzat CAN ve Doç. Dr. Fatih TOPALOĞLU'na ayrıca teşekkür ediyorum.

Bu tez Atatürk Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü bünyesinde hazırlanan SYL-2021-10005 kodlu bilimsel araştırma projesi ile desteklenmiştir.

Erzurum – 2022

Ebru BAYRAM

GİRİŞ

Evrenin oluşması hakkında akıllarda hep bir soru işareti olmuştur. “Evrenin bir yaratıcısı var mı, evren nasıl yaratıldı, evreni kim yarattı, var ise şu anda nerede, her yerde mi yoksa yaratıcı evreni yaratıp kenara mı çekildi?” gibi buna benzer birçok soru zihinleri fazlasıyla meşgul etmiş ve bunun sonucunda da çeşitli problemler doğmuştur. Tüm bu soru ve problemler ışığında bizim felsefi bakış açısıyla yaklaşmamızı sağlayan nedenler de ortaya çıkmıştır. Evreni ve Tanrıyı sorgulamak felsefenin başlangıcından günümüze kadar gelen en büyük problemlerinden birisidir. Bu sorgulamalar bazı insanların teizmde ısrar etmesine neden olurken, onları kimi zaman deizm kimi zaman da ateizme yöneltmiştir.

Tarih boyunca rastladığımız dini tartışmalarda özellikle Rönesans ve Reform’un ardından Batı dünyasında ortaya çıkan bilimsel ve felsefi yaklaşımlar, insanın ontolojik statüsünü değerlendirme konusunda derin bir etki uyandırmıştır. Bu etkinin izlerini büyük oranda din ve dinle alakalı meselelerin değerlendirilmesinde de görmekteyiz. Tarihin belirli dönemlerinde yansımalarına şahit olduğumuz ateizm ve deizm gibi paradigmaların, modern dönemde daha geniş bir etki alanına sahip olduğu söylenebilir. Geçmişte sınırlı çevrelerde ilgi uyandıran bu anlayışlar artık geniş kitlelerde de bir karşılık bulmaktadır. Mevzubahis konular, popüler kültürün yayılmasına katkı sağlayan farklı aygıtlar vasıtasıyla, toplumun farklı katmanlarına ulaşmak açısından önemli bir avantaja sahip hale gelmiştir. Günümüz insanı televizyon ve internet kullanımındaki yoğunluğun yanında, klasik araçlardan bütünüyle vazgeçme noktasında değildir. Bu açıdan kitaplar, özellikle de edebi eserler etkinliklerini hâlâ sürdürmektedir. Bu noktada felsefe, bilim, edebiyat ve bilimin kesişim noktası olarak işlev gören önemli eserler dikkat çekmektedir. Bu çalışmadaki temel amaç, bu alanları bünyesinde barındıran edebi çalışmalarda felsefe, din, bilim ve edebiyat ilişkisinin örneklerinden birini incelemektir. Bu vesileyle, farklı bakış açılarından, ilgili alanların temel yaklaşımlarındaki problematik hususların tespiti ve bunların felsefi analizinin yapılması ve entelektüel tartışmaların geniş kitlelerin gündemine gelmesi açısından, incelenen eserlerin yönlendirici ve ikna edici etkisine odaklanarak, bunların pratik faydaları temin açısından taşıdıkları değerin irdelenmesi hedeflenmektedir.

Bu nedenle çalışmada felsefi, bilimsel ve dini tartışmaların Dan Brown'ın eserlerindeki yansıması, karakterler üzerinden ele alınarak teist, deist ve ateist bağlamda eleştirel bir bakış açısıyla sunulacaktır. Bununla birlikte, karşı argümanların bu eleştirilere yönelik cevapları ve dolayısıyla ateist ve deist argümanların da eleştirileri yapılmaya çalışılacaktır. Buradaki hedef, herhangi bir görüşün felsefi analizi sırasında, felsefenin kapsamlılık ilkesine bağlı kalınarak, objektif bir değerlendirmenin nasıl olması gerektiğini ortaya koymaktır. Bu yolla, felsefe, din ve bilim eksenli yaklaşımların kanıta dayalı bir anlayışla ele alınmasının ve güncel modanın sığ bir yansıması olarak kalmamasının; yani, herhangi bir görüş veya inanç mensubunun sahip olduğu değerleri olabildiğince rasyonel bir temel üzerine oturtmasının gerekliliği vurgulanmaya çalışılacaktır.

Bunların yanında, çalışma boyunca temel kaynaklardan hareketle bir teizm, deizm ve ateizm tanımlamasının yapılıp, sonrasında bunlara götüren sebeplere değinilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda kültürel izlerin, dini inanışların, kişilerin din üzerindeki etkilerinin, yazarın yaşantısının eserlerindeki karakterlere yansımasının, kullandığı sembollerin çağrışımlarının, dilin kavramsal çerçevesinin etkisinin, dinin ve inanışların sınırlarının ele alınması suretiyle, edebi eserlerin felsefi analizinin nasıl yapılabileceğine dair bir vizyon belirlenmeye çalışılacaktır. Bundan dolayı, felsefi açıdan irdelenecek olan Tanrı kavramının anlam içeriği ve eleştirisinde hangi karakterlerin ne maksatla kullanıldığı, bu karakterler üzerinde nelerin etkili olduğu, Dan Brown'ın eserlerinde bunları nasıl ele aldığı, özellikle seçilen karakterlerin hangi inancı yansıttığı, eleştirdiği, karakterler üzerinden verilmek istenen mesajların ne olduğu, kullanılan sembollerin ve gizli karakterlerin neleri ortaya çıkarmaya çalıştığı gibi birçok sorunun cevabı bulunmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızın ana teması; günümüz popüler yazarlarından ve kitleleri etkilemekte olan Dan Brown'ın yapıtlarından hareketle teizm, deizm ve ateizm sarkacında din bilim ilişkisinin felsefi temellerini sorgulamak olacaktır. Araştırmada popüler eserlerdeki din algısının nasıl bir şekilde ele alındığı ve bunun kitleler üzerinde ne gibi etkilere sahip olduğu irdelenecektir. Özellikle günümüz gençlerinin yöneldiği deizmin Dan Brown gibi düşünürlerin eserlerinde nasıl işlendiği ve okuyucuyu deistik düşüncelere nasıl yönlendirdiği araştırılacaktır.

Deizm ve ateizm kavramlarının açıklaması, tarihsel süreci, birbirleriyle olan ilişkileri ele alınıp gerekli tanımlamalar yapıldıktan sonra popüler edebiyatta dini temalar ve bu temaların teist, deist ve ateist düşüncelerle olan ilişkisini göz önüne getirerek temel eleştirilere değinilecektir. Çalışmamız, yerel kültür ve popüler kültür arasındaki uçurumu simgeleyen bu edebi eserlerden hareketle yerel olanın dışlanmasıyla bilimsel bir dini savunuculuğun ön plana çıkmasını irdeleyerek toplumsal anlamda bir boşluğu doldurmayı amaçlar. Özellikle ateist düşüncelerin gelişmesiyle yerel kültürün buna karşı savunmasız kalması popüler edebi eserlerin deist düşünceleri daha çok ön plana çıkarmalarına neden olmuştur. Bu anlamda çalışmamız popüler edebiyatın dine yönelik eleştirilerine değinmesi ve yerel olan ile popüler olan arasındaki çatışmaları ortaya çıkarması açısından önemli bir yere sahiptir. Edebi eserler, içerisinde insanlara verilmek istenen mesajda din ve dindar kişilerin çizildiği profilin ne kadar etkili olduğu yönündeki tespitler açısından da bir değer ifade eder.

Buraya kadar ifade edilen hususlardan hareketle, çalışmanın ilerleyen aşamalarında Dan Brown'ın eserlerindeki dini öğelere değinilecek, yabancı ve Türkçe kaynaklardan yararlanılarak zengin bir içerik oluşturulmaya çalışılacaktır. Özellikle Brown'ın konuyla ilgili yapmış olduğu tüm çalışmalar taranarak karakterlerin analizi yapıp, din ve ahlak bağlamında nasıl bir profil çizdiği ortaya konulacaktır. Buradaki temel hedef, elde edilen tüm veriler bir süzgeçten geçirilerek, asıl ulaşılmak istenene yönelmek olacaktır. Bunların yanı sıra konuyla ilgili olan edebi ve felsefi kaynakçalardan da yararlanılacaktır. Bu amaçla çalışmamızda izleyeceğimiz yöntem, temel metinlere bağlı kalarak popüler edebiyatın dinsel olana yönelik eleştirilerini ele almak olacaktır.

Çalışma okuyucuyu kendi öz kimliğinden uzaklaştıran bilimsel dini bir çerçeveye sahip olan deizm ve ateizm gibi düşünceler üzerinden bilimin ve insanlığın geldiği son noktaları ele alacaktır. Popüler romanlar üzerine birçok çalışma yapılmış olsa da bu eserler üzerine teizm, deizm ve ateizmin birlikte ele alındığı herhangi bir çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Ülkemizdeki yükseköğretim kurumlarında yapılan çalışmalara bakıldığında Dan Brown'ın eserleri özelinde de bu çerçevede hazırlanmış bir çalışmaya rastlanmamaktadır.¹

¹ Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi'ne bakıldığında Brown üzerine yapılmış üç yüksek lisans ve bir doktora çalışması vardır: Celal Sarıoğlu, *Çevirmenin Sesi Odağında Dan Brown'ın Origin Adlı Eseri ve Türkçe Çevirisinin Karşılaştırmalı Bir Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler

Gerek sahip olduğu popülerlik gerek yapılan analizler, bizi Brown'ın çalışmalarının felsefi bir yöntemle incelenmesinin yararlı olduğu sonucuna ulaştırmaktadır. Bu nedenle, onun kitaplarındaki teist, ateist ve deist karakterlerin yaklaşımları ve kullandıkları argümanların incelenmesi, çalışmamızın temel unsurunu oluşturmaktadır. Bu çerçevede, çalışmamız bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmada öncelikli olarak giriş kısmında teizm, deizm ve ateizm üzerine bir kavramsal analiz yapılacaktır; bunların düşünce tarihindeki yerlerine değinilerek, çatışma noktaları ele alınacak ve edebi eserlerin bu noktadaki konumlarına değinilecektir. Ardından birinci bölümde Dan Brown'ın eserlerinin analizi yapılacaktır. Çalışmamız son olarak din ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olan transhümanizm, yapay zekâ ve viral tehditlerin yer aldığı bir bölümle tamamlanacaktır.

I. EDEBİ ESERLERDE TEİZM, DEİZM VE ATEİZM

İnsanın düşünce ve yapıp etmeleri hususundaki faaliyetlerine bakıldığında bunları üç temel başlıkta toplamak mümkündür. Bunlar; felsefe, sanat ve bilim olarak adlandırılabilir. Tarih boyunca genel olarak insanoğlunun başarıları da yine bu üç alan etrafında kendisini göstermiştir. Kaynağı vahiy olan din ise insani olanı aşar ve kaynağında ilahi olan bulunduğu için insani faaliyet alanlarından ayrılır. Nitekim din ile felsefe ve sanat arasında bir ilişki mevcuttur. Her dinde bir felsefenin gizli olduğu yadsınamaz bir gerçektir.² Öyle ki, tüm bu felsefelerde gizli olanı anlamak ve doğru şekilde anlatabilmek büyük bir beceri gerektirmektedir. Örneğin, çalışmamızın pek çok aşamasında atıfta bulunulan Hristiyanlık'ta göze çarpan vurgular etkisini de aynı şekilde göstermektedirler.

Kuşkusuz Hristiyanlığın epistemolojik olarak mihenge vurulduğu çağdaş tartışmalar göze çarpar. Nitekim on dokuzuncu yüzyıl dinine ve/veya sekülerleşmeye ilişkin neredeyse tüm açıklamalar, Charles Darwin'in Türlerin Kökeni (1859) adlı eserinin önemine dikkat çeker. Darwin'in çalışmasının uzun vadeli kültürel etkisini

Enstitüsü, İstanbul 2020; Tuğçe Elif Daştan, *Reativity in Translation: Analysis of Turkish Translations of Wordplays, Symbols And Codes in Dan Brown's Books*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016; Emrah Menek, Dan Brown'ın "*Cehennem*" Adlı Eserinde Propaganda Analizi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2021; Mustafa Gültekin, *Dan Brown'ın Cehennem Eserinin Metinlerarası ve Göstergelerarası Yaklaşımına Analizi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2019.

² Ali Osman Gündoğan, "Edebiyat ile Felsefe İlişkisi Üzerine", (Ed.: Mustafa Günay, Ali Osman Gündoğan), *Felsefe ve Edebiyat*, (51-62), Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2014, 51.

abartmak zor olsa da, onun Hristiyan inancı üzerindeki ani etkisini abartmak ve/veya onun yayınlanmasıyla karşılaşılan farklı tepkileri basitleştirmek kolaydır. Öyle ki bilimin gelişmesiyle birlikte edebi eserler yönlerini bu tartışmalara çevirmiştir.

Bu tür bilimsel eserlerin yanında sorgulamanın yönünü farklı bir düzleme taşıyan pek çok edebi eser dikkat çekmektedir. Bu eserler çıktıkları dönemin sorunlarını ve analizini önemli ölçüde yansıtır. Bu sorunlar bazen sadece dinsel figürlerin yüceltilmesi olmuş, bazen ahlaki tartışmalara yönelmiş, özellikle de günümüze yakın dönemde din ve bilim çatışmasının yükselmesi, edebi eserler için vazgeçilmez birer kaynak niteliği taşımışlardır. Bu da çoğunlukla Batı edebiyatında teizm (Hristiyanlık), deizm ve ateizm çerçevesinde dönmüştür. Temelde Hristiyanlığın ahlaki anlamda sorgulandığı eserler büyük ölçüde dikkatleri çeker.³

Modern romancılar, karakterlerini ve seçeneklerini yorumlamak için varoluşsal kaygının önemli kültürel perspektiflerine veya ekonomik olgulara başvurabilirler. Mesela, Dostoyevski okumasının -çoğunlukla paradigmatic bir Hristiyan romancı olarak ele alınmasının- özellikle teolojik meseleleri gündeme getirdiği iddia edilebilir. Dostoyevski'nin kişisel inanç deneyimi ile kurumsal ortodoksluk arasındaki kutuplaşması, Hristiyan varoluşçuluğuna yönelik çeşitli yaklaşımlar arasında çok etkili olmuştur. İnsan deneyimine ilişkin bu farklı kültürel bakış açılarının bir sonucu olarak, modern romanda insan kişiliğinin çeşitli alternatif modelleri gelişir.

Din, insan hayatının en ayrılmaz parçalarından birisidir. İlk insandan itibaren var olan bu olgu, toplumu bir arada tutan büyük etmenlerden biri olmuştur. Bir ideolojiyi aşlamak nasıl mümkünse, edebi eserler vasıtasıyla herhangi bir inancı aşlamak da öyle mümkündür. Günümüzün seküler yaşantı tutkunluğu, birçok alana yansımaktadır. Gelenek ve kültürel değerler ile barbarlığı çoğu zaman birbirine karıştıran kesimler, din vurgusunu yaparken kimi zaman aşağılayıcı bir üslup kullanmaktadır. Bazı eserlerde din vurgusu yapılırken, yeni bir dini oluşum göze çarpmaktadır. Yani, mevcut olan dini inançların çizmiş olduğu sınırları genişleterek veya tamamıyla değiştirerek yeni kurallar, yeni inanışlar, yeni bakış açıları ortaya çıkarmaktadırlar. Sekülerleşmenin çelişkili bir yanı olarak, on dokuncu yüzyıl ortalarında Huxley gibi ruhban karşıtı bilginlerini Richard

³ Fyodor Dostoyevski, *Karamozov Kardeşler*; Dante Alighieri, *İlahi Komedya*; Türkçe eserlerden Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur* romanı örnek olarak verilebilir.

Dawkins gibi militan tanrıtanımazlarıyla birleştiren, Norveç'te Hümânistler Derneği, Britanya'da Seküler Hümânizm Kurulu ve benzer örgütlerin çatısı altında kurumsal bir biçim alan bir hareketin doğmasını ve halen devam edegelen bir geleneği gösterebiliriz. Bunların sonucu olarak buradaki en önemli problem, din dilinin dünyevi amaçlarla kullanılmasıdır demek yanlış olmayacaktır.⁴

Edebi eserlerde kullanılan dil, etkileyicilik açısından kimi zaman kutsal kitaplardan daha baskın hale gelmektedir. Bu açıdan oldukça önem arz eden bu durum, eser okuyucusu ve yazarı bakımından dikkate değerdir. Voltairé, *Candide* adlı eserinde Tanrı'yı, bireyleri ve iktidarın başındakileri sorgularken okuyucuya da birçok sorgulama kapısı aralamaktadır. Özellikle kötülük probleminde değinilen eserde sürekli sorgulamalarla geçen bir serüvenin izlerine rastlanır. İnsanların kötü bir doğaya sahip olarak yaratılmadıkları; ancak doğayı kötü şekilde kullanarak birbirlerini yok etmek için çabaladıkları dile getirilir.⁵ Albert Camus, eserlerinin genelinde ateizmin izlerini taşır. *Veba* adlı eserinde Tarrou ve Rieux karakterleri arasında geçen diyalogta, Doktor Rieux insanlar için; “Her şeye gücü yeten bir Tanrı'ya inansaydı, insanları iyileştirmeye devam etmez ve bu görevi ona bırakırdı. Ama dünyada hiç kimse, hatta Tanrı'ya inanan Pannelloux bile böyle bir Tanrı'ya inanmadı, çünkü kimse sonuna kadar kendini Tanrı'nın ellerine bırakmadı.”⁶ şeklindeki görüşünü dile getirmiştir.

İnsanlar en yüce gereklilikler, en yüce değerler ve filozofların mutlak gereklilik olduğunu varsaydıkları en yüce mükemmeliyetçilik hakkında öylesine emindirler ki sanki bu bir öncelik hakkıymış gibi: *Öngörülen gerçek* olarak doruktaki “Tanrı”. “Tanrı olarak varolmak”. “Tanrının içine çekilmek” -binlerce yıl boyunca bunlar en saf ve en ikna edici gerekliliklerdi.⁷ Görüldüğü gibi bu vb. edebi eserler din ve Tanrı hakkındaki anlayışlar üzerinde derin bir dönüşüme neden olabilecek ciddi bir içeriğe sahiptir. Bu bakımdan toplumu da oldukça etkisi altına almışlardır.

⁴ Peter Burke, *Bilginin Toplumsal Tarihi*, (Çev.: Mete Tunçay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, 283.

⁵ Voltairé, *Candide*, (Çev.: Fehmi Baldaş), Çağdaş Yayıncılık, İstanbul 1998, 27.

⁶ Albert Camus, *Veba*, (Çev.: Nedret Tanyolaç Öztokat), Can Yayınları, İstanbul 2010, 88.

⁷ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, (Çev.: Nilüfer Epçeli), Say Yayınları, İstanbul 2014, 34-35.

II. EDEBİ ESERLERİN TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bilindiği üzere edebi, sanatsal, sinema gibi görsel ve yazılı eserler toplum üzerinde oldukça büyük etkiler yaratmaktadır. Büyükten küçüğe tüm bireyler bir düşünce etrafında toplanmak istendiğinde onları birçok kalıba sokabilecek izlekler oluşturulabilmektedir. Nasıl ki bir çocuğa ilaç içirilecek olduğunda eline verilen telefondaki videonun çocuğun üzerinde büyük bir etkileyciliği oluyorsa yetişkin bireylerin de tıpkı bu türden durumlara maruz kaldıklarını söylemek pekâlâ mümkündür. Bu unsurları sıralarken kimi zaman edebi bir eseri bir sinema sahnesinde hiç beklemediğimiz bir kurguyla seyredebiliyor, kimi zaman ise kitapta yavan anlatımın sahneye uyarlandığında nasıl canlı bir şekilde hayat bulduğunu görebiliyoruz. Tezimizde ele aldığımız Dan Brown'ın eserlerinin de birçoğu sinemaya uyarlanmıştır. Orada ele alınan konularla kitaplar arasında bazı farklılıklar bulunsa da sonuç itibarıyla birçok kişiyi fazlaca etkisi altına almıştır. Bunu diğer edebi eserlerde de görmek mümkündür. Herhangi bir ideolojiyi konuşarak aşıl原因amayan kişiler bunu bir sinema filmi veya tiyatro oyunuyla yapabilir; örneğin, dini düşünceyi etkilemek için yine bu mecraları kullanarak toplumun yapıtaşlarını oynatabilir veyahut toplumu dine yönleltebilirler.

Alman filozof Nietzsche, “Tanrı öldü” derken birçok kişinin bakış açısını değiştirerek bazı düşünce kalıplarını yerle bir etmiştir. Nietzsche'nin bize katmış olduğu “üstinsan, bengi dönüş, Tanrı öldü, Hristiyanlık ve Deccal” gibi kavramlarla geliştirmiş olduğu felsefesinde ardından giden bir sürü insanın dini, dindarları, din adamlarını sorgulamasını sağlamıştır. Benzer şekilde Türk edebiyatındaki yansımalarına örnek olarak Huzur romanından Suat adlı karakterin konuşmasından bir pasaj verecek olursak; “Belki, dedi. Fakat benim için hakikat budur. Anlıyor musunuz! Benim için Allah ölmüştür. Ben hürriyetimi tadıyorum. Ben Allah'ı kendimde öldürdüm.”⁸ Çoğu eserde olduğu gibi belirli düşünce kalıpları ya tamamen yıkılmış ya da sarsıntıya uğratılmıştır. Yine aynı şekilde, yanlış bilinen bazı düşünce kalıpları da düzeltilerek toplumun zihninde doğru yerlere oturtulmuştur.

Önem arz eden diğer husus ise, bir film çekiminde kameranın yakın çekime aldığı bir yüz gibi edebi eserlerin sinemaya uyarlanan kısımlarında toplumu etkisi altına alınması istenen kısmının kayda alınmasıdır. Bunu Byung-Chul Han'ın ele aldığı şekliyle

⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur*, Dergah Yayınları, İstanbul 2020, 312.

açıklayacak olursak; bir insan yüzünü yakından çektiğinizde, tüm arka plan bulanıklaşır. Bu bizi dünyanın kaybına götürür. Yakın çekim estetiği, kendisi bir yakın çekim toplumu haline gelen bir toplumu yansıtır.⁹ Yine bir şiirin toplum üzerinde yarattığı etkiler de inkâr edilemez. Epik bir şiirle kendisini kahraman hissedebilen birçok bireyle karşılaşabiliriz. Sezai Karakoç'un (ö. 2021) dile getirdiği şekliyle, şair millete öncülük etmekte, bazen onu kurtarmak bazen de kurtarayım derken yanlış bir yere götürmektedir. Buradan hareketle, topluma yön verirken, bir doktrine bağlanırken şiddetle bağlanmak değil, sorgulayarak, hakikati bulmaya çalışarak bağlanmak önemlidir.¹⁰ Lirik şiire baktığımızda dizginsiz bireyselleşme yoluyla evrenselliğe ulaşmayı umduğunu görürüz. Bununla birlikte, liriklerin özel tehlikesi oradadır: Şiirin bireyselleşme ilkesinin, bağlayıcı ve otantik bir şeyin her zaman olacağının otomatik bir garantisi olduğunu söyleyemeyiz. Bu ilkenin, şiirin ayrı varoluşun yegâne olumsuzluğunda kalıp kalmayacağı sorusuyla hiçbir ilgisi yoktur. Ancak lirik olanın özündeki evrenselliğin toplumsal bir karaktere sahip olduğu söylenebilir.¹¹

Tüm bu düşüncelerin ardından ele alınacak olan konular ışığında teizm, deizm ve ateizm üzerine bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

III. TEİZM, DEİZM VE ATEİZM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

A. Teizm

Teizm sonsuz, evrenin yaratıcısı, her şeye gücü yeten, iyiliksever ve sevgi dolu olan ve insanların dini deneyimlerinde ve dua eden faaliyetlerinde olduğu gibi evrenle etkileşim halinde olan, her şeyi bilen, tek bir Tanrı'nın var olduğu görüşü olarak ele alınır.¹² Buna göre, evrene aşkın olan Tanrı yarattığı varlıklardan ayrı; fakat kendisini yarattıkları vasıtasıyla gösteren bir varlıktır.¹³

⁹ Byung - Chul Han, *Güzeli Kurtarmak*, (Çev.: Kadir Filiz), İnsan Yayınları, İstanbul 2020, 14.

¹⁰ Sezai Karakoç, *Edebiyat Yazıları I Medeniyetin Rüyası Rüyanın Medeniyeti Şiir*, Diriliş Yayınları, İstanbul 2017, 53.

¹¹ Theodor Wiesengrund Adorno, *Edebiyat Yazıları*, (Çev.: Sabir Yücesoy), Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul 2018, 116.

¹² John Jamieson Carswell Smart and John Joseph Haldane, *Atheism and Theism*, Blackwell Publishing, Malden 2002, 8.

¹³ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, (16. Baskı), İzmir 2020, 137 vd.; Cafer Sadık Yaran, *Din Felsefesine Giriş*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2010, 103 vd.

Tarih boyunca, insanlar ilahi olanı birçok yönden kavramsallaştırmışlardır. “Teizm”, Yunanca theos (tanrı) veya theoi (tanrılar) kelimesinden gelir. Genel olarak mutlak bir Tanrı inancını, yaratıcı nedeni ve dünyanın varoluşunu savunan felsefi düşünceyi ifade eder. Terim Türkçe’de Tanrıçılık, modern Arapça’da el-ilâhiyye ve et-te’lîhü’l-dînî şeklinde karşılanmaktadır. Genel olarak teizm dar ve geniş anlamda ele alınır. Geniş anlamda, Tanrı’nın varlığının kabulüyle başlar. Bu düşünce yapısında mutlak ve aşkın bir varlığın mevcudiyeti söz konusudur. Aynı zamanda bu, mutlak teizm olarak da bilinir. Bu anlayış daha çok İlk Çağ düşüncesiyle temellendirilir. Teizm dar anlamda, Tanrı’nın varlığına inanmak kadar onun gerçek ve bilinçli bir varlık olduğunu kabul etmekten ibarettir. Felsefi teizm olarak bilinen bu tutum, Tanrı’nın her şeyi bildiği, işittiği, gördüğü ve takdir ettiği, adalet, lütuf ve merhamet sahibi olduğu inancıdır. Bu anlamda tarihsel teizm olarak adlandırılır. Teizmin son aşaması, Tanrı’nın vahiy ve mucizeler gönderdiğine inanmaktır.¹⁴

Teist dinler, temelde tek tanrılı olmalarına rağmen benzerlik gösterse de üç büyük dinin Tanrı anlayışı birbirinden farklıdır. Yahudilikte ulusal bir din haline gelen teizm evrenselliğini kaybederken, teslis kavramının merkeze alındığı Hristiyanlık, bir şekilde tektanrıçılıktan uzaklaşmıştır. Bu anlamda İslam, birlik ve evrenselliği vurgulayarak özgün ve Yahudilik ve Hristiyanlıktan farklı kabul edilmektedir.¹⁵ Teizm, ateizmi ve agnostisizmi reddetmekle birlikte, Tanrı’nın yaratıcılık, benzersizlik, aşkınlık ve özgürlük gibi sıfatlarından bir veya birkaçını ihmal eden deizm, düalizm, çoktanrıçılık ve panteizm gibi diğer inanç biçimlerinden de farklıdır. Dolayısıyla O’nu gerçek dünyada başka bir varlık olarak düşünmek, O’nun var olduğunu düşünerek (deneysel olarak) varlığını kanıtlamaya çalışmak ya da kanıtlanmasını talep etmek beyhude olacaktır. Yaşadığımız dünyada zamana ve mekâna tabi bir varlığın teizm açısından Tanrı olmasını beklemek mümkün değildir.¹⁶ Teizmin akıl ve bilim noktasında yaşadığı sorunlar, ateizmin eleştirilerine maruz kalmasında ve deizmin doğup gelişmesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte, teizmin bütünüyle rasyonaliteden uzak olduğu söylenemez. Çünkü insanların bir inancı sadece duygusal olarak kabul etmeleri veya ona olan bağlılıklarını devam ettirmeleri mümkün değildir.¹⁷ Bu nedenle, bazı nesnel verilerin insanların

¹⁴ Aydın Topaloğlu, “Teizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2011, XL, 332-334.

¹⁵ Smart ve Haldane, 66.

¹⁶ Aydın Topaloğlu, *Teizm ya da Ateizm: Tanrıtanımazlığın Felsefi Boyutları*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001, 122.

¹⁷ Celal Büyük, “Tanrı İnancının Rasyonelliği ve Kanıt İhtiyacı”, *AÜİFD*, Sayı: 40, 2013, 93-120.

dikkatine sunulması gerekmektedir. Bu çerçevede gerek dinî metinler gerek teistik inanca mensup olan düşünürler bazı delillere odaklanmışlardır. Alt başlıklar bir yana bırakılacak olursa, ontolojik, kozmolojik, teleolojik, ahlak ve dinî tecrübe delillerinden söz edebiliriz.¹⁸ Ancak bu delillerin, bütünüyle ikna edici olduğunu söylemek güçtür. Nitekim hem bir Tanrı'nın varlığına inanan hem de Tanrı'yı inkâr eden pek çok düşünür bu delillere ciddi itirazlar yöneltmişlerdir. Sonraki bölümlerde de ele alınacağı gibi, bu eleştiriler küçümsenemeyecek bir etkiye sahiptir.

B. Deizmin Kavramsal Çerçevesi ve Tarihsel Gelişimi

Deizm, Latince 'Deus' kelimesinden türetilmiş olup, Tanrı terimine karşılık gelmektedir. Yunanca Tanrı anlamına gelen Theos'un yansıttığı teizm kelimesiyle aynı anlamı taşımaktadır. Ancak zamanla deizm doğal din ve akla uygunlukla özdeşleşerek teizmden ayrılmıştır. Hristiyan dünyasında felsefi ve teolojik tartışmaların daha yoğun bir hal kazanmasıyla birlikte on yedinci yüzyıldan sonra kendilerini ateizm ve teizm savunucularından ayrı tutmak isteyen deist düşünürler deizm terimini kullanmaya başlamışlardır.¹⁹

Deizm, daha çok sistematik olarak on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda Fransa ve İngiltere'de Hristiyan düşüncesini doğrulamak için akıl-vahiy arasındaki uygunluğu sağlamakla başlayıp sonrasında o zamanlarda uç görüş şeklinde algılanan bir hal almış, ardından da geleneksel doğaüstücülüğe saldırarak vahyin gereksiz ve anlamsız olduğu sonucuna varmıştır. Deizm, aklın dinin geçerliliğinin mihenk taşı olarak kabul edildiği, ahlak ve dinin ise tabi olgular olduğu; dini ve ahlaki alan için gerekli olan rehberi tabiatla bulan insanın geleneksel dine başvurmasının çok da gerekli olmadığını öne süren dini bir anlayış olarak ortaya çıkan görüş şeklinde de tanımlanabilir.²⁰ Bu anlamda deistler, bir kök varlığın mevcudiyetini ancak akıl yoluyla bilebileceğimizi kabul ederler; bizim ona dair anlayışımızın, tüm gerçekliğe sahip olan ama henüz belirlenemeyen bir varlığın yalnızca aşkın olacağı konusunda ısrar ederler.²¹ Dolayısıyla deizm, her türlü vahyi,

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, *Din Felsefesi*, 42-47.

¹⁹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2013, 406.

²⁰ Ahlak alanında deistler, Tanrıyı ahlaki dünyanın yüce otoritesi olarak görürler. Birçok deist tıpkı Tanrı'nın fiziksel evreni yöneten yasaları sağlaması gibi, ahlaki düzeni yerleştirdiğini söyler. Bkz. Emre Dorman, *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, 13.

²¹ Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, (Çev.: Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul 2019, 387.

ilhamı reddederek sadece akılla ulaşılabilecek bir Tanrı'nın varlığını kabul eden felsefi bir düşüncedir.²² Aynı zamanda deizm, bir Tanrı'nın varlığına inanıp, dini reddedenlerin düşüncelerini yansıtmaması anlamına da gelmektedir.²³ Bu çerçevede deizmin Tanrı'nın varlığını reddeden ateizmden farklı olarak, Tanrı'nın varlığını doğrulayan, ancak dini ortodoksiyi içeren teizmden önemli ölçüde farklı olan rasyonel bir Tanrı anlayışının olduğu söylenebilir.

Deizm kavramı her ne kadar yeni olsa da deistik düşüncenin temellerini Antik Yunan felsefesine kadar götürebiliriz. Mesela, Aristoteles'in yaratmış olduğu etkiler ve ortaya koyduğu sistem sayesinde düşünce tarihindeki önemi yadsınamaz.²⁴ Aristoteles'in ilk hareket ettirici ile ilgili düşünceleri deistik düşünceler açısından dikkate değerdir. Aristoteles'e göre, birinci göğün hareketi, Tanrı'nın sevgi ve arzusun nesnesi olarak hareket etmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Aristoteles'in uzayı sonludur ve içinde boşluk yoktur. Tek biçimli hareket ya dairesel ya da doğrusal olmalıdır. Bir kürenin tek biçimli dönme hareketi ise, yön değiştirmeden, bir boşluğa veyahut da sonsuz bir uzaya ihtiyaç duymadan ebedi olarak devam edebilecek tek harekettir.²⁵

Aristoteles'in ilk hareket ettirici düşüncesi, sonraki dönem deistlerin Tanrı düşüncesi ile benzerlik göstermektedir. Nitekim deist düşüncede Tanrı, evreni yarattığında düzenli olarak işlemesi için evrenin içine yasaları yerleştirerek evrene herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Açıkçası Antik dönemin düşünürlerinin herhangi bir vahye dayanmadan akılcı ve ahlaki tavırları bu düşüncenin temel kaynaklarından olmuştur. Dolayısıyla Antikçağ düşünürlerinin daha sonra deizmi sistematik hale getirecek olanlar tarafından ilham verici bir konumda oldukları açıktır.

Nitekim Emile Boutroux'ya göre, Hristiyanlık, Antik Yunan felsefesinden etkilenmiş, rasyonel ve bilimsel düşünceyle bu felsefe aracılığı ile tanışmış, bu sayede kendini daha iyi anlamakla kalmamış aynı zamanda daha kabul edilebilir bir şekilde ifade etme fırsatı bulmuştur. Tanrı ile doğa yasalarının bir olarak görüldüğü Yunan felsefesine göre dünya kendi başına, düzen ve adâletin câzibesine karşı duyarlı bir yapıdaydı.

²² Süleyman Hayri Bolay, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Atlas Yayınları, Ankara 2018, 120.

²³ Yaşar Nuri Öztürk, *Deizm*, Yeni Boyut Yayıncılık, İstanbul 2019, 13.

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüsnü Aydeniz, *Aristoteles ve Voltaire'e Göre Deizm Düşüncei*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aristoteles, *Metafizik*, (Çev.: Ahmet Arslan), Sosyal Yayınları, İstanbul 1996, 511-512; David Ross, *Aristoteles*, (Çev.: Ahmet Arslan), Kalcı Yayınevi, İstanbul 2011, 154-160.

Deistlerin Hristiyanlık öncesi felsefî düşünceye yönelik alâkaları, bazı deistlerin Sokrates ve Platon gibi filozofları örnek ve dayanak gösterip, onların öğretilerini canlandırma isteklerine dayanmaktaydı. Bazı deistler, söz konusu filozofların doğaüstü bir vahyin yardımı olmadan mükemmel bir Tanrı'nın varlığı düşüncesine ve ideal olan ahlâkî ilke ve değerlere ulaşmış olduklarına inanıyor ve böylece doğaüstü bir vahye gerek olmadığını ispat etmeye çalışıyorlardı. Örneğin, Anthony Collins Sokrates'in, erdem ve bilgelik sahibi biri olmasının yanında çok büyük bir özgür düşünür olduğunu söyler. O, sadece yaşadığı dönemdeki tanrılara değil, bu tanrılar ile ilgili inançlara da karşıydı. Sokrates, pişmanlık, öfke, kıskançlık ve benzeri insanî özelliklere sahip oldukları düşünülen tanrılara, tanrılarının kadınlardan çocuk sahibi olduğu gibi hikâyelere ve inkâr sebebi inançlara karşı hoşnutsuzluğunu açıklamıştı. Collins'e göre Sokrates, Tanrı'nın varlığına ve niteliklerine ancak doğa fikrinden yola çıkarak ulaşılabilceğini savundu.²⁶

Felsefe tarihinde aklın merkeze alındığı Descartes ile birlikte Tanrı'ya ulaşmada aklın tek başına yeterli olabileceği düşüncesi deizmin gelişiminde etkili olmuştur. Descartes, bilimi Ortaçağın kasvetinden gelen metafizik söylemlerden büyük oranda uzaklaştırmış; tüm doğa olaylarını yalnızca mekanik ve geometrinin ışıklı yasalarıyla açıklamaya çalışmıştır. Tanrı, bu kanunları tabiatta o kadar geçerli kılmıştır ve öyle kavramları ruhumuza işlemiştir ki, onları yeterince düşündükten sonra, dünyadaki her şeyde tam olarak gözlemlenebileceklerinden şüphe edemeyiz. Descartes'ın mekanikçi doğa anlayışı ortaçağ dinsel gizemi ortadan kaldırdığı için deistik düşüncelere kaynaklık etmiştir. Aynı şekilde Newton'un görüşleri de mekanikçi doğa anlayışı bağlamında deistik düşüncelere kaynaklık ederek birçok düşünürü etkilemiştir.²⁷

Mesela, Newton'un büyük hayranlarından biri olan Samuel Clarke kendisini deistlerden belirgin bir çizgiyle ayırmış ve onları dört ayrı grupta ele almıştır. Bunlardan ilk grup, Tanrı'nın evreni yaratmasını kabul eder ancak Tanrı'nın evreni yönetme kısmına karışmadığını, bunda herhangi bir rolü olmadığını savunmuştur. İkinci grup, evrende gerçekleşen bütün doğa olaylarının Tanrı'nın eylemine bağımlı olarak gerçekleştiğini ancak ahlakla ilgili gerçekleşen olayların insanın olumlu yasasıyla alakalı olduğunu, Tanrı'nın ahlaki davranışlara hiçbir şekilde müdahale etmediğini savunmuşlardır. Üçüncü gruptakiler “Tanrı'nın ussal yaratıklarından ahlaki davranış beklediğini düşünen

²⁶ Dorman, 27-28.

²⁷ Rene Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşmalar*, (Çev.: Afşar Timuçin), Bulut Yayınları, İstanbul 2010, 20-80.

ama ruhun ölümsüzlüğüne inanmayanlardan oluşur.”²⁸ Dördüncü ve son grup ise öldükten sonra yeni bir yaşam olduğuna, Tanrı’nın insanları yapıp ettikleriyle ödüllendirip cezalandıracağına inanır ancak bunu sadece kendi akılları aracılığıyla bulunabilen gerçeklikleri kabul edenlerden meydana gelir. Clarke’a göre tek gerçek deistler de son grupta yer alanlardır. Clarke’ın bu gruplaması polemik düzlemde olup keskin çizgilerle ayrılan özelliklerden oluşsa da oldukça yararlı bir şema çizmiştir. Sonrasında Lord Edward Herbert Cherbury’nin, onun düşüncelerinden yola çıkarak biraz yanlış yorumlanmış olduğunu görmek mümkündür.²⁹

Deist harekete zemin hazırlayan Lord Herbert, insan aklının temel dini gerçeklerle ilgili kesinliğe ulaşmak için yeterli olduğunu iddia etmiştir.³⁰ Lord Herbert’ın yazılarında ve kendi duruşunda, dikkat çekici biçimde, Hermetizm, Yeni Platonculuk ve bağınaz din savaşı ile doğa teolojisinin gelişimi arasında kesin bir etkileşim söz konusudur. Onun ateizme karşı düşünceleri de, neden ateizm değil de deizm alanında anıldığının ipuçlarını bize vermektedir. O, ayırım yapmaksızın tüm dinlerde kurtuluşun var olduğu düşüncesini savunmaktadır. Lord Herbert’ın ifade ettiği bu inanç evrensel olduğu için ateizmin var olmadığını ifade etmiştir. Ona göre ateist olarak görülen insanlar, yanlış inanışların saptırılmış taraftarları olarak değerlendirilmelidir.³¹

Tarihçi Harold Hutcheson sistematik olarak kıtasal deizmin ortaya çıkışını on beşinci ve on altıncı yüzyılların İtalyan edebiyat akademilerindeki özgür düşünenlere kadar dayandırmaktadır. Hutcheson’a göre, İtalya’daki Katolik Kilisesi’ne karşı ortaya çıkan doktrin karşıtı görüşlerin giderek daha fazlaşması düşünce göçüne neden olmuştur. Bu göçle birlikte, felsefi sorgulama tarzı Avrupa’ya yayılmış ve burada Protestan Reformu ile buluşmuştur.³² John Toland (ö. 1722) ise açık bir şekilde ilk defa deizm üzerine *Christianity Not Mystical*’u yazmış ve Locke’un bazı varsayımlarından yola çıkarak hakikatin vahiylerden ziyade doğadan çıkarıldığını iddia etmiştir.³³ Ona göre kutsal metinleri okuyan birisinin sağduyu yoluyla anlayamadığı herhangi bir şey yanlış

²⁸ Frederick Copleston, *Çağdaş Felsefe: Hobbes Locke*, (Çev.: Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul 1998, 170.

²⁹ Ülkü Taşkiran, *Lord Herbert of Cherbury’nin Doğal Din Anlayışı ve Düşünce Boyutu*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, 12-21.

³⁰ Gilbert Joyce, “Deism”, *Encyclopedia of Religion and Ethics*, James Hastings, Edinburgh 1910, 336.

³¹ Bu düşünceler Anselmus’un kategorik olarak ateizmi mümkün görmediği anlayışını akla getirmektedir. Ona göre, en ahmak insanın bile zihninde bir Tanrı fikri mevcuttur. Bkz. Taşkiran, 12-21.

³² Harold R. Hutcheson, *Lord Herbert of Cherbury’s De Religione Laici*, Yale University Press, New Haven 1944, 55-56.

³³ Muzaffer Ayvaz, *Deizm Bilim İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2002, 10

kabul edilmeliydi. O, mantığın dini konularda birincil kıstas olduğunu savunmuştur. Toland'ın fikirleri Britanya genelinde tepkilere neden olmuş ve kitabın toplu olarak yakılmasına sebep olacak kadar tepki toplamıştır. Diğer bir düşünür Anthony Collins (ö. 1729) de Locke'un arkadaşı ve özgür bir düşünürdür. Samuel Clarke ile yazıştığı ve yayınlanmış bir mektupta ruh fikrini reddetmiş ve bilincin beyin ortaya çıkan bir özelliği olduğunu iddia etmiş ve bir materyalist olarak deizmi savunmuştur.³⁴ 1730'a gelindiğinde ise *Christianity as Old as the Creator* eserini ele alan Matthew Tindal (ö. 1733) tüm deist düşüncelerin doruk noktası olmuştur. Tindal çeşitli deist argümanları sentezlemiş ve bunları seleflerinden daha anlaşılır bir dille sunmuştur. O, dinin gizemli yönlerini reddetmiş ve dini otoriteye karşı genel bir güvensizliğe teşvik etmiştir. İnsanların vahye bağlı olmaktan ziyade ahlaki doğalarını geliştirmeleri dinin temel özelliğidir. Ahlaki olarak tüm insanlar eşittir. Tanrı'nın yardımı olmadan insan aklı ile eylemlerinin sonuçlarını kavrama yeteneğine sahiptir.³⁵ Görüldüğü gibi deizm, ortaya çıktığı çağın hem nedeni hem de belirtisidir. Yeni bilimler, artan hoşgörü, baskıcı kültür ve dini bilinçte bir değişim, hepsi deist düşüncenin ateşini beslemiştir.

Deizmin tam ve ortak bir tanımını yapmak ne kadar zorsa, ortaya çıkış süreci ve ilerleyen dönemlerini ele almak da bir hayli zordur. Bazı durumlarda natüralist, bazı durumlarda sorgulayıcı, bazı durumlarda da kararsız bir anlam içeren deizm, çoğu zaman belirli bir kalıba girememektedir. Bundan dolayıdır ki çoğu filozof ve düşünürün deist mi, ateist mi olduğu sorusunun cevabını aradığımızda soru kararsızlıkla yanıtlanmaktadır. Ya da bazen söylemlerinin deistlikten ateistliğe kayan bir anlam olarak anlaşılmaması açısından kendilerinde buna dair bir açıklama yapma gereksinimi hissettirmektedir. Mesela Voltaire Hristiyanlığı en sert dille eleştirirken materyalist ateizme düşmekten kaçınır. Voltaire'deki Hristiyanlık ve özellikle Katolik Kilisesi nefreti, onu çok belirgin şekilde deizmin sıkı bir savunucusu yapmıştır. Katolik Kilisesinin Hristiyanlığı ona göre insanı karanlığa götüren, otoriteyi sınırlayan, insanların sosyal ve insani yönlerini kısıtlayıp baskı uygulayan bir Hristiyanlıktır. Öyle ki, Hristiyanlık, insanın bu dünyadaki rolünün üstüne değişmez bir dünya görüşünü empoze ederek, aslî günah veya aşağılama üzerine kurulu bir ahlaki benimser ve insan eğilimlerinin bastırılmasını vaz eder. O, eğitime kadar inen bir müdahaleyle eğitimdeki tekelleşme sonucu bilginin

³⁴ John Toland, *John Toland's Christianity Not Mysterious*, (Ed.: Philip McGuinness), Lilliput Press, Dublin 1997, 56.

³⁵ James Thrower, *Western Atheism: A Short History*, Prometheus Books, New York 2000, 93.

ilerlemesini durdurmuş, yaratmış olduğu hoşgörüsüzlük ve fanatizm de her türlü ilerlemenin önünde mutlaka aşılması gereken bir engeldir.³⁶ Çoğunlukla en sert şekilde eleştirilme sebebi olan bu önemli konular, Hristiyanlığa ve kiliseye karşı çok ayrı bir nefret söylemi oluşturmuştur. İnsanların ilerlemesi için en büyük koşutun özgür düşünme olduğunu hep göz ardı eden Hristiyanlık dünyası, tarihte çoğu zaman engelleyici davranışlarda bulunup bilim alanlarını aşırı şekilde kısıtlamıştır. Sergilenen bu tutum İncil'den bağımsız şekilde gerçekleşmiştir. İncil'i kendilerince yorumlayıp kutsal metinler üzerinden katı kurallar uygulamaya çalışmışlardır.

Bu tarihsel arka plan genel olarak bize şunu göstermektedir: Diğer dinsel okullardan farklı olarak deizm düşüncesi, evrenin bir yaratıcısının olduğu ama bu yaratıcının evrene müdahale etmeyip evrenin mükemmel bir mekanizma şeklinde yarattığı savını ileri sürer ve onun akla ve bilime verdiği büyük önem, modernite ile birlikte anılıp bilimsel çevrelerde etkin olmasını sağlar. Diğer dini düşüncelerde Tanrı evrene müdahale eder. Dolayısıyla deist düşünceye göre, onlarda bilimsel bir metodun evrensel geçerliliği düşünülemez. Meselâ; ortaya çıkan salgın bir hastalığa deizm açısından baktığımızda bu salgında Tanrısal bir doğrudan müdahale olmadığı için bu salgın bilimsel çalışmalarla yok edilebilir. Ancak bu salgına teistik bakış açısıyla bakıldığında bunun Tanrısal bir müdahale olduğunu, dolayısıyla Tanrı isterse bu salgının yok edilebileceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla bunun sonucunda ortaya çıkacak, kadercilik, kötülük problemi gibi birçok düşünceden deizm uzak durur. Aynı zamanda deizm savunucuları çoktanrıcılık, ateizmin getirdiği Tanrı'yı yok sayma ya da Tanrı'nın bilgisinin bilinmeyeceği gibi düşüncelere, gerçekleşen mucizelere, vahiy ve peygamberlere, kutsal dinlere ve bu dinlerdeki kutsal öğretilere, din adamlarına, kiliselere, kader inancına ve daha birçok öğretiye karşı çıkmışlardır.

Bir yaratıcının olduğu fikrine evrenden hareketle ulaşmayı temelde doğal teoloji şeklinde adlandırabiliriz. Doğal teoloji, yaratılışın bir yaratıcısının olduğunu, evrenin içinden başlayarak belirli bir akıl yürütmeye izahını yapmaya çalışır ve insanın kendi aklının doğal yapısından ve evrenden hareket ederek mevcut gayeliliğin ilk kaynağını ortaya koymayı amaçlar. Zorunluluk ve nedensellik fikrinin temelinde, aklın doğada içkin olarak bulunduğu düşüncesine ulaşır. Yani, evrenden yola çıkarak 'ilk neden fikri'ni

³⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2014, 668.

ya da ‘doğada aklın içkin’ olarak varlığının analizini yapar. Özetle evrendeki var olan tikellerden bütüne, yani varlık fikrine doğal teoloji ile ulaşır. Aynı şekilde doğal teoloji veya natürel ilahiyat deizmin temel dayanaklarından. Doğal ilahiyat çerçevesinde kalındığı sürece deizm kaçınılmaz hale gelmektedir.³⁷ Batı dünyasına gelindiğinde ise, özellikle özgür akıl ve Aydınlanma unsurları çerçevesinde oluşan yeni düşünceler, inanç boyutunda farklı kapıları aralamıştır.

Batı’da Aydınlanma’nın ardından insanın doğal ve özgür aklı, Hristiyan imanını, Kutsal Kitap otoritesini ve batıl inancı karşısına almıştır. Geleneksel Hristiyanlık düşüşe geçerken, özgür akıl yükselmeye başlamıştır.³⁸ Yani kilisenin otorite kılıcı yere inmeye başlamıştır. Artık insanlara yeterli gelmeyen kilise anlatıları, evren hakkındaki açıklamaları, bilginin aktarımındaki eksiklikler, katı bir müdahaleyle otorite kurma çabaları insanları fazlasıyla bunaltmış ve onları yeni bilgi arayışına yönelterek karşı çıkmaların da önünü açmıştır. “Zira bir insan ve doğa doktrini oluşturma şeklinde özetlenecek Aydınlanma düşüncesinin rasyonalist silindirisinin geçtiği düzlem, tarihi veya vahyi dinin de yerini almalıydı. Kısacası, Rönesans’tan itibaren Batı düşüncesi, her şeyde otorite olan dinden kurtulmanın yollarını ararken, bu boşluğu da kendisinin yarattığı rasyonel bir dinle doldurmak istemiştir.”³⁹

Yeni bilimin nedenselliği kadar teleolojik nedenlerin de terk edilmesi, ampirik temelli doğa bilimlerinin somutlaştırdığı materyalist dünya görüşü ve her şeyden önce yeni felsefenin eleştirelliği, geleneksel bilimin kurumsal ve doktrinel yönlerinin sorgulanmasına yol açtı. Bilimsel dini bir öğreti olarak deizm, eleştirel ilkelerin din alanına uygulanmasının sonucudur.⁴⁰

Genel olarak baktığımızda deistik din anlayışının bilimselliğe, akla, evrene uygun olduğu ve bunları öncelediği görülmektedir. Yukarıdaki örnekten de gördüğümüz gibi “deizm teistik din anlayışına göre daha mı ilerlemecidir veya deizmin evrenin işleyişine Tanrıyı dâhil etmemesi daha mı mantıklıdır?” soruları sorulduğunda, bu soruların cevapları bir yere kadar öyle gibi görünmektedir. Ancak Deizm her ne kadar Tanrıyı evrenden dışlasa da evrende Tanrısallık verdiği bilime ihtiyaç duymuştur. Bilimin

³⁷ Aliye Çınar, *Deizm ve Ateizm Üzerine*, Köprü Yayınları, İstanbul 2018, 133-135.

³⁸ Çınar, 138.

³⁹ Çınar, 139.

⁴⁰ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 406.

çözumsuz kaldığı yerlerde Tanrısal güce “yönelmek” veya “insanların yönelmesi” kaçınılmazdır. Bazı bireyler ise dinin bizlerden yapmamızı istediği davranış ve ibadetleri omuzlarında koca bir yük olarak algıladıklarından dolayı deizm yönelmeyi daha doğru bulmaktadır. Sanki deizm yaşantılarına daha ılımlı, daha rahat, daha geniş bir yaşam alanı sunuyor gibi bir düşünceye kapıldıklarından herhangi bir dine mensup olup, o dinin emir ve yasaklarını yerine getirip yaşantılarında bazı kısıtlamalar yapmaktansa kendi isteklerine göre özgürce hareket etmek, insanlar için daha yaşanılır bir hayat tarzı halini almaktadır. Çalışmanın bundan sonraki aşamasında ateizmin kavramsal tanımını, tarihsel sürecini, savunucularını, ateizm çeşitlerini genel bir çerçevede incelemeye çalışacağız.

C. Ateizmin Kavramsal Çerçevesi ve Tarihsel Gelişimi

Ateizm, Grekçe’de negatif “a” öneki ile Tanrı anlamına gelen theos’un ἄθεος (atheos) birleşmesinden kaynaklanan, Tanrı’nın ya da tanrıların olmadığı inancına dayanan felsefi bir harekettir. Ateizm, teizm ve deizmin reddedilmesidir. Evreni yarattığı kabul edilen, kanunları evrene koyan ve bir şekilde evrene şekil veren bir doğaüstü varlığı veya yaratıcıyı inkâr etmektir.⁴¹ Ateizm, basit anlamda Tanrı ya da tanrıların var olmadığı inancı olarak da tanımlanabilir.⁴² Başka bir bakış açısıyla ele alacak olursak, Tanrı’nın varlığını yani, dünyadaki içsel, dışsal ve daha yüksek bir nedeni reddeden bir felsefi düşünce olarak adlandırılabilir. Ateizm bir sistem değil de pozitif birtakım prensiplerin doğrudan neticesi olarak bir inkârdır.⁴³ Aynı şekilde ateizm yalnız tanrıcılık ve Tanrı inancının diğer biçimleriyle ve Tanrı’ya inanıp inanmama konusunu askıya alan bilinemezcilikle de çelişkiye düşer. Çünkü bilinemezçiler Tanrı’nın var olup olmadığını bilemeyeceğimizi, bundan dolayı da akılcı olan tek seçeneğin herhangi bir yargıda bulunmayı ertelemek olduğunu öne sürerler.⁴⁴ Tanrı konusunda herhangi bir görüş belirtmeyen bireyin bilinemezci grubuna mı, ateist grubuna mı dâhil edilmesi gerektiği konusu oldukça karmaşıktır.

Ateizm felsefi bir kavramdır ve Tanrı inancına karşı tepkisel düşüncenin ifadesini içeren dünya görüşünün adı olarak da tanımlanır. Tarihsel açıdan bakıldığında çok yaygın bir görüş olmasa da, günümüze kadar gelen ve bazı filozoflarca da dile getirilmiş bir

⁴¹ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 153.

⁴² Julian Baggini, *Atheism*, Oxford University Press, Oxford 2003, 24.

⁴³ Bolay, 248.

⁴⁴ Baggini, 25.

problem olup, yirminci yüzyılın ilk yarısında da tarihte hiç olmadığı kadar yaygınlaşan ve taraftarı olan bir düşünce sistemidir.⁴⁵

Ateizmin felsefi temelinin büyük oranda ontolojik materyalizm olduğu söylenebilir. Âlemde tek ve değişmez varlığı kabul eden ateizm, bazılarınca panteizmi de kapsayan bir düşünce sistemi şeklinde algılanmaktadır. Dinler tarihi açısından felsefe ve kelam terimi olan *ilhad* olarak ele alınan ateizm için ise şunları söylemek mümkündür. Hemen hemen tüm geleneklerde ilhad anlayışına rastlanabilir. Dinler arasında farklılıklarla kendini gösteren ilhad Hinduizm, Budizm gibi inanışlarda bazı doktrin ve cevherleri terk etme şeklinde ele alınırken; ilahi dinlerden olan Yahudilik'te ise çoğunlukla ahdi bozmak şeklinde ele alınmıştır. Yahudi geleneğinde dinlerini terk edenler için *mumar*, *kofer* ve *meşummad* gibi İbranice kelimeler kullanılmıştır. Yani, Yahudi şeriatına açıkça karşı çıkanlar, inkara gidenler ve inancı terk edenler bu gruba dahil edilmişlerdir. Hristiyanlığın temel öğretisinde ise, kurtuluş İsa ve ilkelerine, somutlaştığı, bedenselleştiği kiliseye bağlılığın zorunluluğundadır. Bunun üzerine bu öğretiyi kilise babaları, *kilise haricinde kurtuluş yoktur* şeklinde ifade ederek bu inancı bir dogma haline getirmişlerdir. Buradaki ilhadı İsa ve kilisenin öğretilerine karşı çıkıp onları terk etmek şeklinde ele alabiliriz.⁴⁶

Ateizmin çeşitlilik göstermesinden dolayı etraflı bir tanım yapmak oldukça zordur. Buna sebep olarak mevcut düzende çok fazla Tanrı kavramı, Tanrı inancı, dini görüş ve inanışın olmasını gösterebiliriz. Ama basit anlamda ateizm tanımını şöyle verebiliriz: Tüm Tanrı düşüncelerinin reddedilişidir. Bununla birlikte ateizmin Tanrı düşüncesin yanında ahlak anlayışlarının reddi olarak da düşünmek hatalı olacaktır. Her ne kadar ateistler Tanrı düşüncesine karşı olumsuz olsalar da diğer bazı ahlaki ilkelere karşı olumlu tavır sergileyebilirler. Bu anlamda genel kanının iddia ettiği *ateistlerde ahlakın var olmayışı* düşüncesi tartışmalıdır. Aslında, ateistlerin ahlaka, yaşamın anlamına veya insan iyiliğine inanmalarını engelleyecek hiçbir şey yoktur. Ateizm, yalnızca Tanrı hakkındaki inanç söz konusu olduğunda özünde olumsuz olarak ele alınmalıdır.⁴⁷

⁴⁵ Aydın Topaloğlu, *Ateizm Çıkmazı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2019, 11.

⁴⁶ Mustafa Sinanoğlu, "İlhad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İsam Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, XXII, 90-92.

⁴⁷ Thrower, 99.

Ateizmin tasvirleri ve algıları, tarihsel kayıtların çoğu için sorunludur ve tüm ateistlerin bağlı olduğu tek bir ideoloji veya davranış dizisi yoktur. Ateizmin, halk dinine olan bir inançsızlık sorunu, teizmin teknik bir felsefi konu olarak reddedilmesi veya doğaüstü varlıkların hegemonyasına karşı insan özerkliğinin iddia edilmesi meselesi olup olmamasına bağlı olarak farklı kültürel çağrışımları vardır. Bu nedenle, ateizm her zaman teizmin reddedilmesiyle ilişkilendirilemez; çünkü bu, ateizmi, tarihsel kayıtların çoğunda tartışmalı olarak bulunmayan belirli bir tanrısal anlayışla bağlar. Ateizm, genellikle ilahi olanın varlığına yönelik olumsuz bir duruşla ilişkilendirilebilir. Örneğin bazı ateistler, kutsal anlamında ilahi olana sempati duyarken, onun varlığını reddedebilirler. Nitekim bazı mevcut Anglikan piskoposlarının bazen bu anlamda ateist oldukları iddia edilmektedir.⁴⁸

Ateizmin kültürel anlamda belirsizliklerinin de not edilmesi gerekiyor. Örneğin Çin’de Konfüçyüsçü akademisyenler, halk dininin öne sürdüğü varlıkları reddeden düşünürler anlamında ateistti; ancak bazı açılardan devlet dini olarak işlev gördüğü iddia edilen bir ritüel sistemi olarak Konfüçyüsçülüğe bağlıydılar. Epikuros tanrıların gerçek dünyalar arasındaki boşluklarda yaşamasına izin verdi. Tanrıların insanlıkla ilgisiz olduğunu ve doğal dünyayı etkileyemeyeceğini düşündüğü için ona ateist deniyordu. Antik Yunan’da ateizm esas olarak şehrin taptığı tanrıları reddetme meselesiydi. Vatandaşlık görevinin ihlaliydi. İlk Hristiyanlar da bu anlamda *ateist* olarak adlandırıldı.⁴⁹

Ateizmin zorunlu olarak Hristiyanlığın reddini içerdiğini ima etmek de yanıltıcı olabilir. Bu nedenle, Alman Yahudi filozof Ernst Bloch, yalnızca bir ateistin iyi bir Hristiyan olabileceğinden bahseder; İtalyan filozof Gianni Vattimo ise yakın zamanda Komünizm içeren Hristiyan bir ateizmi savunur. Aynı şekilde, ateizm teolojiyle tutarsız değildir ve kendi başına bir teoloji olarak işleyebilir. Sovyetler Birliği’nde ateizm, okullarda ve devlet ateist müzelerinde telkin edilerek yaygınlaştırılan bu tür bir devlet teolojisine dönüştü. Arnavutluk, dünyanın ilk zorunlu ateist devleti haline geldiğinde benzer bir şey ortaya çıktı. Bununla birlikte, aynı şekilde, daha az dikkat çekilmesine rağmen, ateizm dindarlar tarafından dinin kabul edilmesi gereken bir gerçek olarak

⁴⁸ Wayne Hudson, Diego Lucci and J. R. Wigelsworth, *Atheism and Deism Revalued*, Ashgate Publishing, Farnham 2014, 15.

⁴⁹ Hudson vd., 16.

benimsenebilir. O halde ateizm ile dinsizlik arasında zorunlu bir bağlantı yoktur. Örneğin Protestan ilahiyatçı Paul Tillich, putperestlik ve peygamberlik dini olasılığını savunurken, felsefi teizmi reddetti. Benzer şekilde İsraili düşünür Yeshayahu Leibowitz, ateizmin insanın doğal durumu olduğunu savundu ve buna göre Yahudilerin Tanrı hakkında hiçbir şey bilemeyeceklerini kabul ederek Tevrat'a sorgusuz sualsiz boyun eğmeleri gerektiği sonucuna vardı. Bağımsız ve ayrıntılı kanıtlarla gösterilmedikçe, ateizm ne görünüşte ne de kabulünde sekülerizmin bir örneği olarak görülmemelidir.⁵⁰

Bir Tanrı'nın reddi olarak ateizm ile pozitif ahlaki ilkelerin bir iddiası olarak ateizm arasında ayırım yapmak da önemlidir. Pek çok tarihsel bağlamda ateizmin hem olumlu hem de olumsuz olarak anlaşılması gerekir. Örneğin Karl Marx'a göre, ateizm, Promethean bir insan failiği iddiasını ve heteronomik güçlere boyun eğmeye karşı bir isyanı içeriyordu. Bu nedenle ünlü İtalyan özgür düşünür Alberto Radicati, ateistlerin Yüce Varlığa veya doğaya inandıklarını ve bir tür Hristiyan olduklarını iddia etti. Aynı şekilde, İngiliz filozof Anthony Collins, aynı zamanda deist, ateist, İngiltere Kilisesi'nin bir üyesi ve özgür düşünen biriydi.⁵¹ Bu nedenle ateizmin tarihsel gelişimine bakarken daha dikkatli olmaya çalışmak; ateist olan bir düşünürün bazen diğer dinî görüşleri savunduğunu dikkate almak oldukça önemli görünmektedir.

Buradan hareketle, ateizmin çeşitlerine odaklanıldığında felsefe, din felsefesi ya da teoloji gibi farklı alanlardaki disiplinlerin ateizme kendi disiplinleri açısından yaklaştıkları ve ateizm kavramına farklı yorumlar getirdikleri açıktır. Etienne Gilson, modern dönemlerde ortaya çıkan ateist akımları şu şekilde sıralamıştır: *Bilimsel Ateizm*, *Pratik Ateizm*, *Politik Ateizm*, *İlgisizlerin Ateizmi*, *Proloteryen Ateizm*.⁵² Bu çerçevede, *teorik, mutlak, pratik ve materyalist ateizmin* kısaca ele alınması çalışmamız açısından önem arz etmektedir.

Mutlak ateizm ana hatlarıyla Tanrı'yı kabul etmemekten ziyade, zihinde Tanrı düşüncesine sahip olmamak düşüncesi olarak yaklaşırlar. Buradaki görüşe göre Tanrı kavramına, insanın doğuştan sahip olmamasından dolayı reddedebileceği bir şey de

⁵⁰ Hudson vd., 18.

⁵¹ Hudson vd., 16-19

⁵² İbrahim Coşkun, "Ateizmin Çeşitleri ve Mutlak Ateizmin İmkansızlığı", (Ed.: Cemalettin Erdemci, Fadıl Aygün, Seyithan Can, Mustafa Sancar), *İslam Düşüncesinde Ateizm Eleştirisi*, (13-39), Elis Yayınları, Ankara 2019, 18.

yoktur. Ateizmin bu türü *mutlak inançsızlık* olarak tanımlanmıştır.⁵³ Baron d'Holbach mutlak ateizm savunucularına örnek olarak gösterilebilir.⁵⁴

Teorik ateizm ise, mutlak ateizmden farklı bir bağlamda Tanrı'yı reddetmek anlamına da gelmekte ve felsefede Tanrı inancına ağır eleştiriler yöneltmektedir. Buradaki anlayışta Tanrı'nın varlığının inkârının yanı sıra bu kavramla ilgili olan ne varsa tüm hepsi reddedilmiştir. Ayrıca bu ateizm türünde sadece teistik Tanrı anlayışı hedef alınmamış, panteizm ve deizm gibi tasavvufi, mitolojik, aşkın veya antropomorfik anlayışlarla Tanrı inancını içeren diğer ekoller de reddedilmiştir.⁵⁵ Ateizm kavramını ele alırken daha çok bu tanım yapılmaktadır. Ateizmi Tanrı'nın varlığının yok sayılması anlamında kullananlar daha çok dindarlar olmuştur. Onlara göre ateizm dine karşı doğan bir tepkidir. Dolayısıyla var olan bir inancı reddetmek de ateistler tarafından bilinçli olarak yapılmıştır.⁵⁶

Diğer bir ateizm türü olan pratik ateizmi benimseyenler, Tanrı yokmuş gibi yaşamaya veya O'nu gündelik hayata karıştırmamaya odaklanmışlardır. Burada kişi gerçekleştirdiği eylemlerinde, yani yapıp ettiği tüm her şeyde Tanrısız bir yaşam ve Tanrısız bir dünya hayali kurmaktadır. Tanrı'ya dair hiçbir şeyle ilgilenmemekte, düşünmemekte, herhangi bir dini tören etkinliğine katılmaktan titizlikle kaçınmakta, herhangi bir ibadete yönelmemektedir. Yani denilebilir ki, Tanrı'yı içeren her şeyden uzak durmaktadırlar.⁵⁷

Maddecilik, özdekçilik gibi kavramlarla anılan materyalizm, her şeyin özünün madde olduğunu ileri sürer. Öyle ki, materyalistler bilinç de maddeden oluşmaktadır

⁵³ Topaloğlu, *Ateizm Çıkmazı*, 2019, 25.

⁵⁴ Tanrı fikrinin insan türünün ortak bir yanılgısı olduğunu söyleyen d'Holbach, doğa olaylarından korkmanın ve bilgisizliğin dinleri doğurduğunu söyledi ve dini inançların yeni korkular aşılayarak insanlarda zinciri güçlendirdiğini savundu. Mevcut din, derin ve bencil teolojik siyasetin meyvesinden başka bir şey değildir. d'Holbach'a göre, korku ve cehaletin her zaman Tanrı düşüncesini oluşturduğunu görebiliriz. Coşku, şevk ve yalan onları süsler veya çirkinleştirir; zayıflık onlara tapar, gaddarlık onları ayakta tutar, gelenek onlara saygı duyar; zorbalık tanrıları destekler, böylece insanların körlüğü ona hizmet eder. Buradan da anlaşılacağı üzere d'Holbach, ateizmi sadece teorik olanla değil aynı zamanda ahlak ve politik nedenlerle de savunmuştur. Ona göre bunun sebebi de, sadece ateizm, korkulardan ve boş inançları üreten Tanrı inancını yıktığı içindir. Aynı zamanda insanın özgürleşip tiranlıktan kurtularak doğasına yaraşır, akılcı bir toplumsal düzen kurmasına olanak sağlayacağını savunmasıdır. Yani d'Holbach'a göre insanlar, cehaletleri sonucu bir Tanrıya inanma zorunluluğu hissedip, zayıflıklarının ve toplumda bulunan adetlerin onları Tanrıya saygı duymaya ittiğini ve onların Tanrıyı desteklediklerini düşünmektedir. Bkz. Mehmet Ali Ağaoğulları, Filiz Çulha Zabcı ve Reyda Ergün, *Kral-Devletten Ulus-Devlete*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2009, 300-301.

⁵⁵ Topaloğlu, *Ateizm Çıkmazı*, 25-26.

⁵⁶ Topaloğlu, *Ateizm Çıkmazı*, 26.

⁵⁷ Topaloğlu, *Ateizm Çıkmazı*, 27.

tezini savunurlar. Onlar açısından bilginin tamamı deneyim ve gözleme dayalıdır. Her şey maddeden meydana gelir, maddeyle var olur ve öyle de devam eder.⁵⁸

Tarihsel gelişimine bakıldığında, materyalist ateizm, bazı kesimlerce bilimsel ateizm adı altında ele alınanmış temelde felsefi bir problem olarak, yirminci yüzyılda ideolojik bir araç olarak kullanılmıştır. Bu anlayış özellikle eski Sovyetler Birliği döneminde Marksist ve Leninist dünya görüşünün ayrılmaz bir parçası olmuş, bununla da kalmayıp eğitim ve öğretimde bilimsel ateizm adı altında zorunlu ders olarak okutulmuştur. Günümüzde etkisini yitirmiş bir devlet felsefesi olmaktan çıkmış olsa da güçlü olduğu dönemlerde bütün insanların ateist olmaları amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra kendini bütün yönleriyle inançsızlığı yaymanın yöntemi, yani bir bakıma ateist eğitim sistemi olarak görmüştür. Bilimsel ateizm kendisini tüm dini düşünce, duygu ve davranışların eleştirisi olarak görmüş; din olgusunu açıklama, çürütme ve ortadan kaldırma hakkını bulmuş ve aynı zamanda bunları insanlara dayatmaya çalışmıştır.⁵⁹

⁵⁸ Coşkun, 21.

⁵⁹ Topaloğlu, *Ateizm Çıkmazı*, 2019, 173-174.

BİRİNCİ BÖLÜM

DAN BROWN'IN DÜŞÜNCE DÜNYASI VE ESERLERİNDEKİ TEİST, DEİST VE ATEİST KARAKTERLER

1.1. DAN BROWN'IN HAYATI, ESERLERİ VE POPÜLER ETKİNLİĞİ ÜZERİNE

Amerikalı yazar Dan Brown, 22 Haziran 1964'te New Hampshire, Exeter'da doğmuştur. Babası bir matematik profesörü; annesi kilisenin orgcusu, bir ilahiyat müzisyenidir.⁶⁰ Brown ailesi, Dan Brown dünyaya gelmeden yaklaşık iki yıl önce Phillips Exeter Akademisi'ne katılmıştır. Oradaki kurallar gereği, işe başlandığı andan itibaren birkaç yıllarını kampüste geçirmek zorundaydılar. Bu da yazara bilim ve din gibi hem birbiriyle iç içe hem de bazen birbiriyle çatışan iki alanın egemen olduğu bir ortamda büyüme imkânı sağlamıştır. Bu unsurlar aslında Brown'ın kullandığı temalar hakkında bize fazlasıyla ipucu vermektedir. Brown büyüdüğü yer hakkında; “Kurucular Kurulu’nun Masonik locaları olan Ivy League üniversitelerinin kaçak kulüpleriyle ve eski hükümetin gizli geçitleriyle doluydu” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Aynı şekilde, New England’ın uzun zamandır süregelen özel seçkin kulüplerinden, kardeşlik ve gizlilik geleneği olduğundan da bahsetmiştir. 1638’de Granit Eyaleti’nin sahil şeridinde kurulan ve hayatının dörtte üçünü geçirdiği New Hampshire’daki Exeter şehrinde, özellikle de üniversiteye hazırlık döneminin seçkin yatılı okulu Phillips Exeter Akademisi’nin ortamı bizlere Brown hakkında fazlaca ipuçları vermektedir. Bu unsurlardan da yola çıkarak yine onun kullandığı temalar hakkında fikir sahibi olmamız mümkündür. Bu okul, Dupont ve Getty ailelerinden saygın üyeler yetiştirmiştir. David Eisenhower gibi siyasi kişiler ve Eisenhower’ın oda arkadaşı, Fred Grandy ve Arthur Schlesinger Jr. gibi daha birçok ismi sıralayabiliriz. Diğer önemli isimler olarak, George Plimpton, Gore Vidal, Joyce Maynard, Donald Hall ve Boot Tarkington’u saymak mümkündür. Brown, Exeter’da çocukluğunu geçirmenin yanı sıra kendisinden yüzyıllar önce orada yaşayanların hayatlarından da oldukça etkilenmiştir. Bunu da ileriki hayatında bizzat ne kadar etkisinde kaldığını gösteren demeçler vererek bizlere aktarmıştır. En büyük hayali olan

⁶⁰ Dan Brown, Biyografi, Kitaplar ve Gerçekler, Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/biography/Dan-Brown>.

müzik albümü yapma serüveninde aslında aldığı eğitimden dolayı o dünyaya ait olamayacağını geç de olsa görebilmiştir.⁶¹

Dan Brown çocukluğuyla ilgili konuşurken, “Büyüdüğüm evde bilmeceler ve şifreler eğlencemizin bir parçasıydı, noel sabahında birçok çocuk hediyelerini ağacın altında bulurken kardeşlerim ve ben, bizi odadan odaya yönlendiren ve sonunda hediyemizi başka bir yerde bulmamızı sağlayan şifreli define haritasıyla karşılaştık. Bu yüzden benim için şifreler her zaman eğlenceli olmuştur. Ayrıca matematik, müzik ve dille yoğrulmuş bir evde büyüdüm. Şifreli yazılar ve şifre anahtarları gerçekten de tüm bunların birleşimidir.”⁶² demiştir. O, daha on yaşındayken defalarca okumuş olduğu Madeleine L’Engle’nın klasikleşen *Zamanda Kıvrılma* adlı eserinin düşünce dünyası üzerinde çok büyük değişimlere neden olduğunu söylemiştir. Yazdığı kitaplarda da buna benzer sihirli ve gizemli bir dünya sezilenmektedir.⁶³ *Zamanda Kıvrılma* adlı eserde, anne ve babası bilim insanı olan Margaret Murry ve Charles Wallace karakterlerinin etrafında şekillenen ilginç olaylar, okuyucusunu büyülü bir serüvene yönlendirmektedir. Bitmek bilmeyen bir merak, sürekli öğrenme içgüdüğü ve bilime olan tutkuları sayesinde oldukça zorlu sınavlardan geçen küçük kahramanlar, Dan Brown’ın eserlerindeki Robert Langdon karakterine ilham olmuş gibi görünmektedir.⁶⁴

Tüm bu yaşantı deneyimlerinin ardından ortaya ilk olarak *Dijital Kale* (Digital Fortress-1996) eseri çıkmıştır. Kitabı yayımlandıktan sonra yaptığı bir açıklamada, kendisini Akademi’de etkilemiş olan İngilizce hocası Jack Heath’ın adını anarak aslında romanında kullanmak istediği pek çok sıfatı silmesinde onun büyük etkisinin olduğunu söylemiştir. Okul yıllarında hocası Brown’a her zaman “Basitlik daha iyidir.” şeklinde ders niteliğinde bir cümle kurmuştur. Başarısının sırrının da bir nevi bu olduğunu vurgulamıştır. Bu eseri için *The New York Times* gibi önemli yayın kuruluşlarından ve yazarlardan haklı övgüler alan Brown, Ulusal Güvenlik Teşkilatı’nda gerçekleşen ve dijital ortamda karşı karşıya kalınan büyük bir tehlikeyi müthiş bir kurguyla ele almıştır. İlk romanı *Dijital Kale*’nin yayımlanmasıyla birlikte çevresindeki birçok arkadaşı ve tanıdıkları şaşırılmışlardır. Çünkü o ana kadar Dan Brown, hiç kimseye gizli cemiyetlerle

⁶¹ Lisa Rogak, *Da Vinci Şifresi’nin Ardındaki Adam*, (Çev.: Ceylan Özçapkın), Koridor Yayıncılık, İstanbul 2006, 19-27.

⁶² Rogak, 21-27.

⁶³ Rogak, 21-27.

⁶⁴ Madeleine L’engle, *Zamanda Kıvrılma*, (Çev.: Edip Sönmez), Beyaz Balina Yayınları, İstanbul 2020, 9-278.

ilgili olduğunu belli edecek hiçbir şey söylememiştir. Daha çok dışadönük ve aydın bir kişilik sergileyen Brown, düzenli bir aile hayatına ve iyi ilişkileri olan arkadaş çevresine sahip bir kişilik olarak tanımlanmıştır.⁶⁵

Detaylı anlatımlarıyla casusluk ve askeri bilim üzerine iddialı kitaplar yazan Tom Clancy'nin eserlerindeki bile daha fazla istihbarat sırrı ile dolu olan Dijital Kale, okuyucusunu dünyanın en güçlü istihbarat örgütü olan Ulusal Güvenlik Ajansı (NSA)'nın en gizli teknolojik harikasının kıramayacağı gizemli bir kodla karşılaşması üzerine kurgulanan olaylar örgüsüyle karşılamaktadır. Bu konuyu seçmesinde belki de Akademi'de matematik öğretmenliği yaparken babasına gelen Ulusal Güvenlik Ajansı'nın iş teklifi ve bir öğrencinin o dönemlerde ülke yönetimi adına tehdit içeren e-postalar atması sonucu okula teftişe gelen güvenlik görevlilerinin yaptığı soruşturmayı detaylıca öğrenip araştırması etkili olmuştur. *Midwest Book Review*'in Dijital Kale için, kısa zaman içerisinde pazara hızlıca ulaşan en iyi ve en gerçekçi tekno-gerilim romanı olduğunu dile getirmiştir. Devamında ise, Dan Brown'ın kişisel özgürlük ile ulusal güvenlik arasındaki gri anı capcanlı bir renge boyayabilme gibi mükemmel bir yeteneğinin olduğunu vurgulamıştır.⁶⁶ Review'in bu şekildeki değerlendirmesine bakılacak olursa yayımladığı ilk eseriyle Brown oldukça yüksek bir başarı elde etmiştir.

İlk kitabının başarısının ardından Robert Langdon serisinin başlangıcı olan *Melekler ve Şeytanlar* (Angels & Demons-2000) adlı eserini kaleme almıştır. Bu, oldukça gerilim dolu bir kurguyu içeren; illuminati, Katolik Kilisesi nefreti, örgütler, dünyayı yok edebilecek ölümcül bir silah, sanatsal tekniklerin gizemli yansımalarıyla yine övgülere boğulan bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilim ile dinin nasıl bir savaşa tutuştuklarını bu romanda apaçık görmek mümkündür. Bazılarına göre bu kitabın yayımlanmasının ardından illuminatiye ilgi oldukça artmış ve birçok yazara konu bakımından ilham vermiştir.

İhanet Noktası (Deception Point-2001) eserini de yine aynı hızda ve heyecanda kaleme almıştır. Fazlaca entrika, politikadaki ahlak unsurları, NASA ve siyasetin dalavereli çekişmesi sonucu olayların iç içe geçtiği konular, içinden çıkılması zor sorunlar, gizlilikler, şaşırtan gerçeklerle dolu bir kitap olan *İhanet Noktası*, teknoloji ve

⁶⁵ Rogak, 30-33.

⁶⁶ <https://danbrown.com/digital-fortress/>

gerilimin, tarih ve siyasetin ustalıkla harmanlandığı sürprizlerle dolu bir eser daha ortaya koyan Brown, o güne kadarki en heyecan verici romanıyla, çok satanlarda yerini korumuştur.⁶⁷

Da Vinci Şifresi'ne (The Da Vinci Code-2003) bakıldığında, yazarın bu romanı için oldukça titiz davrandığı dünyada milyonlarca kişiyi şoke edecek bir konuyu kasten seçtiği görülür. Böylelikle medyanın ilgisini çekip, romanının okunma alanını genişletmeyi hedeflemiştir. Sonuç olarak da Londra'yı, Paris'i ve daha birçok yeri kapsayan olayları geniş bir alana yaydığı bu eseriyle rekorlar kıran bir üne kavuşmuştur. Newton'dan Victor Hugo ve Da Vinci'ye kadar birçok ünlü ismi de burada buluyoruz. Kitabın isminden de anlaşılacağı üzere, burada bir cinayet sonucu Da Vinci'nin eserlerinden ipuçları bulmuştur ve olaylar da bu şekilde ilerlemiştir. Melekler ve Şeytanlar adlı eserinde ortaya çıkan karakter *Robert Langdon* serisinin de devamı olan bu eser; tarih, gerilim, entrika ve gizem dolu bir kurguyu içermektedir.⁶⁸

Hemen ardından gelen eseri *Kayıp Sembol*'de de (The Lost Symbol-2009), yine bolca semboller, gizli şifreler, gizlenmiş gerçekler, masonluk, ezoterizm, çözülmesi gereken bir yığın kodlarla Langdon'ı içine çeken usta bir hikâyeyi bize sunmuştur. Söylentilere göre Brown bu eserinde dedesinden etkilenecek masonluğu hikayesine katmıştır. Her romanının yayınlanmasının ardından yapılan aynı yorum ise, “Şimdiye kadar ki en heyecan verici romanı” şeklindedir.⁶⁹

Robert Langdon serisinin diğer eseri olan *Cehennem* (Inferno-2013), ucu İstanbul'a da dokunan ve Dante'nin *İlahi Komedi*'sının *Cehennem* kitabından bolca bahsedilen yine sürükleyici ve heyecan verici bir eserdir. Brown, bu eserinde de okuyucularını şaşırtmaya devam etmiştir. Bir bakıma günümüzde gerçekleşen olayları da anlatıyor gibidir. Burada kimin güvenilebilir olduğunu anlamak biraz daha zor, şifreler daha karmaşıktır.

Dan Brown'ın son kitabı ise *Başlangıç*'tir. İspanya Kraliyetinin Katolik değerlerin ve geleneklerin korunması adına neler yapılabileceğine değinilen bu eserde, yine dünyayı sarsacağını düşündüğü bir buluşla kurgulanmış bir eser sunmuştur Brown. Burada da aynı şekilde olaylar gizemlerini korurken, gerçekler ortaya çıktıkça şaşkınlıklar ve olayların

⁶⁷ <https://danbrown.com/deception-point/>

⁶⁸ Rogak, 12.

⁶⁹ <https://danbrown.com/#author-section>

ardındaki gerçek şahsiyetler farklılaşmaktadır. Sembollerle dolu, bir kişinin hayatına mal olan bir buluşun ardından çözülmeyi bekleyen bir cinayet ve ulaşılmak istenen büyük bir buluş söz konusudur. Bu kitabın en temel sorusu olan, “Nereden geliyoruz, Nereye gidiyoruz!”, köken, kutsal dinlerde sorgulamaların geldiği son noktalar, toplum üzerinde etkisini sürdüren gelenekçi yaklaşımlar ve dinlerin yıkılışını getirecek olan bir buluş gibi birçok konuyu ele almıştır.⁷⁰ Brown burada özellikle, bilim ile din bağlantısını, çatışmasını çarpıcı bir şekilde ele almıştır. Bazı buluşlar inançlı kişileri bile sarsacak gerçeklikler içerebilmektedir.

Dan Brown’ın eserleri geniş çaplı araştırmalara dayanarak oluşturulmuştur. Gerçek olaylardan yola çıkılarak kurgulanan eserlerinin başarısı bununla doğru orantılıdır denilebilir. Aslında başarı hikayesinin en kritik zamanına gidecek olursak, Brown hayali olan müzik albümü serüveniyle çıktığı yolda, Ulusal Besteciler Akademisi’ne girerek sonraları eşi olacak Blythe Newlon’la olan sıkı bağı sonucu edindiği geniş ve nitelikli çevrelerin ardından, çıkardığı müzik albümünün hayal kırıklığıyla sonuçlanmasıyla yılmadan yeni bir albüm yapma hayali kurup aynı zamanda da yazma yeteneğini roman yazarlığına çevirmiştir demek pek de yanlış olmayacaktır. Eşi her zaman en büyük destekçisi, araştırmacısı, çizimlerinin yaratıcısı ve işinin arkasındaki gizli el görevi görmüştür. 1995’te çıktıkları tatilde Tahiti’deyken Sidney Sheldon’un *Kompro* adlı kitabını okumuş, bunu kendisinin de yapabileceğine karar verip roman yazma serüvenine ilk adımı atmıştır.⁷¹ Karakterlerinin sorgulamalarına bakılarak dinî yapılanmaların ortaya çıkardığı sorunlar, kısıtlamacı tavırlar zamanla farklı bir dünyaya kapı aralıyor gibi görünmektedir. Dan Brown’ın eserlerinin popüler etkinliğini tartışmasız kurgularının hikâyede ustalıkla ortaya konmasına, insanları büyük bir merakla sevk etmesine, onları düşündürmeye ve gizemli hikayeleri kurduğu için okuyucusunu daha da içine çekmesine bağlayabiliriz. Onun en büyük özelliklerinden biri de, reddedilse bile kafasına koyduğu işten asla vazgeçmemiş olmasıdır. Bundan dolayıdır ki, bildiğimiz eserlerinden önce iki kitap daha yayımlayıp, satışlarının oldukça düşük olmasından dolayı baskısı yapılmayıp, roman yazmaya başladığında da beklediği satışı görmediği halde, üçüncü kitabı *Da Vinci Şifresi*’ni yazmaya karar vermiş ve bu sayede büyük bir üne kavuşması sonucu diğer kitaplarının da satışlarında ciddi patlamalar olmuştur. Gitgide çoğalan sorgulamalar,

⁷⁰ Dan Brown, *Başlangıç*, (Çev.: Petek Demir İncek), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2019, 116.

⁷¹ Rogak, 59.

özellikle genç kesimi içine alan inanç ve inançsızlık arasındaki hassas çizgi bu eserlerin popüleritesini artırmıştır.

Popüler kurmaca eserlerin çoğu eleştirmenlerin gözünde büyük edebiyat statüsüne karşı koyamasa da, bu eserler çoğu zaman insanları, akademi dünyasında kalacak olan konulardan konuşturur. Pek çok popüler kurgu eserinin edebiyat statüsüne ulaşamamasının nedenlerinden biri, onları yazanların kurgu yazma geçmişi olmayan kişiler tarafından yazılmış olmalarıdır. Bunun yakın tarihli bir örneği Brown'ın 2003 yılında piyasaya çıkan *Da Vinci Şifresi* adlı kitabında görülebilir. Bu eser o zamandan beri yetmiş milyon kopyaya ulaşan satışla tüm zamanların en çok satan kitaplarından biri haline geldi. Bu kitap yayınlanmadan önce Brown neredeyse bilinmeyen bir yazardı; şimdi ise efsane haline geldi. *Da Vinci Şifresi*, popüler kültürde büyük yankı uyandırdı ve fildişi kulelerinden yerel kahve dükkânlarına kadar sohbetler ve tartışmalar yarattı. Birçoğu bu popülerliğin kitabın tartışmalı içeriğinden kaynaklandığını öne sürdü. Kitabın öne sürdüğü en tartışmalı iddia, İsa'nın Mecdelli Meryem ile evli olduğu ve evliliğin sonrasında Meryem'in bir çocuk doğurduğudur. Etrafta dolaşan bu iddiaya göre İsa'nın torunları vardı ve çoğu hâlâ hayattalardı ve bu kişiler yüzyıllar boyunca gizli topluluklar tarafından korunan bir kraliyet soyu oluşturuyordu. Kitabı okumamış veya filmi izlememiş olanlar dâhil çoğu insan bile hikâyenin bu kısmına aşinadır. *Da Vinci Şifresi*'nde ayrıca birkaç farklı grup arasında tartışmalara yol açan başka iddialar da mevcuttur. Ayrıca kitabın iddia ettiği birçok şeyi benimsemiş olan çok sayıda insan bulunmaktadır. Ne de olsa Brown bu teorileri tek başına ortaya koymamıştı. Brown'ın söylediği şeylerin en azından bir kısmını dile getiren başkaları da oldu. Benzer konuları ele alan en ünlü eser *Kutsal Kan, Kutsal Kâse*'dir.⁷²

Aslında romanın önemli karakterlerinden biri olan *Leigh Teabing*, *Holy Blood*, *Holy Grail*'de de kullanılmıştır. *Holy Blood, Holy Grail* adlı kitabın yayıncıları, Brown'ın yayıncılarına intihal iddiasıyla dava açmış; bu dava, *Da Vinci Şifresi*'nin gerçekleri sunan bir çalışmanın aksine bir kurgu eseri olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir.⁷³ Ancak buna rağmen Brown eserlerinde bazen bir kurgu olmadığı gerçek olduğu iddiasında bulunur. Mesela, *Opus Dei* hakkında söylediklerinin bir gerçek olduğunu öne sürmesi gibi. Buraya

⁷² Michael Baigent, Richard Leigh and Henry Lincoln, *Holy Blood, Holy Grail*, Delta Trade Paperbacks, New York 2004.

⁷³ https://www.inquirer.com/dailynews/features/20070329_British_court_rejects_Da_Vinci_Code_plagiarism_claim.html

kadar verilen bilgilerden hareketle Brown'ın eserlerinde güçlü bir dini alt yapının ve yoğun bir dini içeriğin bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda eserlerinde değineceğimiz teist, deist ve ateist karakterler üzerine ele aldığı düşünceler oldukça dikkat çekmektedir.

1.2. DAN BROWN'IN ESERLERİNDE TEİST, DEİST VE ATEİST DÜŞÜNCELER

Günümüzde deizm, teizm ve ateizm gibi birçok görüş, kitleleri etkilemekte ve bu görüşler çoğu edebi esere yansıtılarak işlenmektedir. Günümüz yazarları bireyleri etkileyen bu görüşlere eserlerinde yer vererek çoğu kesimin düşünce evrimine yön vermiştir. Bu yön kültürel ve dini çoğulculuğu yok ederek tek biçimci görüşlerin (deist, ateist) oluşmasına neden olmuştur. Aynı zamanda dinsel temelleri salt bir bilimselliğe indirgeyen bu kaynaklar bireysel inançları yok etmenin eşiğine getirmiştir. Bu yaklaşımları iyi bir şekilde ele alan Brown, bunları eserlerinde bazı baskın karakterler üzerinden işler. Özellikle din bilim ilişkisini yoğun bir şekilde ele alan Brown'ın teist karakterleri, Hristiyan yoğunlukta bir yapıya sahiptir. Ancak bazen Müslüman ve Yahudi karakterlere de rastlamak mümkündür.

Temelde bilim karşısında güçsüz bir din düşüncesi mevcuttur ve bu düşüncenin güçlenmesi için çabalayan teist karakterler söz konusudur. Bu karakterlerin temel amacı, Tanrı düşüncesinin bilim ile çelişmediği, bilakis bilimin ulaşmaya çalıştığı şeyin Tanrı düşüncesi olduğudur. Aynı zamanda bu karakterler, bazen sadece kiliseye bağlı rahipler bazen de hem rahip olup hem de fizikçi, kimyacı ve matematikçi bir bilim adamı olarak da karşımıza çıkar.

Din ve bilim, bazen düşük bazen de yüksek yoğunluklu şekilde yüzyıllarca çatışmış veya her iki alanın savunucuları tarafından çatışmacı tezi destekleyen önemli argümanlar dile getirilmiştir. Bazen din adına bilim kısıtlanmış bazen de bilim adına din evrenden dışlanmıştır. Özellikle ateistlerin savunmuş olduğu bilim ile din arasındaki çatışmaya bakıldığında, erken evrende yaşamın ve aklın ortaya çıkışını sağlayan uygun şartların güçler dengesi tamamıyla bir tesadüf meselesidir. Öte taraftan, kutsal metni harfi harfine kabullenenler olan diğerlerine göre ise izafiyet teorisi, Tekvin'de bulunan açıklamalarla

Büyük Patlama teorisinin uyuşabileceğini göstermektedir.⁷⁴ Yaşanan çatışma genel olarak Brown'ın eserlerinde detaylandırılmış ve bazı önemli karakterlerle özdeşleştirilmiştir. Bu eserlerde göze çarpan en önemli faktörlerden bir diğeri; bir düşüncenin etkisi altına girerek, mistik unsurlarla kendisine bir yol haritası çizen karakterlerin, Tanrı'ya hizmet etme, bilge, üst insan olma yolunda ilerleme gibi bir role bürünmeleridir. Özellikle simgebilimin ve sembollerin çokça göze çarptığı eserlerde bilginin, kimileri için bilgelige açılan bir kapı, kimileri için ise karanlığa götüren bir yol olduğunu görebiliriz. Bu eserlerde filozofların yolumuzu aydınlatacak bilgeliklerini iyiye veya kötüye kullanan karakterler üzerinden bilgiyi nasıl kullanmak gerektiği mesajı da verilmektedir.

1.2.1. Teistik Karakter Örnekleri

Önceden ele aldığımız üzere en genel anlamda Tanrı'nın mutlaklığını savunan teizm, Dan Brown'ın eserlerinde de yer almaktadır. O, bu eserlerde karşılaştırmalı olarak teist tiplere çok fazla yer vermektedir. Kimi zaman teist, kimi zaman deist, kimi zaman da ateist karakter özellikleri sergileyen ve bunlardan birkaçını birlikte kendisinde barındıran tiplerle de sıkça rastlanmaktadır. Nitekim Hristiyanlığın Tanrı'sı Brown'da teistik olarak gündeme gelmektedir. Brown, eserlerinde teizm inancını ateizm ve deizme karşı tezler için kullanır. Mesela *Başlangıç* eserinde Piskopos Antonio Valdespino'nun bilim insanı *Edmond Kirsch'e*⁷⁵ dediği gibi, dindar kişiler her zaman inançsızlara kulak vererek bu durumdan çokça fayda sağlayabilirler. İnsanlar şeytanın sesini dinledikleri müddetçe Tanrı'nın ne demek istediğini tam olarak anlayabilirler.⁷⁶ Bu esprî teizmin hep ateizm ile iç içe olduğunu ortaya koyan bir görüştür. Görüldüğü üzere Brown, ateist karakterlerle birlikte teist karakterlere de yer verir. Hristiyan inancının devamlı çatışma halinde olduğu bilim –özellikle de modern bilim- ise genel olarak Brown'ın eserlerinin ana temasını oluşturur. Bununla birlikte din bilim çatışması tüm toplumlarda genel olarak görülmektedir. Yani ortaya çıkışından zamanımıza kadar olan

⁷⁴ Ian Graeme Barbour, *Bilim ve Din: Çatışma, Ayrışma, Uzlaşma*, (Çev.: Nebi Mehdiyev, Mübariz Camal), İnsan Yayınları, İstanbul 2012, 68.

⁷⁵ Başlangıç eserinin baş karakterlerinden biri olan ve teist bir aileden gelen Kirsch, babasının ölümünden sonra annesi katı Katolik çevrelerce dışlanmış ve günahkar görülmüştü. Bu yüzden manastıra kapanan annesi, çektiği fiziki acılardan dolayı kendini asmıştı. Bu nedenle Kirsch, dinden nefret etmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Brown, *Başlangıç*, 295.

⁷⁶ Brown, *Başlangıç*, 11.

sürece bakıldığında bilimin gelişmesini engelleyen Hristiyanlık gibi diğer dinler için de bilimin önüne bazı engeller konulduğu kabul edilmektedir.

Kirsch adlı karakter üzerinden yola çıkan Brown'ın Başlangıç adlı eseri, dünya dinleri parlamentosuna (Hristiyan rahipler, Müslüman mollalar, Yahudi hahamlar, Hindu pulariler, Budist bhikkhular, Jainler ve Sihler) karşı ateizmi savunan bir konferans sunumu üzerine kurgulanır ve eserde buna karşı teist karakterlere yer verilir. Eserde tüm dinleri temelinden sarsacak, hatta yok edebilecek bir buluş sunacak olan Kirsch öncelikle teist üç karakterle yüzleşir. Bunlar; Haham Yehuda Köves, Piskopos Antonio Valdespino ve Alim Seyyid el-Fadıl'dır. Bir Musevi düşünür olan Haham Yehuda Köves, kozmoloji ile ilgili eserler vermiştir. Katolik değerlerin korunması için çabalayan Piskopos Antonio Valdespino, aynı zamanda Kralın da danışmanıdır. Alim Seyyid el-Fadıl ise, İslam'ı temsil eden saygın biridir. Brown Alim Seyyid el-Fadıl'ı ele alırken biraz silik bir karakter olarak yansıtmıştır. Ayrıca Brown'ın, Kirsch'ün kendileriyle görüşmesi esnasında onun sırrını açıklamayacakları üzerine ettikleri yemini, görüşme sonrası ilk bozmak isteyen karakter olarak Seyyid el-Fadıl'ı vermiş olması eleştirel bir bakış açısına da yol açabilmektedir.⁷⁷ Genel olarak bu din adamları Kirsch'ün dünya üzerinde mevcut olan dinleri çürütmek adına yapacağı sunumu engellemek için çabalarlar. Bu teist karakterler dini, ateizme karşı korumak için anlaşma içerisine girerler. Ancak Kirsch'ün yapacağı sunuma engel olamazlar.⁷⁸ Teist karakterlerin ateist karakterlerin yapacağı sunumla tüm dünyayı dinsizliğe sevk edeceği ve “nerden geliyoruz?” “nereye gidiyoruz?” sorularına Tanrı'yı karıştırmadan cevap verilmesi bu kişileri rahatsız eder. Nitekim onlara göre, “Nerden geliyormuşuz? Kirsch'ün tabiriyle Tanrı'nın olmadığı bir başlangıç iddiası büyük bir küstahlık ve büyük bir günahdır. Bu düşünce insanın zihninde onu kendi suretinde yaratmış olan Tanrı'yı taklit etme düşüncesini uyandıracaktır.”⁷⁹ Tüm bunlardan dolayı bu sunumun ve görüşlerin engellenmesi gerekiyordu. Burada doğacak olan sorunun yani Tanrı'ya benzemenin vücut bulmuş şekli Brown'ın *Kayıp Sembol* adlı eserindeki *Mal'akh*⁸⁰ adlı karakteridir. Aynı şekilde Langdon⁸¹ ve mason bir

⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Brown, *Başlangıç*, 9-54.

⁷⁸ Brown, *Başlangıç*, 10-13.

⁷⁹ Brown, *Başlangıç*, 470.

⁸⁰ Vücuduna yaptığı dövmelemlerle “Kendi bedenimin hakimi benim” düşüncesiyle kendisini bilgeliğin ve kutsallığın en üst seviyesine ulaştıracak olan bilgiyi arayan *Mal'akh*, Tanrı'ya benzeme hevesiyle hareket eder.

⁸¹ Bu dramatik eğrinin yanı sıra romanda başka bir yapısal araç iş başındadır. Romandaki tüm karakterler ve temalar, Langdon'un uzmanlık alanına (“semboloji”) uygun olarak belirli bir sembolle temsil edilir. Bu semboller, Wagner operalarındaki müzikal motiflerle karşılaştırılabilir bir rol oynamaktadır. Belirli bir sembol kendini gösterir göstermez, belirli bir ruh hali veya ambiyans ortaya çıkar. Örneğin Kirsch'in sembolü, evrimin (bir balık tarafından

papaz olan Galloway arasında geçen konuşmadan aslında birçok bilim adamının ve masonların da bu türden bir düşünceye sahip olduğunu görmek mümkündür. Hristiyanlıkta kullanılan haç sembolü, önceden Mısırlılar tarafından Tanrı ile insanın bir olduğunu göstermek için kullanılıyordu.⁸² Tüm bu düşünceler insanların eskiden beri zihnini fazlasıyla meşgul ettiğinden Kirsch adlı karakterde de yoğun bir arayışa sebep olmuş ve kendisini bu sorulara cevap bulmaya adanmıştır.

Kirsch'ün yaptığı sunumda dinin, bilim karşısında yetersiz olduğu vurgulanır; çünkü inanç tanımlanmayan olana bilimsel bir desteği olmayan bu şeye inanmamızı ister. Ancak bilim, tanımlanmayan olana bir bilimsel kanıt bulma peşindedir. Bilimsel kılıfa girmeyen şeyi reddeder. Aynı zamanda insanın “Nereden geliyoruz? Nereye gidiyoruz?” sorularını din ile tamamladığı için inançtan vazgeçmediğini iddia ederek beynin bir düzen ve uyum isteğinin bireyi inanca sevk ettiğini söyler.⁸³ Kirsch'ün bu iddialarının modern bilim anlayışlarının en etkili versiyonu olan mantıkçı pozitivist bakış açısıyla benzerlikler taşıdığı söylenebilir. Mantıkçı pozitivistler anlamlı olan ile anlamlı olmayan arasında bir ayrım yaparak bilimsel olanı tarif etmişlerdir. Bu ayrımı yapmak için doğrulanabilirlik ölçütünü kullanmışlardır. Buna göre bir önermenin anlamlı olmasının göstergesi, o önermenin içeriğinin olgularla desteklenmesine bağlıdır. Yani bir önerme ne kadar duyularla destekleniyorsa o ölçüde bilimseldir. Dolayısıyla metafiziğin önermeleri olgularla desteklenmediği için bilimsel değildir ve kullanışsızdır.⁸⁴ Kirsch'ün tavırları mantıkçı pozitivistlerin ilk dönemiyle benzerlik gösterir.

Kayıp Sembol'ün karakterlerinden Katherine Solomon da bu düşünceye yakın bir çizgide ilerlemiştir. Tüm hayatını bilime adanmış olan Katherine'nin değer yargılarının yönünü değiştiren düşüncelerden birisi de bilimle iç içe ve Tanrı'dan uzak bir yaşantı sürmektir.⁸⁵ Birçok din adamı bilime karşı ilgi duymuşlardır ve bu tarz düşüncelere sahip olanlara karşı ikna edici bir yaklaşım sergilemişlerdir.

temsil edilir Tanrı'yı (sembolünü) yutmak üzere olduğunu gösteren çivi yazılı bir Asur piktogramıdır. Üstelik onun militan ateizmi, takipçilerinin çoğu tarafından benimsenen bir irtidat sembolü olan stilize bir A ile temsil edilmektedir. Benzer şekilde, Amiral Ávila, “zafer” anlamına gelen harflerden oluşan bir monogram ile temsil edilmektedir. Benzer şekilde, Gaudi'nin sembolik imzası sonsuzluk işaretidir (topolojik olarak konuşursak bir Möbius halkası), entropi üzerine tartışma ise entropi sembolünün etkisi altında gelişir. Bkz. Hub Zwart, “From Decline of the West to Dawn of Day: Dan Brown's Origin as a Diagnostic of the Present”, *Janus Head*, 18(1), 2020, 59.

⁸² Dan Brown, *Kayıp Sembol*, (Çev.: Petek Demir İncek), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2019, 339.

⁸³ Brown, *Başlangıç*, 105-106.

⁸⁴ Alfred Jules Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, (Çev.: Vehbi Hacikadiroğlu), Metis Yayınları, İstanbul 1984, 14.

⁸⁵ Brown, *Kayıp Sembol*, 32.

Bununla birlikte çoğu zaman politik bir mevkiye sahip olan çoğu kişinin teist olduğunu görürüz. Mesela, ABD Kongre üyesi Paul Broun, evrim ve büyük patlamayı cehennemin dibinden gelen yalan olarak görür ve zaman içinde oluşmuş bir fosili Tanrı'nın inancımızı sınamak için yaptığını iddia eder.⁸⁶ Bu bağlamda teist karakterlerin çoğu politik ancak bilimden uzak bir görünüme sahiptir. Hatta bazı din adamları, kutsal kitapların söyledikleri hatalı olsa dahi ona inanacağını söyler. Mesela, Kentucky'li Papaz Peter LaRuffa'nın sözlerine baktığımızda bize söylediği şey, İncil'de bir yerde iki artı ikinin beş olduğu yazarsa doğruluğu kesin bir kabuldür.⁸⁷ Buradaki dindarların, inancı herhangi bir akli sorgulamanın nesnesi haline getirmeye karşı çıkan ve inanç ile bilgi arasındaki bağı bütünüyle koparan fideistlerin anlayışlarının deforme olmuş ve felsefi alt yapıdan uzak versiyonlarına benzer yaklaşımlara sahip olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.⁸⁸

Bunların yanında, sözü edilen eserlerde hiç sorgulamadan kilise için suç işleyen ve sonrasında kendisini cezalandırarak vücuduna acı çektiren bazı teist karakterlere rastlarız.⁸⁹ Mesela, *Da Vinci Şifresi* adlı eserde Silas isimli karakter kardeşlik için efsanevi kilit taşının⁹⁰ yerini öğrenmek adına cinayet işleyerek, günahlarını çıkarmak için uyluklarının hemen üzerine taktığı bir kancalı keçe kemerle kendisine acı çektirir. Bedenine çektirdiği acı sayesinde ruhunun arındığını düşünen Silas, öğretmen denen kişiye edeceği hizmetin aslında Tanrı için vereceği büyük bir hizmet olacağını inancını taşımaktadır.⁹¹

Birçok Hristiyan karakterin yer aldığı gibi Piskopos Manuel Aringarosa da teist Hristiyan inancına sahip biridir. Piskopos Aringarosa, yaşamının son on yılını Tanrı'nın (Opus Dei) mesajını yayarak geçirir. 1928'de papaz Josemaria Escriva tarafından kurulan cemaat, Katolik değerlerini yeniden canlandırdı ve üyelerini Tanrı'nın gücünü yaymak için kendi hayatlarını feda etmeye teşvik etti. Opus Dei'nin gelenekçi felsefesi aslen Franco rejiminden önce İspanya'da kök salmıştı. Ancak Josemaria Escriva'nın 1934'te

⁸⁶ Brown, *Başlangıç*, 343.

⁸⁷ Brown, *Başlangıç*, 342.

⁸⁸ İmançılık olarak bilinen fideizm, bilgiyi iman ve vahiyle temellendiren felsefi okuldur. Bu düşünce akımına göre akıl bilgiyi elde etmede kördür, akıl ancak görünüme göre hükmeder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bolay, 123.

⁸⁹ Bu karakterler bunları yaparken yaptıkları eyleme suç olarak değil, Tanrı'ya büyük bir hizmet olarak bakmaktadırlar.

⁹⁰ Kardeşlik taşın –clef de voûte veya kilit taşı- kardeşliğin en büyük sırrının nihai mevkini gösteren gravürlü bir tabletin haritasını yapmıştı. Bu bilgi o kadar güçlüydü ki, onun korunması kardeşliğin varoluşunun sebebi haline gelmişti. Bkz. Dan Brown, *Da Vinci Şifresi*, (Çev.: Petek Demir), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2019, 21.

⁹¹ Brown, *Da Vinci Şifresi*, 21-22.

yayınlanan ruhani kitabı *The Way* (Tarik) -Tanrı'nın Eserini yaratmak için insanın hayatında yapması gereken 999 meditasyon şekli- ile Escriva'nın mesajı tüm dünyaya yayıldı.⁹²

Aynı zamanda Chartrand ve Peder Camerlengo arasında geçen bir diyalogda Tanrı'nın iyiliği ve kötülüğü üzerine tartışılır. İncil'de geçen “Kadiri mutlak ve esirgeyen” yani Tanrı'nın her şeye gücü yetmesi ve iyiliksever olması Chartrand tarafından çelişkili bulunur. Çünkü dünyada açlık, savaş ve hastalıklar vardır. Ona göre eğer Tanrı güçlüyse ve iyilikseverse bunların hiç olmaması gerekir. Ancak Camerlengo buna karşı verdiği şu örnekte; sekiz yaşında bir oğlumuzun olduğunu varsayalım, oğlumuzu çok sevip onun üzülmesini hiç istemezdik. Bir gün oğlumuzun kaykay yapmasına izin verdiğimizde ona bazı iyi tavsiyelerde bulunup hata yapmasına izin verirdik. Bu sırada eğer oğlumuz düşüp dizini kanatırsa, daha dikkatli olmayı öğrenir. Bu olayda aslında çocuğun acısını engellemeye gücümüz yetiyor olsa bile, hayatı öğrenmesi deneyimlemesi için ona merhametli olmayı tercih ederdin şeklinde bir açıklamayla bu konuyu aydınlatmaya çalışmıştır.⁹³ Kötülük problemi olarak bilinen dünyada var olan hastalıklar, depremler düşüncesi din felsefesinin temel problemlerindendir. Birçok düşünür ve filozof tarafından gündeme getirilen bu sorular David Hume'da Tanrı, “Kötülüğü önlemek istiyor da, gücü mü yetmiyor? O halde erksizdir. Gücü yetiyor da, istemiyor mu? O halde kötücüdür. Hem gücü yetiyor hem canı istiyor mu? O halde kötülük nereden geliyor?”⁹⁴ şeklinde değinerek Epikuros'un sormuş olduğu bu eski sorularının halen yanıt bulamadığını dile getirmiştir. Tüm bu soruların teist sistemler açısından oldukça büyük problemler teşkil ettiği aşıkardır. Yukarıda görüldüğü üzere tarihin en eski problemlerinden olan kötülük sorununa Camerlengo tarafından verilen yanıt, İrenaeusçu teodiseyi çağrıştırmaktadır. “İrenaeus, ilk insanı uzun evrimsel bir gelişimin başında, mükemmelleşme yetenekleriyle donatılmış fakat evrimsel gelişimi kendi iradesine bırakılmış bir varlık olarak düşünmüştür. O, var olan tüm kötülükleri, sıkıntıları, ıstırapları insanın ahlaki- manevi bakımdan olgunlaşma aracı.”⁹⁵ olarak görmüştür.

⁹² Brown, *Da Vinci Şifresi*, 37-38.

⁹³ Dan Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, (Çev.: Petek Demir), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2019, 369-370.

⁹⁴ David Hume, *Din Üstüne*, (Çev.: Mete Tunçay), İmge Kitapevi, Ankara 1995, 209.

⁹⁵ Rafiz Manafov, *John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Günümüz Açısından Teodise*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.

Brown'ın eserlerinde, Tanrı inancıyla ilgili bu tür müzakerelerin yanında metin odaklı bazı değerlendirmeler de dikkat çeker. Örneğin, İncil hakkında *Da Vinci Şifresi*'nde söylenenler dikkate değerdir: Kutsal kâseye ulaşmak uğruna tüm cinayetleri organize eden, geleneksel Hristiyan dini akımları eleştiren ve köktenci bir dindar olan Sir Leigh Teabing, İncil'in insan ürünü olduğunu ve Tanrı'nın gönderdiği bir şey olmadığını söyler. İnsanoğlunun İncil'i, çalkantılı zamanları tutmak için var ettiğini, İsa'nın insanlara son derece tesir eden tarihi bir kişilik olduğunu da dile getirir. Milyonları peşinden sürükleyen bu gizemli şahsiyet yeni felsefeler bulmuş ve Süleyman ve Davut soyundan geldiği için Yahudi tahtında hak iddia edebilmişlerdir. Teabing günümüz İncil'inin aslında Pagan Roma İmparatoru büyük Constantine tarafından yazıldığını söyler. Burada dikkate değer olan Constantine'nin bir pagan olarak görülmesidir. Ticari çıkarlardan dolayı Hristiyanlığı resmi din olarak kabul eden Constantine'nin, hayatı boyunca bir pagan olarak yaşadığını söyler.⁹⁶ Her ne kadar Teabing, Tanrının varlığını inkar eden bir ateist olmasa da Hristiyanlığın ana unsurlarını oluşturan geleneksel dini anlayışları temelden eleştirmektedir.

Brown, genel anlamda ateist ve deist saldırılar karşısında kimi zaman müttefik olarak hareket eden bir dindar profili tasvir eder. Bununla birlikte teist dinler arasında bazı düşmanlıklar da dikkat çeker. Illuminati⁹⁷ gitgide gizli bir örgüt haline gelmiştir. O dönemlerde Katoliklerin katı tavırlarından dolayı kaçanlar -mistikler, simyacılar, medyumlar, Müslümanlar, Yahudiler- hızla karışmaya başlamışlardır. Illuminati Hristiyanlık karşıtı bir tavır sergilemiştir. Vatikan ise bu kardeşliğin aslında Şeytan olduğunu ilan ederek, karşı saldırıya geçmiştir. Şeytan kelimesi İslami bir kelimedir, bunun anlamı ise düşman demektir. Asıl manasıyla Tanrı'nın düşmanı karşılığını bulur. Kilise o zamanlar bu İslami dile ait olan kelimeyi seçmiştir, çünkü onlara göre bu onların kötü ve kirlenmiş olarak gördükleri bir dildir.⁹⁸

⁹⁶ Brown, *Da Vinci Şifresi*, 259-260.

⁹⁷ 1500 yıllarında bir grup aydının Roma'da kiliseye karşıtı örgütlenmesi olarak geçer. İtalya'nın aydınları-fizikçiler, matematikçiler, astronomlar- kilisenin katı öğretileri karşısında kaygılarını paylaşmak için gizlice buluşmasıyla başlar. Ancak kilisenin zalimce bu aydınları katletmesi, Illuminati'nin kilise karşıtı görüşlerle birleşmesine yol açar.

Bkz. Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 47-48

⁹⁸ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 49.

1.2.1.2. Tanrı'nın Varlığına Yönelik Argümanlar

Teizm Tanrı'nın varlığının kanıtı için bazı deliller ortaya atmıştır. Bunlar; kozmolojik, ontolojik, teleolojik, ahlaki ve dini tecrübe delilleridir. Kozmolojik delili alem delili olarak da adlandırmak mümkündür. Bu, “kozmoz”dan hareketle Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya çalışan bir delildir.⁹⁹ Buna göre, evrenin bir başlangıcının olması gerekir, çünkü sonsuz bir dizi neden ve sonucun sonsuza kadar geriye uzanması imkânsızdır.¹⁰⁰ İslam filozofları tarafından ifade edilen hudûs, ihtirâ ve imkân delilleri, evrenin ezeli olmadığı bir Tanrı tarafından yaratıldığı düşüncesidir.¹⁰¹ İbn Rüşd bu delili, var olan ancak başka bir şeyden var olmayan, varlığı diğer bir şeye isnat etmeyen varlık olarak tanımlar.¹⁰²

Ontolojik delil ise, Tanrı'nın mükemmel olarak zihinde doğuştan bulunduğu kanıtıdır. Tanrı'nın varlığının kanıtı olan ontolojik kanıt tüm kanıtlar arasında önemli bir yere sahiptir. Tanrı kavramından hareketle Tanrı'yı kanıtlayan bu delil, Tanrı'yı mükemmel ve zorunlu varlık olarak görür. St. Anselmus'un ele almasıyla bu kanıt ilk defa gündeme gelir. Ona göre, kendiliğinden iyi bir şey vardır ve iyi olan tüm diğer çeşitli şeyler onun aracılığıyla iyidir. O halde Anselm, Tanrının en yüksek derecede iyi, büyük ve en yüce bir varlık olduğu sonucuna ulaşır. Anselm, görünüşe göre, varoluşu sıradan bir özellik olarak ele alır. Öyle ki, bütün varlıklar, farklı şekillerde var olmalarına rağmen bu bakımdan, yani var oldukları konusunda aynıdır. Ve bunların aynı olduğu, kendi kendine var olan ve başka şeylerin varoluş nedeni olan bir şeyin varlığını kabul ederek açıklanmalıdır. Anselm'in dediği gibi: Var olan her şey ya bir şey aracılığıyla ya da hiçbir şey olmaksızın var olur. Şimdi, diğer tüm varlıkların var olduğu bu varlık, ya bir ya da birden fazla olmalıdır. Birden fazla olsaydı, bunlar kendileri aracılığıyla var olma ya da kendiliğinden varoluş bakımından aynı olurlardı ve bu var olanların kendi başına aynı varoluşlarını kendiliğinden türetecekleri bir varlık varsaymamız gerekirdi. Bu nedenle, kendi aracılığıyla var olan ve diğer tüm şeylerin varoluşunun temeli olan bir varlığın varlığını kabul etmeliyiz. Ve son olarak, kendi aracılığıyla var olan, başkası aracılığıyla

⁹⁹ Aydın, *Din Felsefesi*, 42-47.

¹⁰⁰ Dore Clement, *Theism*, D. Reidel Publishing Company, Boston 1984, 14.

¹⁰¹ Topaloğlu, “Teizm”, 332-334.

¹⁰² İbn Rüşd, *Felsefe Din İlişkileri*, (Haz.: Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 2019, 95; Ayrıca Bkz. Ebu Hamid El Gazzali, *Tehafütü'l Felasife*, (Çev.: Mahmut Kaya), Hüseyin Sarioğlu, Klasik Yayınları, İstanbul 2014, 172-174.

var olandan daha büyük olduğu için, bu varlık diğerlerinden daha büyüktür ve dolayısıyla her şeyin en iyisi, en büyüğü ve en yükseğidir.¹⁰³

Nizam ve gaye delili olarak da bilinen teleolojik argüman, Tanrı'yı kanıtlamak için ileri sürülen en önemli argümanlardan biridir. Temelde evrenin düzenine dayanan bu argüman, evrendeki nizam, estetik, muhteşemlik gibi durumlara dikkatleri çekerek Tanrı'nın varlığını açıklamaya çalışır. Açıkça bu düzenin bir yaratıcısı olduğunu göstererek, tesadüf, kendiliğinden var olma gibi Tanrı'nın dışlandığı durumların geçerli olmadığını göstermeye çalışır.¹⁰⁴

Tüm bu kanıtların yanı sıra insandaki adalet, hak, ahlak gibi düşüncelerin Tanrı düşüncesini kanıtladığı iddia edilir. Genelde teizmi savunanlar, ahlak ve dini özdeşleştirerek ahlakın dinden bağımsız ele alınamayacağını iddia ederler.¹⁰⁵ Bunlarla birlikte teizmin kullandığı bir diğer delil ise dini tecrübe kanıtıdır. Bu, genel olarak evrene duyulan hayranlıkla Tanrı ile yaşanan yoğun dini yaşantı sonucunda Tanrı'yı bulmadır. Bireysel anlamda dini tecrübe, Tanrı'nın doğrudan bilinerek tecrübe edilmesi ve doğrudan farkına varılmasıdır.¹⁰⁶

Brown'ın eserlerinde kozmolojik delile sıklıkla rastlarız. Mesela, hemen hemen her eserinde göze çarpan en önemli noktalardan biri “nereden geliyoruz ve nereye gidiyoruz?” sorularına bilimin cevap verememesi ve bu soruların teistler için önemli bir koz teşkil etmesidir. Teistler için Tanrı'nın eli değmeden bir yaratılıştan bahsetmek mümkün değildir.¹⁰⁷ Bu anlamda genel argüman başlangıcın, “Cömert bir Yaratıcı'nın evreni sadece hayatı desteklemek için yarattığını kanıtıyor.”¹⁰⁸ şeklindedir. Esasen, teist figürlerin kullandığı bu kanıtlama yöntemlerinde klasik teolojinin kozmolojik, özelde Müslüman düşünürlerin hudus ve imkân delillerine sıklıkla başvurdıkları görülür.¹⁰⁹

Brown'ın *Başlangıç* adlı eserinde “nereden geliyoruz” ve “nereye gidiyoruz” soruları bilim tarafından cevaplanamadığı için bunun Tanrı düşüncesine götürdüğü

¹⁰³ Maxwell John Charlesworth, *St. Anselm's Proslogion: With a Reply on Behalf of the Fool by Gaunilo and The Author's Reply to Gaunilo*, University of Notre Dame Press, Notre Dame 2000, 49-51.

¹⁰⁴ Topaloğlu, *Teizm ya da Ateizm: Tanrıtanımazlığın Felsefi Boyutları*, 165.

¹⁰⁵ Topaloğlu, *Teizm ya da Ateizm: Tanrıtanımazlığın Felsefi Boyutları*, 191.

¹⁰⁶ Aydın, *Din Felsefesi*, 87-94.

¹⁰⁷ Brown, *Başlangıç*, 453.

¹⁰⁸ Brown, *Başlangıç*, 490.

¹⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Adnan Aslan, *Tanrı'nın Varlığına Dair Argümanlar ve Ateist Din Felsefesi Eleştirisi*, İSAM Yayınları, İstanbul 2006; R. L. Sturch, *The Cosmological Argument*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Oxford University, 1972.

aşıkardır. Her ne kadar evreni oluşturan fizik yasalarından bahsedilse de Başlangıç eserinde Langdon adlı karakter, eğer bilimsel ilkeler herhangi bir canlı yapacak kadar bir güce sahipse o zaman bu ilkeleri kimin koyduğu şeklinde bir soru sorar.¹¹⁰ Bu ifade ve onun ekseninde yapılan tartışmalar çerçevesinde vurgulanan evrendeki düzenlilik fikrinin bizi bir Tanrı düşüncesine götürdüğü açık bir şekilde dile getirilmiştir. Bu iddia aynı zamanda bir kanun varsa bu kanunu koyan biri vardır düşüncesinden türemiştir. Langdon, kesinlik olarak matematiğin, güvenilirlik olarak fiziğin güvenilirliğini, evrenin düzeninin bir yaratıcıya işaret ettiğini söyler.¹¹¹

Bir Tanrı kanıtlaması olarak kozmolojik delilin yanında *Düzen Delili*'ne de teist düşünürler tarafından çokça başvurulur. Çağdaş düşüncede teleolojik delil olarak isimlendirilen, Müslüman düşünürlerin ise nizam, gaye, inayet ve ihtira gibi terimlerle dile getirdikleri bu delile göre, evrende bir düzenin olması bu düzeni koyan birinin olmasını mantıksal olarak kanıtlar. Evrendeki düzenin her yerde benzer olması evrenin tek bir elden çıktığını gösterir.¹¹² Bu argümanlara Brown'ın eserlerinde sıkça rastlarız. Mesela, her yerde görünmeyen haberleşme ağlarının olduğu düşüncesidir. Tek bir beyin gibi hareket eden deniz anaları ve diğer tüm canlıların benzer davranışlarda bulunmaları görünmeyen birinin varlığını kanıtlar.¹¹³

Diğer bir örnek de Da Vinci Şifresi'ndeki şu yaklaşımlarda ortaya çıkar: Dünyada olup biten düzensizliğin altında muntazam bir nizam vardır. Eskiler PHI'ı¹¹⁴ keşfettiklerinde dünyanın temel taşıyla karşı karşıya kaldıklarından çok emindiler ve bundan dolayı doğaya tapmışlardı. Doğaya baktığımızda doğada Tanrı'nın elinin var olduğu apaçıktır. İnsan bu durumda doğanın ilkelerine göre hareket eder ve yine insan sanat ile Yaradan'ı taklit etmeye çalıştığı zaman, sanatta Altın Oran'a rastlamamız kaçınılmaz olacaktır.¹¹⁵ Burada özellikle evrende ve insanda rastladığımız şey, altın oranın insanları Tanrı düşüncesine götürdüğü anlayışıdır. Dolayısıyla bilimin keşfettiği her şeyin bizi Tanrı düşüncesine götürmesi gerekir. Çünkü temelde bilim, Tanrı'nın

¹¹⁰ Brown, *Başlangıç*, 492.

¹¹¹ Brown, *Başlangıç*, 509.

¹¹² Bkz. İlhan Kutluer, "Nizam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2007, XXXIII, 173-175; İlhan Kutluer, "Teleolojinin Dört Terimi: Gaye, Nizam, İnayet, Hikmet", *Bilgi ve Hikmet*, (S. 8), İstanbul 1994, 40-51.

¹¹³ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 488.

¹¹⁴ İnsanın bedeninde uzuvları arasında altın orana rastlarız. PHI'nın doğada her yerde: Tesadüfün çok ötesindedir ve bu yüzden eskiler PHI sayısının evrenin yaratıcısı tarafından önceden belirlendiğine inanmışlardır. Eski bilim adamları bir-nokta-altı-yüz-on-sekiz sayısının Altın Oran olduğunu ilan etmişlerdi. Bkz. Brown, *Da Vinci Şifresi*, 107-109.

¹¹⁵ Brown, *Da Vinci Şifresi*, 109.

evrene koyduğu yasaları bulur. Yani aslında fizik kuralları bir bakıma Tanrı'nın şaheserini boyamak için yeryüzüne yaymış olduğu bir tuvaldir.¹¹⁶ Bu anlamda gerçek bilim, tüm kapıların ardında bekleyen Tanrı'yı keşfetmek için çabalar.¹¹⁷

Bu tür temellendirmelere ek olarak Brown Melekler ve Şeytanlar adlı eserde bazı bilim adamlarının din ile bilimi birleştirmeye çalıştıklarına değinir. Mesela, Langdon adlı karakter Galileo'nun bir Illuminati üyesi ve bir Katolik olduğunu söyler. Galileo Tanrı'nın reddetmeyerek kilisenin bilime karşı tavrını yumuşatmak için teleskobundan dönen gezegenlere baktığında, kürelerin müziğinde Tanrı'nın sesini duyabildiğini yazmıştı. O, din ve bilimin birbirine karşı olmadığını birbirini desteklediğini kabul etti. Ancak kilise bilime karşı olduğu için Galileo'yu günahkâr buldu.¹¹⁸

Bununla birlikte, *Tanrı, Mucizeler ve Yeni Fizik* yazarı Leonardo Vetra adlı Katolik papazının bu anlamda çalışmalar yürüttüğünü vurgular. Hatta o, tarihte hem din hem de bilim adamı olanların var olduğunu söyler. Bu bilim adamlarının, Tanrı'nın doğa yasası olarak fiziği kabul ettiğini belirtir. Evrenin üzerindeki doğal düzende Tanrı'yı görmek mümkündü. Onlar, Tanrı'nın varlığını reddeden ve şüphe duyanlara bilimin sayesinde Tanrı'yı bulabileceklerini iddia ederlerdi.¹¹⁹ Melekler ve Şeytanlar adlı eserde Leonardo Vetra adlı bilim ve din adamı başlangıçta maddeyi yoktan var eden Tanrı'nın fizik yasaları ile çelişen bu eylemini kanıtlamaya çalışır. Manevi kızı Vittoria babasının Tanrı'nın maddeyi yoktan var etmesi buluşuyla bilim ve din arasındaki ikilemi ortadan kaldıracığını söyler ve ardından İncil'in evreni Tanrı'nın yarattığını açıkladığını belirtir. Devamında Tanrı ışık olsun diyerek tüm evren yoktan var olmuştur. Lakin bu durum, fiziğin en temel yasalarından olan maddenin yoktan var olamayacağı yasasına ters düşmektedir.¹²⁰

Aslında Kilise kendi fikrini bilimselleştirmek için büyük patlama diye bir teoriye başvurur. Melekler ve Şeytanlar adlı eserde büyük patlamanın 1927'de Katolik bir keşiş olan Georges Lemaitre tarafından önerildiği söylenir. 1929'da ise bu fikri, Edwin Hubble bilimsel açıdan mümkün olduğunu kanıtlayacak deliller toplayarak doğrular. Büyük Patlama Teorisi'ni ilk ortaya atan Lemaitre'nin teorisi bilim adamlarınca kabul edilmedi.

¹¹⁶ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 77.

¹¹⁷ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 59.

¹¹⁸ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 48.

¹¹⁹ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 59.

¹²⁰ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 85.

Çünkü bilim adamlarına göre, ilk madde hiçbir şeyden meydana gelmez. Ancak daha sonra Hubble, Büyük Patlama'yı bilimsel açıdan inceleyip kanıtlayarak doğrular. Bunun sonucunda kilise bunu İncil'in doğruluğunu bilimsel perspektifle kanıtlayan müjde kabul ederek zaferini ilan etmiştir. Nitekim Vittoria adlı karaktere göre babası her zaman, Büyük Patlama'ya Tanrı'nın müdahale ettiğine inanmıştır. Bu uğurda deneyler yapan Leonardo, modern fiziğin temellerini sarsacak evrenin başladığı enerji gücünün benzerini canlandırmıştır. Bu enerji, hızlandırıcı tüpün içinde toplandığı noktada aniden, madde zerrecikleri yoktan var olmaya başlamıştır. Leonardo'nun bu keşfi, maddenin hiçbir şeyden oluşabileceğini ve Başlangıç'ın (Büyük Patlama) çok fazla bir enerji kaynağının varlığını yani Tanrı'yı kanıtlayabileceğini açıklar.¹²¹

Melekler ve Şeytanlar adlı eserde bilimin ilerlediği ve Tanrı'nın yerinin sorgulandığı bir duruma gelince Camerlengo, Tanrı'yı bilimde görmek gerektiği hususunda ısrarcıdır. Öyle ki, yerçekiminde veya atomun ağırlığında gerçekleşecek olan en küçük bir değişikliğin, tüm evreni gök cisimleriyle dolu bir denize çevirmek yerine, içinde hayat olmayan bir sise çevireceğinin iddiasının yapıldığı halde, evreni bu şekilde yaratanın Tanrı olduğuna inanmadıklarını sorgulamıştır. Tanrı'nın gücü yerine nasıl olur da matematik imkansızlıklara inanacak kadar kendimizi kandırabiliriz?¹²² Sylvie Baudeloque, parlak zekâların, bilim adamları nasıl olur da Tanrı yerine bilinçsiz olanları yaratılışa temel olarak kabul ederler.¹²³

1.2.1.3. Dinin Gerekliliğine Yönelik Argümanlar

Genel olarak Brown'ın eserlerinde bir din bilim çatışması ele alındığı için teist argümanlar sıklıkla kullanılır. Bilim karşısında tarihsel bir Hristiyan din figürü konulduğu için çoğu zaman teist argümanlar çürütülür. Teist karakterlerin kullandıkları argümanlar, genel anlamda bilimin yetersiz kaldığı alanlarda bir Tanrı düşüncesinin yerleştirilmesidir. Mesela “nereden geliyoruz?” gibi bir soru karşısında bilimin yetersiz kalması teist karakterlerin doğrudan Tanrı düşüncesinin vazgeçilmez olduğu argümanıdır. Tüm bunlarla birlikte toplumsal düzen, ahlaki yapının korunması teist karakterlerin din lehine kullandıkları argümanlardır.

¹²¹ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 85-88.

¹²² Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 389.

¹²³ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 338.

Tarih boyunca dinler toplumlar için hem bir barış kapısı hem de savaş nedeni olmuştur. Bu diyalektikte dinlerin savaş nedeni olduğu iddiası kimi zaman öne çıksa da, toplumlar tarafından dinlerden vazgeçilmemiştir. Çünkü yüzyıllarca bireylerin bir arada yaşamalarını sağlayan nedenlerden biridir din. Toplumsal kaosu önlemeyen önemli faktörlerden olan din, kimi zaman da tarihte bilimle çatışarak toplumların ilerleyişini güçleştirmiştir. Tüm bunlara rağmen dinin toplum için gerekli bir neden olduğu fikri yok olmamıştır. Brown'ın eserlerinde de dinin gerekliliği, teist karakterler tarafından önemsenmiş ve argüman olarak kullanılmıştır.

Mesela, ateizme karşı teizmin daha avantajlı olduğunu savunan bir rahibin düşünceleri Brown'ın *Başlangıç* adlı eserinde göze çarpar. Bu rahip evrimin dinden yana olduğunu savunur. Ona göre, dindar topluluklar dinsiz topluluklara göre daha işbirlikçi ve dayanışma halinde olduklarından dolayı daha çabuk gelişirler. Hatta bu eserde *Langdon*¹²⁴ adlı karakter rahibin haklı olduğunu düşünür. Çünkü ona göre, antropolojik bulgular dinsiz kültürlerin varlığının dine inanan kültürlerin varlığından daha kısa sürdüğünü kanıtlar. Nitekim Tanrı korkusu insanlar arasındaki cömertliği artırır.¹²⁵ Aslında burada toplumların bir arada yaşaması ve anarşinin hüküm sürmemesinin temelinde yatan Tanrı korkusu söz konusudur. Brown'ın karakterinin bu düşünceleri bize Voltairé'in konuya ilişkin görüşlerini hatırlatmaktadır. Bilindiği üzere Voltairé Tanrı olmasa dahi toplumun düzeni için yaratılması gerektiğini ileri sürmektedir.

Elbette dinin en önemli işlevlerinden biri kaosu önlemektir. Brown'ın *Başlangıç* eserinde ateizmin oluşturduğu "ahlaki belirsizlikten"¹²⁶ ziyade dinin ahlaki bir ortam oluşturarak düzeni sağladığı fikri yatar. Dolayısıyla dünya dinleri, evrenin başlangıcından itibaren, insanları birleştirmiş, ahlakını korumuş ve dayanışma içinde yaşamalarını sağlamıştır.¹²⁷

Aynı zamanda dinin gerekliliği bireysel bazda *Başlangıç* eserinde dinlerin çocuklar için bir umut kaynağı olduğu fikrine dayandırılmıştır. Onlar açısından ölümün yok edişi zarar vericidir; ancak kavuşma ümidi onları mutlu eder.¹²⁸ Bu düşüncede ölümden sonra kavuşmanın bir çocuk için motivasyon kaynağı olduğu görüşü hakimdir. Aynı zamanda

¹²⁴ Langdon adlı karakter Brown'ın çoğu eserinde göze çarpar. Yalnız bu karakter çoğu eserde bilimsel bir tavır takınır.

¹²⁵ Brown, *Başlangıç*, 491.

¹²⁶ Brown, *Başlangıç*, 488.

¹²⁷ Brown, *Başlangıç*, 489.

¹²⁸ Brown, *Başlangıç*, 487.

bir yaşlı bakımından ölümden sonraki hayat bir mutluluk vesilesi olarak görülür. Genel anlamda teist düşünürlerin kullandıkları bu argümanlar önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla dinde bulunan olumlu yönde motive edici alegoriler gerçeğin bir parçası haline gelmiştir. Milyonlarca insanın hayat mücadelesinde en etkili yol olarak bu gerçeğe inanarak yaşamak yol gösterici olmuştur. Bu sayede daha iyi insanların var olmalarına olanak sağlamıştır.¹²⁹

Bu psikolojik rahatlamanın sosyolojik bir yansımasının olması kaçınılmazdır. Örneğin, Melekler ve Şeytanlar adlı eserde Sylvie Baudeloque adlı karakter için kilise iyi bir oluşumdur. Orası duygusal birlik ve kendini sorgulama yeridir. Kilise Sylvie Baudeloque'nin anılarını -evlilikler, cenazeler, vaftizler- kaydetmiş ve karşılığında hiçbir şey istememiştir. Bunun yanında, birçok çocuk her hafta kilise okulundan eve ruhen iyileşmiş, başkalarına yardım etmek ve daha nazik olmak gibi fikirlerle dolu olarak dönmektedirler.¹³⁰

Sosyolojik olarak küçük ölçekli bir etki alanı oluşturan bu yararın daha büyük bir ölçekte tezahür etmesinden de söz edilebilir. Bu anlamda dinler, dünya barışının tesisinde önemli bir yer tutar. Bilimin din karşısında elde ettiği başarı dile getirilince Camerlengo, neredeyse tüm insanlığı etkileyen kitle imha silahları üretildiğini ve bunların verdiği zararın tüm evreni ve insanlığı yok edecek derecede büyük olduğunu dile getirir. Üretilen bu kitle imha silahlarının yol açtığı kaosu önlemek için liderleri sükûnete davet edip onları uzlaştırmaya çalışan kişi ise Papa olmaktadır. Benzer şekilde canlılar üzerinde klonlama yapılmakta ve bu klonlamaların ahlaki etkilerinin neler olabileceğini düşünmeye davet eden ise kilisedir. İnsanlar telefonlarla, sanal ortamlarla ve bilgisayarlarla haberleşmeye yönlendiriliyor ancak -komşuluk gibi- insanları yüz yüze görüşmelere ve iletişim kurmaya yönlendiren, unutulmuş bu alışkanlıkları hatırlatan yine kilise oluyor. Bilim, birilerinin hayatını kurtarmak adına araştırmalar yapıp o uğurda birçok yaşamı (doğmamış bebekler) katleder. Bu insanlık dışı mantığın kötülüğünü gözler önüne sermekte kilise aktif bir rol oynuyor.¹³¹ Burada temel düşünce Tanrı'ya olan inancın yitirilmesi durumunda sorumluluk duygusunun yok olacağı düşüncesidir.

¹²⁹ Brown, *Da Vinci Şifresi*, 378.

¹³⁰ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 338.

¹³¹ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 388.

Nitekim bu düşünceye göre, her şeye karşı (daha büyük bir gerçeklik ve kendimize karşı) sorumluluk duymamızın temelinde inanç vardır.¹³²

1.2.2. Dan Brown'ın Eserlerinde Deist Karakterler

Günümüzde birçok grubun arasında yaygınlık gösteren deizmin çağdaş romanlarda da yansımalarını görebiliyoruz. Bu şekilde sorunsallaşan deizm özellikle Dan Brown'ın eserlerinde yoğun bir şekilde işlenmiştir. Toplumda yaşanan dinsel çatışmaların yansıtıldığı bu eserlerde, teizme karşı bir deizm ve dolaylı olarak bir ateizm savaşı konu edinilmiştir. Nitekim Brown temelde Hristiyan düşüncesinden hareketle oluşturduğu eserlerini, tarihsel bir dini arka planı olan modern bilimsel tavırlarla inceler. Bu anlamda teist karakterlere nazaran deist karakterlerin daha güçlü olduğu bir senaryo karşımıza çıkar.

Genel olarak Brown'ın eserleri bir teizm eleştirisi üzerine kurgulanır. Özellikle Hristiyanlık üzerine yaptığı önemli saptamalar ve akademik bulgular eserlerini günümüz dünyasında bir ilgi odağı haline getirmiştir. Günümüzde gelişen bilimle birlikte tarihsel olayları inceleyen Brown önemli bir ölçüde deist karakterler kullanır. Temelde bilim din çatışmasını uzlaştırma çabaları görülse de, tarihsel bir dinin bilimselliğinin ortaya konulduğu ve bu dinin insan yapımı bir statüye sahip olduğu gösterilmeye çalışılır. Tabi Hristiyanlık üzerine yapılan bu spekülasyonlar bilimsel bir dinin yani deizmin gündeme gelmesine zemin hazırlar. Bu bağlamda ileride göreceğimiz üzere Brown'ın seçtiği karakterler dini, bilimsel ve ateist nitelikte özelliklere sahiptirler.

1.2.2.1. Deist Karakter Örnekleri

Önceki bölümde ele aldığımız üzere teist olan karakterler bazı görüşleri itibariyle deist bir düşünceyi de barındırdığı için bu bölümde deist düşünce bağlamında ele alınacaktır. Mesela bir akademisyen, araştırmacı olan Robert Langdon adlı karakter bazen teist görüşler çerçevesinde kendisini gösterirken bazen de deist görüşler bağlamında görünür. Bu karakter Brown'ın çıkarmış olduğu ilk iki eseri dışında sonraki tüm

¹³² Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 389.

eserlerinde önemli bir yere sahiptir. Bir araştırmacı olan bu karakter her ne kadar tarafsızlığını korumaya çalışsa da bazen kişisel görüşlerini açıklar.

Mesela; Ambra ve Langdon arasında geçen bir diyalogda Ambra adlı karakter Langdon'a şu soruyu yöneltir: "Sadece fizik ilkeleri bir yaşam için yeterli mi?... Kendi kanunlarıyla yaşamın temeli olan bilim yeterli mi? Yoksa, bir Tanrı'nın varlığını mı kabul ederdin?"¹³³ Langdon bu soruya karşılık olarak, karşı kodlar ve desenlerin birbirinden farklı olduğunu söyler ve birçok insanın bunları karıştırdığını ifade eder. Ona göre, organize halinde bir dizi olan desendir. Desenlere doğanın her yerinde rastlanır; sarmal şeklinde dizilmiş ayçiçeği çekirdeklerinde, altıgen şeklindeki bal peteklerinde vb. Kodlar ise özeldir. Tanımsal anlamda kodlar bilgi taşır. Basit bir şekle sahip desen olmaktan çok, bir veriyi iletmesi ve anlama sahip olmaları gerekir. Müzik notaları, yazı, matematiksel denklemler gibi kodlara örnek verilebilir. Profesör Langdon desenler ve kodlar arasında bir farklılık daha olduğunu söyler. Dünyada tesadüfen ortaya çıkmayan kodlar, biri tarafından oluşturulur. Dolayısıyla kodlar bir bilincin çıkarımları ve düşünceleridir. DNA gibi genetik kodların ardında bir zekânın ayak izleri vardır. Matematiğin kesinliği, evrenin simetrisinin ardında bir güç vardır.¹³⁴ Bu görüşler ışığında Langdon adlı karakterin akılcı bir tavırla Tanrısal gücü kabul ettiği ve bu düşüncesinin deizmin temel tanımına uyduğunu söyleyebiliriz. Çünkü deizm akılcı bir Tanrı anlayışını savunarak, geleneksel din düşüncesinden ayrılır.

Temelde ateist bir görünüme sahip olan Kirsch karakterinde dahi bazen deizmin izlerini bulmak mümkündür. Mesela Başlangıç adlı eserde, Kirsch'ün ürettiği Winston adındaki yapay zekâ, Kirsch'ün asıl hayalinin dinleri yıkmak olmadığını söyler. Gerçekte Kirsch, insanları barış içinde birleştiren evrensel yeni bir inanç sistemi yaratmayı amaç edinmiştir. İnsanları doğal evrene ve fizik yasalarına saygı duymaya ikna edebilirse, o zaman her kültürün en doğru antik mitleri üzerinde savaşa girmek yerine aynı Yaratılış hikayesini kutlayacağını düşünür.¹³⁵ Temelde bilimin, fizik kurallarının yüceltildiği bir evren tasavvuru deizmin temel perspektiflerinden biridir. Önceki konularda değindiğimiz üzere deizm, ateizme bir kapı aralar.

¹³³ Brown, *Başlangıç*, 508.

¹³⁴ Brown, *Başlangıç*, 508-509.

¹³⁵ Dan Brown, *Origin*, Penguin Random House, London 2017, 243.

Yine Brown'ın *Başlangıç* adlı eserinde diğer bazı ateist karakterlerin de deizm inancını kabul ettiklerini görebiliyoruz. Mesela, Doktor Gerhard adlı karakterin, bizler entropik¹³⁶ bir evrende yaşamaktayız. O halde, 'cansız olan kimyasallar ne şekilde oluyor da karmaşık ve dağınık yaşam biçim ve şekilleri oluşturacak türde kendilerini örgütlüyor ve birleştiriyor olabilirler?' sorusunu sorabiliriz. Kendisinin inançlı birisi olmadığını dile getiren Gerhard'ın, yaşamın varlığının, başlangıcın bir Yaratıcısının olduğu fikrine kendisini ikna eden tek bilimsel gizem olduğu şeklindeki açıklamasına baktığımızda deizmin izlerini görmek mümkündür.¹³⁷

Aynı zamanda *Kayıp Sembol* adlı eserde, Üstadı Muhterem olarak adlandırılan Peter Solomon ile kız kardeşi Katherine Solomon'un bilime ve insan beynine verdikleri Tanrısallık, onları deist bir karakter haline getirir. Mesela; Katherine Solomon, bilim için kendi bedenini bağışlamak isteyen öğretmenine yapmış olduğu ötanazi ile şu sonuca ulaşır: İnsan öldüğünde vücudundan görünmeyen bir şey çıkar. Bu fiziksel olarak ölçülebilen ve kütlesi olan bir şeydir.¹³⁸

Genel olarak Brown'ın eserlerinde değindiği teistik karakterler ateizm ve deizm bağlamında ortaya konulur. Çünkü son zamanlarda deizmin ateizme karşı evrildiği Brown tarafından fark edilerek eserlerinde yansıtılmıştır.

Özellikle deist karakterler hem din hem de bilim kimliğine sahip kişiler olarak karşımıza çıkar. Mesela, *Melekler ve Şeytanlar* adlı eserde, Leonardo Vetra, Albert Einstein'ın ünlü sözü olan 'Tanrı evrenle kumar oynamaz' deyişinden hareketle fiziği, Tanrı'nın doğal yasası olarak kabul eder. Ona göre evren bir ustanın elinden çıkmış bir saat gibidir.¹³⁹ Bu konuya Newton açısından yaklaşacak olursak Newton; sabit bir düzen için Tanrı'ya bel bağlamıştır. Çünkü Tanrı matematiksel bir içkinlikle her şeyi bu çerçevede düzenlemiştir. Ancak Newton bazı durumları yani düzensizlikleri matematikle açıklayamamıştır. Çünkü O, hiçbir gezegenin yörüngesinin kusursuz elips olmadığının farkında ise de düzensizliklerin ve eliptik güzergahtan ayrılımlarının diğer gezegenlerin çekiminden kaynaklandığını matematiksel olarak gösteremiyordu. Bir saat tamircisinin

¹³⁶ Eşyanın birbirinden ayrılması. Mesela milyonlarca kum tanesinden kale yaptığımızı varsayalım. Saniyeler içinde bu kale evren tarafından saptanarak düzensiz bir hale getirerek sahile saçar. İşte entropi yapıyı bozar ve asla kendiliğinden kaleler evrende belirmes. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dan Brown, *Başlangıç*, 460.

¹³⁷ Brown, *Başlangıç*, 459-460.

¹³⁸ Brown, *Kayıp Sembol*, 410-412.

¹³⁹ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 59.

çalışması için saati onarması benzetmesini kullanarak, güneş sisteminin istikrarı için, Tanrı plana uygun olarak müdahale etmeliydi. Ancak Leibniz, saatin aralıklarla onarılması düşüncesine karşı çıkarak Newton'un Tanrı'nın gücünü ve kudretini küçümsemekle itham eder. Matematiksel gelişmelerin ilerlemesiyle birlikte, Tanrı'nın rolü arka plana geçmiş ve sönmeye başlamıştır. Yani bilimin gelişmesiyle birlikte Tanrı yerinden edinilmiştir.¹⁴⁰ Brown'ın ele aldığı karakter Kirsch'te Tanrı inancı yoktur.

Robert Langdon'ın öğrencisi olan Edmond Kirsch karakteri, Langdon'ın gözünde ateist bir figüre sahiptir. Hatta Kirsch, Langdon'dan dinler üzerine bir sohbet istediğinde Langdon, Kirsch'ün Tanrı arayışına girdiğini düşünerek şaşırır. Ancak Kirsch karşı olduğu düşünceyi öğrenmek için böyle bir merakı girmiştir. Langdon'a göre, bilim ve din düşman değildir, aynı olayı tasvir eden iki farklı dildir. Bu dünyada ikisine de yer vardır.¹⁴¹ Bilindiği gibi, din bilim çatışmasına yönelik tartışmalarda farklı tipolojiler karşımıza çıkmaktadır. Çatışma tezi zıt kutupların hem ciddi mücadelelerinin hem de aynı hedefe koşmalarının bir sahnesi olabilir. Ancak kısa bir zaman diliminde mevzi kaybeden ve bir anlamda geri plana çekilen din, çeşitli saiklerin etkisiyle farklı formatlarda olsa da, yeniden bir canlılık kazanmıştır. Bunun bir sonucu olarak, din bilim ilişkisinde uzlaşmayı esas alan tipolojiyi savunanlar daha bir özgüvenle hareket etmeye başlamışlardır.¹⁴² Bu nedenle Brown'ın kimi karakterlerinin bu tarz bir tipolojiyi benimsediklerini söylemek bir abartı olmayacaktır.

1.2.2.2. Deist Karakterlerin Din Aleyhine Kullandıkları Argümanlar

Deistlerin vahye dayalı dinlere yönelttikleri eleştiriler, ateistlerin hem deistleri hem de vahye dayalı dinleri eleştirmesine kapı aralamıştır. Zaten deistlerdeki Tanrı'nın âleme müdahale etmemesi anlayışı, ateizme giden yolun yarıdan fazlasının geçilmesine imkân sağlamıştır. Deizmin sunduğu bu anlayış, dini hayatın mahiyetine ters düşmektedir. Bunun sonucu olarak da evren ve insanla ilişkisini kesen bir Tanrı anlayışında dini duygu ve düşüncenin tatmini konusunda da yetersiz kalacaktır. Dolayısıyla insan, âlem ve

¹⁴⁰ Morris Kline, *Matematik: Kesinliğin Kaybı*, (Çev.: Sinan Eden), Doruk Yayıncılık, İstanbul 2021, 92-94.

¹⁴¹ Brown, *Origin*, 5.

¹⁴² Tipolojiler için bkz. Barbour, *Bilim ve Din*.

kendisiyle ilgilenmeyen birine neden dua ve ibadet etsin sorusunu akla getirecektir. Sonuç olarak da ateistler böyle bir Tanrı'ya ihtiyaç olmadığını söylemişlerdir.¹⁴³

Böyle bir yaklaşımın Hristiyan ve Yahudi inancıyla büyütülmüş ancak ateizme eğilimli bir birey için geçerli olduğu açıktır. Bunun, Müslümanları da içine alan bir bakış açısıyla algılanması kaçınılmazdır. Örneğin, bir papazın yaptığı Kutsal Kitap yorumunu reddeden birey, doğruluğunu yitirdiğini düşündüğü inanç dünyasının sorgulamasını yapıp sonrasında Tanrı'yı tamamen inkâr edebilir. Tarihin hemen hemen her döneminde izine rastlamanın mümkün olduğu Hristiyan dünyasının karanlık yanları, deizm ve ateizme iten unsurların en çok da bu inanç dünyasında ortaya çıkmasını bizlere açıklamaktadır. Burada yapılan sorgulama bireyi aklın gizli dünyasına itmiştir. Bundan dolayıdır ki kilise yöneticileri bazen belli savunma yöntemlerine başvurarak önlemler almaya mecbur olmuşlardır. Böyle bir ortamda yetişen çoğu bilim insanı ise, bu gibi bilgileri saklamayı değil gün yüzüne çıkarmayı uygun görmüşlerdir.

Çoğu kapalı ve gizemli olan bu konunun kilise tarafından araştırılmasına izin verilmemiştir. Ancak bilimin gelişmesiyle bu konular zamanla gün ışığına çıkmış ve kilisenin gizemliliği ortadan kalkmıştır. Tüm bunların sonucunda da ortaya çıkan genel düşünce, bilim ile her şeyin açıklanabileceği düşüncesi idi. Bunun ardından kilisenin otoritesi fazlasıyla sarsılmış, geniş bir kitle de dinden uzaklaşmaya başlamıştır.¹⁴⁴ Buradan da yine ortaya deist ve ateist görüşlü kişiler çıkmıştır. Sığınılan liman ise *akıl* olmuştur. Aydınlanma dönemine baktığımızda bu dönemde akıl dini ya da doğal din gibi rasyonel tasvirler dinsel mistisizmin yerini almıştır. Tarihi ve doğal olan arasındaki bu karşıtlık on sekizinci yüzyıla damgasını vurmuş ve akıl dini söylemlerinin, tarihi dinlerin üstünde olduğu, akıl dininin, insan doğasıyla uyum içinde olduğu iddia edilmiştir. Tarihi bir din olan Hristiyanlık ile akıl dinini uzlaştırma çabaları Alman aydınlanmacı Christian Wolff tarafından başlatılır. Ancak Voltairé ile kabul edilen, dinin akla uygun olması gerektiği ilkesine göre vahiy reddedilir ve doğal dinin vahiy dinlerle karıştırılmaması gerektiği bir din olduğu iddia edilir. Bu yaklaşıma da genel olarak Aydınlanma düşünürleri deizm adı verilmiştir.¹⁴⁵ Yapılan bu tanımlama ve açıklamanın ardından, bir

¹⁴³ Vahdettin Başçı, Ruhattin Yazoğlu ve Tuncay İmamoğlu, *Din Felsefesi Dersleri*, Eser Basın Yayın, Erzurum 2015, 90.

¹⁴⁴ Yasin Aktay, "Ateist Düşünce'nin Oluşumunda Psiko-Sosyal Faktörlerin Etkisi", (Ed.: Cemalettin Erdemci, Fadıl Aygün, Seyithan Can, Mustafa Sancar), *İslam Düşüncesinde Ateizm Eleştirisi*, Elis Yayınları, Ankara 2019, 28.

¹⁴⁵ Ağaoğulları, Zabcı ve Ergün, 297.

düşünce etrafında bazı fikirlerin ortaya atılması ve sonrasında gelen kişinin bunu daha farklı bir yöne çekerek bambaşka bir dünyaya kapı aralaması yeni bir düşünce sistemi oluşturmuştur. Deist düşünce sisteminden ateist düşünce sistemine geçişte de bu doğrultuda ilerleyen düşünce sisteminde, bir öncekinin içeriğindeki bazı kavramları ya yıkarak ya da ortadan tamamen kaldırarak kendi sistemlerini oluşturmuşlardır. Deist düşüncede Tanrı var iken, ateist düşünceye gelindiğinde, Tanrıyı da eleyerek daha serbest bir yaşantı düşüncesi ortaya çıkmıştır.

Dan Brown'ın eserlerinde de temelde din bilim çatışması söz konusu olduğu için eserlerde, Hristiyanlık'ın hem bilimsel hem de tarihsel anlamda yetersizliği gözler önüne serilir.

Deist karakterlerin din aleyhine kullandıkları argümanlar özellikle, vahiy, peygamber, Kutsal Kitap gibi dinin temeli olan olgulara karşı yapılmıştır. Bu eleştirileri Da Vinci Şifresi'nde açık bir şekilde görebiliriz.

Bu eleştirilere değinmeden önce kitabın bir olay örgüsünü özetlemek faydalı olacaktır. Kitap, Louvre Müzesi küratörü Jacques Saunière'in Opus Dei'den Silas adlı bir albino keşiş tarafından öldürülmesiyle başlıyor. Saunière, bir sırrın koruyucuları olan Sion Tarikatı'nın Büyük Üstadı'dır. Saunière ölmeden önce bu sırrın korunması için ona işaret edecek ipuçları bırakmıştır. Bu mesaj Paris'te araştırmaları hakkında bir konuşma yapan, sembollerin önemini inceleyen Harvard Üniversitesi'nden "sembolog" Robert Langdon'ın adını içeren bir mesajdır. Langdon gelecekte yapacağı araştırmaları tartışmak için ertesi gün Saunière ile görüşmeyi planlamıştır. Olan bitenlerden habersiz olan Langdon, suç mahalline vardığında, çağrılmasının sebebinin Saunière'in kendi kanıyla yazdığı mesajda özellikle Langdon'ın adının yazması olduğunu öğrenir. Bu bilgi, davada çalışan bir kriptolog olan Sophie Neveu tarafından kendisine ifşa edilir. Görünüşe göre, o aynı zamanda Jacques Saunière'in arasının bozuk olduğu ve kendisinden yıllardır ayrı yaşayan torunudur. Polis, Langdon'a yazılan mesajda, Saunière'in katilinin adını verdiğine inanmaktadır. Bu nedenle, Langdon ve Sophie, Saunière'in ipucu olarak bıraktığı sırrı bulmak için polisten kaçarlar. Saunière'in sakladığı sır Kutsal Kâse'yi içermektedir. Langdon, Kâse efsanesi hakkında daha fazla bilgi edinmek ve polisten saklanmak için eski bir dostu ve Kâse konusunda uzman olan Leigh Teabing'in evine

gitmeyi önerir. Hristiyanlık hakkında ortaya atılan iddialar da bu karşılaşma sırasında ortaya çıkar.¹⁴⁶

Teabing, Sophie'nin Hristiyanlık hakkında ne bildiğini sorarak başlar. Teabing fazla bir şey bilmediğini öğrendikten sonra onu aydınlatmaya devam eder. Bahsettiği ilk şey İncil'dir. İncil'in bize gökten indiğini hayal etmenin yanlış olduğunu iddia ederek; onun insanın ürünü olduğunu belirtir. İncil'in hiçbir zaman kesin bir versiyonunun olmadığını söylemeye devam ederek, İncil için seçilen dört İncil'den seksenden fazla İncil'in dikkate alındığını iddia eder. Geleneksel dört İncil bir oylama ile seçilmiştir. Bu oylama Teabing'in bir sonraki iddiasıyla, yani Roma imparatoru Konstantin'in İncil'in oluşumundaki rolüyle örtüşmektedir. Teabing'e göre, bir kutsal kitap kanunu olması gerektiğine karar veren ve bunun kendi zevkine göre yapılmasını sağlamak için yeni bir İncil'i finanse eden Konstantin'dir. Bunu, İsa'yı tanrısal olmayan bir biçimde sunan yazıları atlamak için yapmıştır. Teabing'in öne sürdüğü bir başka iddia da İsa'nın doğasıdır. İsa'nın ölümlü bir peygamber olduğuna inanmaktadır. Konstantin, İsa'yı bir tanrı yaparak devletin konumunu güçlendirmeyi başarmıştır, çünkü Hristiyanlar Tanrı'ya yalnızca Roma Katolik Kilisesi aracılığıyla erişebileceklerdi. Konstantin, konumunu, pagan unsurları, hiç de yeni olmayan, ancak diğer dinlerin bir karışımı olan bu yeni dine getirmek için kullanmıştır. Ayrıca, ilk kilise, İsa'nın insanlığını vurgulamayı azaltarak, İsa ile Mecdelli Meryem (Mary Magdalene) arasındaki ilişkiyi örtbas etmeyi başarmıştır.

İsa ve Mecdelli Meryem arasındaki ilişki, Teabing'in ileri sürdüğü iddiaların geri kalanına nüfuz eder. Teabing, İsa ve Mecdelli Meryem'in evlenip çocukları olduğuna inanmaktadır. Aynı şekilde onların düşüncesine göre Mecdelli Meryem, İsa'nın torunlarının bugüne kadar yaşamlarını sürdürdükleri Fransa'ya kaçmıştır.

Kutsal Kâse'nin geleneksel hikayesinde Kâse, Son Akşam Yemeği'nde İsa'nın kullandığı fincandır. Çarmıha gerilmede, bu kupa İsa'nın kanını yakalamak için kullanılmış ve daha sonra Aramathealı Joseph tarafından İngiltere'ye götürülmüştür. Kral Arthur Şövalyeleri için Kâse bir arayış haline gelmiştir. Hikâyenin ilk görünümü on ikinci yüzyılın sonunda Chretien de Troye'den gelmektedir. Sharan Newman, Kâse hikâyesinin Fransız versiyonlarının Kütle'de başkalaşıma odaklandığına işaret ederken, Wolfman von

¹⁴⁶ Olay örgüsü özeti romanın tamamını kapsamakla birlikte, bu çalışmada ele alınan iddiaların çoğu; Brown, *Da Vinci Şifresi*, 231-247. sayfalarında bulunabilir.

Eschebach'ın Almanca versiyonunda Kâse, Tapınakçılar tarafından korunan bir taştır. O, bunu, hikâyenin yüzyıllar boyunca geliştiği gerçeğini vurgulamak için yapmıştır. Dan Brown versiyonunda ise, Kâse bir nesne değil, bir kişidir; Mary Magdalene. O, İsa'nın kanını taşıyan kaptır, ama bu kan çarmıha gerilmiş İsa'nın kanı değildir, onun soyundandır. Holy Blood, Holy Grail'de anlatılana benzeyen hikâyenin versiyonu bu şekildedir.¹⁴⁷

Da Vinci Şifresi'nin ana fikri aslında Hristiyanlık ve onun geleneksel olarak nasıl görüldüğü hakkında birçok iddiada bulunmasıdır. Buradaki amaçlar için, bu iddialar, her bir iddiaya ek özelliklerle altı ana kategoriye ayrılabilir. Bu kategoriler İncil, İsa'nın doğası, siyaset ve din arasındaki etkileşim, Hristiyanlıkta hiçbir şeyin yeni olmadığı ifadesi, geleneksel Hristiyanlığa şüphe düşüren son bulgular ve İsa ile Mecdelli Meryem arasındaki ilişkidir. Birçoğu, İsa ile Mecdelli Meryem arasındaki ilişkiye ve sözde evliliğe inansa da, bu iddiaların her biri önemlidir ve hâlâ tartışılan alanları temsil eder.

Öncelikle Da Vinci Şifresi boyunca mevcut olan bazı temalar olduğunu belirtmek önemlidir. Temalardan biri, otoriteye güvenilemeyeceğidir. Bu öncelikle dini ve siyasi otorite için geçerlidir. Dini otoriteye yönelik bu tutum için verilen bir açıklama, hem Katolik rahipleri hem de evanjelik bakanları içeren son kilise skandallarıdır. Bu skandalların kültürü nasıl etkilediğine dair örneklerden biri de, Katolik Kilisesi'nin cinsel skandallarıdır.

Ele alınması gereken iddiaların ilk kategorisi Mukaddes Kitapla ilgilidir. Da Vinci Şifresi'nde İncil ile ilgili dört ana iddia vardır. Bu iddianın ilk kısmı, onun erkeklerin ürünü olduğudur. İkinci kısım ise, İncil'in hiçbir zaman kesin bir versiyonunun olmadığıdır. Bir sonraki iddia, geleneksel dördüne karar vermeden önce üzerinde düşünülmüş seksenden fazla İncil olduğudur. Son iddia, İmparator Konstantin'in yeni bir İncil yazımı için görevlendirmede bulunduğu ve bunu finanse ettiği suçlamasını içerir.

Mukaddes Kitabın hiçbir zaman kesin bir versiyonunun olmadığı iddiası öncelikle kanunun, daha özel olarak Yeni Ahit kanununun oluşumu ile ilgilidir. Bu iddianın bir başka yönü de, İncil'in sayısız çeviriler yoluyla ya kopyalama hataları ya da bariz eklemeler ve eksikliklerle güncel teolojik inançlara uygun hale getirilerek

¹⁴⁷ Sharan Newman, *The Real History Behind The Da Vinci Code*, Berkley Books, New York 2005, 117-120.

değiştirildiğidir. Bu değişikliklere genellikle kutsal metinlerin Ortodoks yozlaşması olarak atıfta bulunulur.¹⁴⁸

İkinci iddia, İsa'nın doğasıyla ilgilidir. Da Vinci Şifresi, İsa'nın ölümlü bir peygamber olduğunu ve bu gerçeğin, İsa'nın ölümlü bir insan olduğunu anlatan binlerce belgede yer aldığını belirtir. Ayrıca Da Vinci Şifresi, İmparator Konstantin'in siyasi gücünü artırması için İsa'nın İznik Konsili'nde Tanrı yapıldığını iddia eder.¹⁴⁹

Bart Ehrman'a göre Da Vinci Şifresi, "En eski kaynakların gerçekten de İsa'yı ölümlü bir peygamber olarak anladığı"¹⁵⁰ hususunda haklıdır. Ayrıca Yahudilerin Mesih anlayışı, onun büyük olasılıkla Yahudi öz yönetimine geri dönüşte sosyal reformu gerçekleştirecek ölümlü bir peygamber olacağına işaret etmektedir. İsa'dan Hristiyanlığa adlı kitabında *Michael White* da İsa'yı sosyal reformla ilgilenen biri olarak tanımlamıştır.¹⁵¹

Bir sonraki iddia kategorisi, Konstantin'in Hristiyanlığı Pagan dinleriyle kaynaştırdığı düşüncesi üzerine kuruludur. Da Vinci Şifresi, Hristiyanlıkta hiçbir şeyin yeni olmadığını iddia eder. Özünde, ilk Hristiyanların diğer dinlerden mitler aldıklarını ve bunları İsa'nın yaşamına uydurmak için kullandıklarını savunur. Bunun nedenlerinden birisi, İsa'yı daha yoğun bir şekilde Tanrı gibi göstermektir. Hristiyanlar, İsa'nın diğer dinlerin tanrıları gibi yaşadığına başkalarını inandırabilselerdi, onlar da İsa'nın takipçisi olurlardı. Bu noktaya değinmek için Da Vinci Şifresi'nde birkaç örnek verilmiştir. Birincisi, ölmekte olan ve yeniden dirilen tanrı-insan mitidir. Bu hikâye en çok Osiris'in Mısır hikâyesinde bilinir. Aynı zamanda Adonis ve Attis'inki de dâhil olmak üzere diğer birçok hikâyede yer alır ve tekrarlanır. Mısır mitolojisinden Da Vinci Şifresi'nde İsis, Osiris ve Horus'tan bahseder. Gökyüzü Tanrıçası İsis, kardeşi Yer Tanrısı Osiris ile evlidir. Kötü kardeşleri Set, Osiris'i öldürür, cesedini keser ve tüm ülkeye yayar. İsis vücut parçalarını hatırlamaya ve tekrar bir araya getirmeye gider. Bir kez bir araya getirildiğinde Osiris, daha sonra Horus'u doğuran İsis'i hamile bırakır. Bu hikâye ile Hristiyanlık arasında birkaç karşılaştırma noktası çizilebilir. Her şeyden önce, Osiris

¹⁴⁸ Bart D. Ehrman, *Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why*, Haper, San Francisco 2005, 126.

¹⁴⁹ Bart D. Ehrman, *Truth and Fiction in The Da Vinci Code*, Oxford University Press, New York 2004, 126

¹⁵⁰ Ehrman, *Truth and Fiction in The Da Vinci Code*, 127.

¹⁵¹ Brian D. McLaren, *The Secret Message of Jesus: Uncovering the Truth That Could Change Everything*, W Publishing, Nashville 2006, 12-18.

aracılığıyla bu hikâyede ölen ve dirilen Tanrı fikri mevcuttur. İkinci olarak, Horus'un mucizevi anlayışı, babanın Tanrı'nın özünü oğula geçirmesi bakımından İsa'nın bakire doğumuna benzer. Horus ayrıca babasının krallığını yeryüzünde yeniden kuracak bir figürü temsil etmektedir. Bunu yapma şekli, kötü yılan olan Şit'i ezmek olacaktır. Bu hikâye İsa'nın Şeytan'ı yenmesine benzer. Son olarak, İsis'te emziren çocuk Horus'un resmi, Hristiyan sanatının Madonna ve çocuğuna benzer. Da Vinci Şifresi'nin bahsettiği bir diğer tanrı Mithras'tır. Mithras'ın kökenleri İran'a kadar uzanır, ancak Romalı askerler onu gizemli bir kültün tanrısı olması için benimsemişlerdir. Mithras'ın doğumunun İsa'nınki gibi mucizevi olduğu doğrudur.¹⁵²

Bunun alaka düzeyi göz ardı edilemez. İngiliz yazarlar Timothy Freke ve Peter Gandy, İsa'nın var olduğuna dair hiçbir tarihsel kanıt bulunmadığına inanıyorlardı. Bu, Hristiyanlık için bariz bir soruna neden olur, çünkü Hristiyanlık geleneksel tarihi bir din olarak görülmüştür. Bu nedenle çoğu Hristiyan için, tarihi İsa olmasaydı Hristiyanlığın olmayacağını varsaymak mantıklı görünmektedir.¹⁵³

Hristiyanlık hakkında ortaya atılan iddialar nedeniyle Da Vinci Şifresi dünyayı oldukça fazla etkilemiş ve genel olarak özellikle akademik ve teolojik nitelikte olan tartışmaları körüklemiştir.

1.2.2.3 Teizme Yönelik Ontolojik İtirazlar

Temelde teizmin Tanrı inancı kadiri mutlak ve müdahaleci bir yapıya sahip olduğu için, bilimin gelişmesinin önünde engel olarak görülmüştür. Özellikle neden-sonuç ilişkisinin tartışıldığı felsefi düşüncelerde teist düşünürler müdahaleci bir Tanrı anlayışını benimseyerek, evrensel bir yasanın temellerini sarsmıştır. Dolayısıyla teizmin kabul ettiği varlık anlayışı, evrende kesin bir yasanın oluşmasına engel olarak görülür. Aynı zamanda teist bir Tanrı anlayışı kesin ve tarafsız olmayı da engeller. Da Vinci Şifresi'nde geçen bilimle inancı kaynaştırmanın mantığının ne olabileceği konusu ve Tanrı inancı taşıyan bir adamın, bilimle nasıl tarafsız bir şekilde uğraşacağı sorusu, aynı zamanda imanın da

¹⁵² Brown, *Da Vinci Şifresi*, 232, Ayrıca bkz. David Leeming, *The Oxford Companion to World Mythology*, Oxford University Press, New York 2005, 189.

¹⁵³ Timothy Freke ve Peter Gandy, *The Laughing Jesus: Religious Lies and Gnostic Wisdom*, Harmony Books, New York 2005, 57-58.

fiziksel olarak teyit edilmesine gerek olmadığı mevzuu teizmin, bilimin önünde bir engel olarak durduğuna işaret etmektedir.¹⁵⁴

Teistik inanca diğer bir itiraz ise, onun bir insan ürünü olduğudur. Mesela, Langdon ve Sophie arasında geçen bir konuşmada Langdon, Sophie'nin inandığı teist inancın tamamen yalan olduğunu söyler. Ona göre, tarih boyunca var olan tüm dinler insan ürünüdür. İnsanlığın ilk inançlarından bugüne kadar Tanrı hep mecaz ve abartılarla anlatılır. Bu Eski Mısırlılar'ın Tanrı'larından İsa'nın Tanrı'sına kadar hep böyle olmuştur. Sophie'ye göre, mecazlar akıl dışılığın anlamlaştırılmasıdır. İnsanlar tarih boyunca anlamadıkları doğa olaylarını hep bir Tanrı'ya bağlayarak çözmüşlerdir.¹⁵⁵

1.2.2.4. Teizme Yönelik Epistemolojik İtirazlar

Genel olarak teizmin kabul ettiği mucize, peygamberlik, kitap gibi unsurlar birçok tartışmaya neden olmuştur. Özellikle deist düşünürler tarafından eleştiriye tabi tutulan bu kavramlar bilimsel bir geçerliliğe sahip olmadığı gibi bu kavramlara itirazlar yapılmıştır. Brown'ın da eserlerinde kullandığı bu itirazlar genel olarak benzerlik gösterdiği için sadece birkaç itiraza değinmemiz yeterli olacaktır. Mesela, Da Vinci Şifresi adlı eserde Teabing adlı karakter İncil'in cennetten faksla inmediğini iddia eder. Yani İncil'in mucizevi bir şekilde göklerden inmediği insan ürünü olduğu iddia edilir. İnsanoğlu İncil'i tarihin dönüm noktalarını kaydetmek için ele almış, sonra birçok tercümeyle çevirmiştir. Tarihin dönüm noktalarının gerçekliği bu kitapta yer aldığı gibi değildir. İsa ise, insanlar üzerinde etkili olan bir kişiliktir. Belki tarihte insanlar üzerinde etkili olan en gizemli kişiliklerdendir. İsa krallıkları devirmiş, milyonları peşinden sürüklemiş ve yeni felsefeler bulmuştur. Teabing'e göre, günümüz İncil'i pagan Roma imparatoru Constantine tarafından yazdırılmıştır.¹⁵⁶

Burada özellikle Hristiyan dininin paganlıktan etkilendiği ve hatta paganlığın bir devamı niteliği taşıdığı iddiaları mevcuttur. Nitekim Da Vinci Şifresi'nde pagan dinine ait izlerin Hristiyan sembollerle benzerlik gösterdiği iddia edilir. Mesela, Katolik azizlerin haleleri Mısırlıların güneş çemberleri olduğu ve Bakire Meryem'in bebek İsa'yı

¹⁵⁴ Brown, *Da Vinci Şifresi*, 170.

¹⁵⁵ Brown, *Da Vinci Şifresi*, 377-378.

¹⁵⁶ Brown, *Da Vinci Şifresi*, 259-260.

emzirmesi, İsis'in mucizevi bir şekilde oğlu Horus'a gebe kalması ve emzirmesi ile büyük bir benzerlik taşır.¹⁵⁷

Aynı zamanda Dan Brown'ın eserlerinde hem epistemolojik hem de ontolojik itirazı içinde birlikte barındıran cümlelere de rastlamak mümkündür. Mesela, Langdon adlı karakterin inanmayı, imanın tüm ilkelerini kabul etmek olarak görmesi, mantıken mucizeleri kabul etmenin, ilahi müdahalelerle ilgili olduğunu ve bunlara ilave olarak davranış kurallarının olduğunu söylemiştir. Ona göre İncil'de, Kur'an'da, Budist yazmaları ve daha birçok eserde hepsinin benzer ilkeleri ve cezaları vardır. Eğer dünyada bir dine göre yaşamazsak cehenneme gideceğimizi söyleyen bu eserlerden yola çıkarak Langdon, adaleti böyle olan bir Tanrı hayal edemediğini söyler.¹⁵⁸

1.2.2.5. Teizme Yönelik Ahlaki İtirazlar

Tarih boyunca teizmin kendi otoritesi dışındaki tüm otoritelere karşıt bir konumda olduğu söylenebilir. Bu, onun mutlaklık iddiasının doğal bir yansımasıdır ve hayatın farklı alanlarında farklı tezahürlere sahip olmuştur. Örneğin, Hristiyanlığın bilimsel gelişmelerin engellenmesinde bir araç olarak kullanılması ile söz konusu mutlaklık iddiası arasında önemli bir korelasyon vardır. Tabii ki bu düşünce tüm teist inançlar için geçerli değildir. Nitekim Hristiyan düşünce Orta Çağ'da bilimin gelişmesini engellerken İslami düşüncede böyle bir engel söz konusu değildir. Dan Brown da Hristiyan düşüncüyü bu bağlamda ele alır. Yani özgür düşüncenin gelişmesini engelleyen Hristiyanlığı eserlerinde bazı eleştirilere tabi tutar.

Mesela, Melekler ve Şeytanlar adlı eserde, bilim adamları bilimsel gerçeklikleri açığa vurdukları için kilise tarafından öldürülmüşlerdir. Dinin her zaman bilimi engellediği vurgulanır.¹⁵⁹ Bir başka örnek ise bilimin Tanrı'nın varlığını reddetmediğini, tam aksine kabul edip, Tanrı'ya olan inancı artırdığını ilan eden Galileo'dur. Ancak kilise Galileo'yu günahkâr ilan etmiş, suçlu bulmuş ve onu sürekli ev hapsine almıştır.¹⁶⁰ Dolayısıyla kilise, özgür düşünceye ket vurulmuş tek biçimci görüşlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

¹⁵⁷ Brown, *Da Vinci Şifresi*, 261.

¹⁵⁸ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 125.

¹⁵⁹ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 47.

¹⁶⁰ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 48.

Aynı zamanda teist dinlere yöneltilen ahlaki bir itiraz da, bunların devamlı savaş halinde olmalarıdır. Din savaşlarının bitmemesi ve her dinin kendi Tanrı'sını yüceltmesi dinler arasında çatışmalara neden olmuştur. Yani, kendi dinsel inancını daha üstün kabul eden bir inanç diğer dinsel inançlara karşı şiddet kullanabilmektedir.¹⁶¹

Her ne kadar modern kilisenin günümüz dünyasına getirdiği o kadar iyiliği hiç kimse reddedemese de, kilisenin kötü ve zalimce bir geçmişi olduğunu kabul eder. Öyle ki kilisenin Pagan ve dişilere tapan inançları doğru olana yani Hıristiyanlığa davet için başlattıkları acımasız haçlı seferleri üç yüzyıl devam etmişti. Katolik Engizisyonu, tartışmasız insanlık tarihinin en kanlı kitabını yayınlamıştı. *Malleus Maleficarum* - Cadının Balyozu- dünyadaki kötülükleri olan kadınların tehlikelerini duyurdu ve rahiplere kadınları nasıl bulacaklarını, onlara nasıl işkence edeceklerini ve onları nasıl yok edeceklerini söyledi. Kilise, bu acının Havva'nın bilgi elmasını yemesi için bir ceza olduğunu iddia etti ve böylece ilk günah fikrine yol açtı. Üç yüzyıllık cadı avı sırasında kilise beş milyon kadını yakmıştı. Kadın Ortodoks hahamlar, Katolik rahipler veya Müslüman imamlar yoktu.¹⁶²

Robert Langdon ve Teabing arasında geçen bir diyalogda da, Teabing, Roma'da bulunan papazların imanının çok kuvvetli olduğunu ve bundan dolayı inançlarının, kutsal olan her şeye karşı; ortaya çıkması muhtemel olan tüm felaketlere karşı koyabileceklerini söyler. Ancak bu kez ortaya dünyanın geri kalanına, kesin bir şekilde itikat sahibi olmayanlara ne olacağı sorunu karşımıza çıkar. Yine devamında dünyadaki yanlış giden olaylara ve kötülüklerden hareketle Tanrı'nın yerini sorgulayanlara ne olacağı gündeme getirilir. Kilisenin sayısız skandallarına bakıp kendi papazlarının küçücük çocuklara cinsel tacizde bulunduğunu gizlemek için yalan söyleyen o şahısların hangi hakla İsa hakkındaki gerçeği bildiklerini ve konuştuklarını sorgulayanlara ne olacağı üzerinde durulur. Tüm bunların ardından insanlar, bilimin kilisenin İsa hikâyesinin yalan olduğunu ispatladığında, aslında o vakte kadar kendilerine anlatılan en büyük hikâyenin, yalnızca bir aldatmacadan ve tüm zamanların en çok satan hikâyesinden ibaret olduğunu düşüneceklerdir.¹⁶³

¹⁶¹ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 53.

¹⁶² Brown, *Da Vinci Şifresi*, 142.

¹⁶³ Brown, *Da Vinci Şifresi*, 297.

1.2.2.6. Deist Karakterlerin Ateizm Eleştirisi

Genel olarak teist karakterlerin ateizm eleştirisi deist karakterlerin eleştirileriyle benzerlik taşır. Aynı zamanda başlangıç fikri gibi önemli bilimsel konuları Tanrı'ya bağlamadıkları için büyük bir zorluğa düşen ateistler özellikle deistler tarafından eleştirilene maruz kalmışlardır. Bu eleştirilere din ve bilim ilişkisi başlığı altında inceleyerek aydınlatmaya çalışacağız.

Deizmin ve ateizmin çıkış nedenlerine baktığımızda her ne kadar farklılıklar olsa da bazen benzerlikler bulunduğunu görmek mümkündür. Bu anlamda ikisine de bilimsel gelişmelerin kaynaklık ettiğini söyleyebiliriz. Nitekim deizm bilimsel gelişmelerden etkilenecek Tanrı'yı evrenin dışına atar, ateizm ise tamamen reddeder. Dolayısıyla deizmin bazı argümanları ateistler için de kullanılagelmiştir. Hatta bazı düşünürler tarafından deistler ateist olarak nitelendirilmiştir. Deizmin son popüler manifestosu olan *The Age of Reason*'da Thomas Paine şunları yazmıştır: “O, bana bir Ateizm türü olarak görünüyor, bir tür Tanrı'nın dininin reddidir.”¹⁶⁴ Peter Gay ise Aydınlanma'nın çoğulculuğunun deizmden ateizme bir geçiş olduğunu söyler.¹⁶⁵ Deizm bir ateizm olmasa da bir deist için ateist olmak çoğunlukla Hristiyan olmaktan daha iyi olurdu. Çünkü ateizm de deizm gibi bilimsel kanıtlara güçlü bir yer verir.

Deizm, bir Tanrı düşüncesinin varlığını kabul ederken, tarihe, kültüre ve de insan yaşamına herhangi bir müdahalede bulunan bir tasavvuru kabul etmez. Bunun sonucu olarak, kutsal kitap ve peygamberlik, deizm açısından konuşulamaz konulardır; zira o, kutsal kitap ve peygamberliği reddeder. Ancak ateizm bir Tanrı'nın varlığını bile kabul etmeye yanaşmaz.¹⁶⁶ Hatta ateistler teistik anlayıştaki Tanrı tasavvurunda Tanrı'nın her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten açıklamasına alaycı bir tavır takınarak, her şeyi bilen Tanrının her şeye gücünün yetme iradesini kullanarak yapacağı müdahaleleri önceden biliyor olması gerektiğini savunurlar. Bu durum da Tanrının belirli müdahaleleri yapma konusunda fikrini değiştiremeyeceğini ve Tanrının her şeye gücü yeten olmadığı anlamına gelen mantığın çelişik ifadeler içerdiğini iddia ederler.¹⁶⁷ Burada küçük bir kıyas yapılacak olursa ‘hangisi hangisinden daha mantıklı olabilir?’ sorusunu sormamız

¹⁶⁴ Michael Joseph Buckley, *At The Origins of Modern Atheism*, Yale University Press, London 1987, 39.

¹⁶⁵ Buckley, *At The Origins of Modern Atheism*, 37.

¹⁶⁶ Çınar, 38.

¹⁶⁷ Richard Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, (Çev.: Melisa Miller), Barbaros Efe Güner, Kuzey Yayınları, İstanbul 2019, 88.

mümkündür. Kuşkucu tutumuna rağmen Voltairé, Tanrı'nın varlığını sorgulamamıştır. Tanrı'nın var olmasının zorunlu olduğunu ve olmasaydı dahi onu var etmek gerektiğini ifade eden Voltairé'in deist bir Tanrı inancında kalmış olmasının nedeni aslında ahlaki yaşamı güvence altına alan bir temel olmasından dolayıdır. Eğer Tanrı'ya inanmazsak sınırlarımızı belirlememiz de zor olacaktır. Dolayısıyla toplulukların bir çatı altında yaşaması belki de imkânsız hale gelecektir. Voltairé'in deyişiyle, güzel olan şeyleri ödüllendiren, kötü olanı cezalandıran, kusuru hafif derecede olanları bağışlayan bir Tanrı'ya inanmak, bu insanlık için en yararlı inançtır. Nitekim Tanrı inancı gibi dindeki temel merhamet içerikleri aynı zamanda bir korku içeriğine dönüşerek, pozitif yasaların önleyemediği gizli suçların önünde büyük bir engel teşkil eder. Bilge insanlar bir inanca sahip olmasalar da erdemli davranabilirler. Fakat sıradan insanları suç işlemekten alıkoyabilmek, aralarındaki ilişkilerin adalet duygusu temeli üzerinde yürümesini sağlayabilmek, kısacası toplumun varlığını sürdürebilmek için bu inançlara gereksinim vardır. Bundan dolayıdır ki, uygar bir ülkede (kötü de olsa) bir dinin olması, hiçbir dinin olmamasından çok daha faydalıdır. Sonuç olarak, prensler ve halklar için yaratıcı, yönetici, ödüllendirici ve cezalandırıcı bir Yüce Varlık düşüncesinin zihinlere kazınmış olması mutlak gerekliliktir. Voltairé'in, elitist bir dünya görüşüne sahip olmasından dolayı bir Tanrı inancını özellikle kitleleri yönlendirmek için zorunlu gördüğünü söyleyebiliriz. Ne var ki, hemen ardından gelen bazı Aydınlanmacılar, Voltairé'in elitizmini benimsemelerine rağmen onun deist öğretisini aşarak Tanrı'yı ve her türlü dinsel inancı yadsımışlardır.¹⁶⁸

Deizmden ateizme götüren pek çok sebep bulunsa da ikisi arasında birçok tartışma olmuştur. Deistler ve ateistler arasındaki bu tartışmalar, bilimselliğin getirdiği “bir hareket ettirici” düşüncesinde yatmaktadır. Peki deist ve ateist düşünürler gerçekten de dini tartışma alanını değiştirdi mi ve yeni kanıt kaynakları ve yeni yorumlama metodolojileri mi ortaya koydu, yoksa zaten zemin bu muydu?

Her ne kadar nedenler bir olsa da deizm düşüncesini ateizmden farklılaştıran şey bir Tanrı düşüncesinin kabulüdür. Fakat ateizmdeki Tanrı düşüncesinin reddi, bir anlamda kendisiyle çelişkiye düşmesine sebep olmuştur diyebiliriz. Çünkü bilimsel olana verilen büyük değer kendisi ile birlikte zorunlu olarak ilk hareket ettiriciyi getirir.

¹⁶⁸ Ağaoğulları, Zabcı ve Ergün, 298-299.

Ateizmin bilimsel olana hem değer verip hem de ilk hareket ettiriciyi kabul etmemesi onun bir çelişki içinde olduğunu gösterir. Nitekim deizmin de çıkış noktası bilimsel olandır. Ancak deistler bilimselliğin beraberinde getirdiği Tanrı düşüncesini reddetmemişlerdir. Çünkü onlara göre bu ikisi birbiri ile zorunlu olarak bağlıdır. Mesela, bir trende vagonları gördüğümüzde doğal olarak bunun bir hareket ettiricisi olduğunu düşünürüz. Aynı şekilde evrende de durum böyledir. Evrendeki düzen bir hareket ettirici tarafından oluşturulduğunu bize gösterir. Bu düzenin temelinde “Sonsuz Akıl, bir Kavrayış olduğu kabul edilmezse bu kadar değişik yapıları olan şeylerin, böylesine hayranlık uyandırıcı uyumlar ve güzellikler oluşturmak için hatta ölü madde alanı dışında da bu etkilerin sonuçlarını yararlı kılmak için bir araya gelmeleri nasıl olanak kazanabilirdi?”¹⁶⁹ Kant’a göre, Epikuros, Leukippos ve Demokritos gibi düşünürler atomların düzenini rastlantıya bağlamışlardır. Bu rastlantısallığın, atomları kendi aralarında bir düzene sokarak bir tek parçanın oluşmasını sağladığını ileri sürmüşlerdir.¹⁷⁰

Ancak Kant’a göre, atomlar belirli yasalar doğrultusunda hareket eder. Belirli yasalara göre hareket eden atomlar bir düzen kurabilirler. Eğer bir düzenden bahsediyorsak bu durumun, nesnelerin ortak birleşik amaçlar için düzenleyici bir evrensel Yüce Akıl’ın varlığının yadsınamaz kanıtı değil midir? Natüralist düşünceden kaynaklanan ateizmin Tanrı düşüncesini görmezlikten gelmesi bilimsel olana aykırı bir durumdur. Her şeyin ilksel ögesi durumunda olan madde belirli yasalar topluluğuna bağlıdır. Şayet madde bu yasalara serbestçe bırakılırsa, o zaman maddenin kaçınılmaz bir şekilde ortaya güzel birleşimler çıkarması gerekir. Öyle ki maddenin, bu kusursuz ve sorunsuz plandan çıkma gibi bir hürriyeti yoktur. Bu durumda madde, böyle yüce ve yüksek akıllı bir ereğe bağımlıysa, kendisine sahip ve egemen olan bir ilk neden ile bu düzenli ve uyumlu ilişkiler içine sokulmuş olmalıdır. Yani sonuç olarak doğa, düzensizlik ve kaos içindeyken bile ilkesizliğe aykırı işlemediğinden ötürü bir Tanrı vardır demek yanlış bir ifade olmayacaktır.¹⁷¹

Deizm ateizmden bir nebze yere daha sağlam basıyor gibi görünmektedir. Bireyin özellikle başı sıkıştığında veya bir sığınak aradığında bir Tanrı’nın var olduğunu hissetmesi onu rahatlatacaktır. Ancak bir ateist için bunu söylemek oldukça zordur.

¹⁶⁹ Immanuel Kant, *Evrensel Doğa Tarihi ve Gökler Kuramı*, (Çev.: Seçkin Selvi), Fol yayıncılık, Ankara 2020, 45.

¹⁷⁰ Kant, *Evrensel Doğa Tarihi ve Gökler Kuramı*, 47.

¹⁷¹ Kant, *Evrensel Doğa Tarihi ve Gökler Kuramı*, 47.

Bireyin bağımsızlık yönündeki eğilimi, onu rahat bir yaşam arzusuna itecek ve çoğu zaman kendisini hayatın anlamsız dünyasında bulacaktır. Dolayısıyla birey bir boşlukta kaybolacak veya en kötü ihtimalle intihara kadar sürüklenecektir. Çoğu ateist dışa vuramasa da en basitinden bir deprem anında bile korkuya kapılıp bir anlık ifadeyle de olsa Tanrı'dan yardım dileyebilmektedir. Gururun fazlasıyla ağır bastığı ve saldırgan davranışların çoğu ateistte had safhada olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır. Bu yüzdendir ki Dawkins, Antony Flew için ağır sözler sarf etmiştir. Flew'i ağır suçlamalara maruz bırakan Dawkins, Tanrı Yanılgısı adlı eserinde Russell'ı ise göklere çıkarmaktadır. Yani görülen o ki, bu tarz tutum ve kişilikleri olanlar, kendileriyle aynı düşüncede olmayanlara karşı veya öncesinde aynı görüşü paylaşıp da sonrasında görüşünü değiştirenlere karşı ellerine geçirdikleri tüm kozları sonuna kadar kullanmaktadır. Yine Dawkins tüm kanıtların önüne sunulacağını görememiş olacak ki şöyle bir savunmaya gitmiştir: İsa muhtemelen yaşamıştı ama buna rağmen tanınmış İncil bilimciler, genellikle Yeni Ahit'te (ve besbelli ki Eski Ahit'e) tarihte gerçekten ne olduğunun bir kaydı olarak itibar etmezler ve ben de artık İncil'i herhangi bir tanrı için kanıt olarak görmeyeceğim. Thomas Jefferson, kendinden önceki başkana şu ileri görüşlü kelimeleri yazmıştır: "Babası olan Ulu Varlık tarafından gizemli bir şekilde bir kadının rahminde İsa'nın oluşturulmasının, Minerva'nın Jüpiter'in beyinde yaratılması masalıyla birlikte sınıflandırılacağı gün gelecektir."¹⁷² Kutsal Kitaplardan ve tarih kitaplarından İsa'nın yaşamış olduğunu doğrulamak pekâlâ mümkündür. İnanmayan birisi için Kutsal Kitap'tan bir kanıt sunmak biraz çelişki doğurabilir, ancak gerek felsefe tarihinde gerekse dünya tarihi kitaplarında birden fazla bilgi sunulmuştur. Onların, akılla her şeyi bilebileceğimizi savunduklarına göre, somut delillere de inanmaları gerekir.

Ateizmin önemli savunucularından olan Richard Dawkins, eserlerinde genel olarak dünya için dinin hiç de iyi ve güzel bir şey olmadığı görüşünü savunurken şiddetle çocukların beyinlerinin küçükken yıkıldığını ve ailelerinin dinlerini yaşamaya zorlandığını dile getirerek bazı akıl karışıklıklarına neden olabilecek yazılar kaleme almıştır. Yapılan bu tarz çalışmalar, aslında artık eskisi kadar inançlı bir şekilde yetişmeye müsait olmayan bir dünyada yaşayan kişileri ateizme doğru savurabilmektedir. Ateistlerin genel olarak bu tarz söylemlerde bulunma sebeplerinden en önemlileri de dini öğretileri kendi amacımıza uygun hale getirip şekillendirmemizdir. Yani eski çağlardan

¹⁷² Dawkins, 106.

bu yana dinin bir koz olarak kullanılması, -din devletlerin en önemli kozudur söylemi- insanları yanlış yönlere savurmuş, adaletsizliklerin temelinde suçlanan günah keçisi de insanların kendileri yerine Tanrı olmuştur. Buna örnek olarak Dawkins'in şu pasajını verebiliriz: Eğer eşcinsel kimliğe sahip kişilere kötü davranmamı engellemeye çalışırsanız, bu benim önyargı özgürlüğüme tecavüz etmektir diyerek kurtulamazsınız. Ancak şunu diyerek olaydan sıyrılabilirsiniz: Bu benim din özgürlüğüme tecavüz etmektir. Düşündüğünüzde bu iki ifade arasındaki fark nedir? Bir kez daha din koz olarak her şeyin üstüne çıkmıştır.¹⁷³ Görülen o ki, buradan çıkan sonuç aslında ateistlerin sığındığı limanın daha çok dinin yansıtıldığı olaylar çerçevesinde ateistliği seçmeyi kendilerince haklılandırma ve dinin eksiklerini şahıs kaynaklı olarak görmemekte ısrarcı davranmalarıdır. Dinsiz, Tanrısız bir yaşantının onlara daha basit, dertsiz, tasasız bir eylem gibi gelmesidir.

Aydınlanmayla birlikte iyice gün yüzüne çıkan özgür birey düşüncesi, dayatılan çoğu şeyi reddederek kendine has bir dünya kurmakta ve kuralları da daha çok kendisi belirlemektedir. Tarihte bir gezinti yaptığımızda, özellikle koyu Katolik, koyu İslamcı veya ruhban sınıfının etrafında yetişen bireylerin çoğunluğunda görülen ailelerinin dini hayatının izinden gitme reddi, değişen ve hızla yerini başka bir şeyle dolduran bir yaşantının eseri olarak bireyi deizm veya ateizm dünyasına itebilmektedir.

Aşırı gelenekçi bir toplumda çatlakların oluşması daha kolaydır. Mesela Hristiyan bir toplumda oluşan çatlağın deizm olarak ortaya çıkması önceki konularda da ele aldığımız üzere gösterilen tepkinin bir sonucudur. Aynı şekilde ateizm hususu da burada ciddi manada etkili olmuştur. Mesela bir İngiliz aile yapısına baktığımızda, gelenekleri uğruna çocuklarının hayatlarına fazlasıyla müdahale eden bir toplum yapısıyla karşı karşıya kalırız. Aynı şekilde ülkemizde de bu türden etkiler aile yapılarını fazlasıyla sarsmaktadır. Ancak sekülerleşen yeni toplum yapısıyla birlikte ya kendisine tamamen yabancı kimlikler oluşmakta ya da aileyle çatışan bireyler yetişmektedir. Bu düşünce özellikle edebi eserlerde empoze edilerek yeni toplum oluşumlarına yön verir. Bu düşünce Brown'ın eserlerine yansiyarak bunları deist ve ateist karakterler arasındaki diyaloglarda görebiliriz.

¹⁷³ Dawkins, 40.

Özellikle ateizmin bilimsel teorileri yani Tanrı'yı reddeden başlangıç fikri deist karakterlerce kabul edilmemiştir. Mesela ateizmin bir argümanı, Panspermia teorisidir. Yani bir göktaşının dünyaya düşmesi sonucu canlılığın başladığı teorisidir (ilksel çorba).¹⁷⁴ Bu teoriye deist karakterlerce itiraz gelmiş, başlangıçta Tanrı fikrinin zorunluluğu savunulmuştur.

Mesela, İhanet Noktası adlı eserde Tolland adlı karakterin şu düşüncesine baktığımızda ateizmin bu ilksel çorba teorisi reddedilir: Yaşam dünya ile birlikte var olmadı. İlk zamanlar dünyada yaşam diye bir şey yoktu. Ancak sonra birden canlılık dünyada var olmaya başladı. Bunu birçok bilim adamı (biyolog) ilksel sulardaki elementlerin muhteşem bir karışımının sonucunda oluştuğunu söyler. Bu canlılığın başlangıcını bilim adamları laboratuvarlarda gerçekleştiremedikleri için, yani canlılığın başlangıcı olan mikrobi var etmedikleri için, din düşünürleri bu başarısızlığı Tanrı'nın argümanı olarak kabul ettiler. Onlara göre Tanrı dünyaya, sulara, denizlere, dağlara hareket emri vermeden canlı yaratılamazdı. Yani Tanrı yaşamı bir anda gücüyle yaratmıştır.¹⁷⁵ Diğer bir ifadeyle, eğer fizik kanunları bir canlı yaratacak ölçüde güçlü ise o zaman bu kanunları kim yaratmıştır şeklinde bir itiraza maruz kalır.¹⁷⁶

Başlangıç adlı eserde deist bir karaktere bürünen Robert Langdon, Edmond Kirsch'ün odasına göz attığında duvarda asılı duran tek sanat eserindeki kaligrafi alıntısında “Tanrı öldü. Tanrı ölü kalacak. Onu biz öldürdük. Katillerin katili olan bizler, kendimizi nasıl teselli edeceğiz?”¹⁷⁷ sözlerini okudu. Langdon'a göre Nietzsche'nin düşüncesinin merkezindeki Tanrı'yı öldürmek için insanın Tanrı olması gerektiği gibi aşırı cüretkar görüşü, ateist bilimcilerin neden Tanrı komplekslerinin olduğunu gözler önüne seriyordu. Onlar Tanrıyı silerek kendilerini Tanrılaştırma cüretini göstermişlerdir aslında.¹⁷⁸ Görüldüğü üzere ateist karakterlerin Tanrı yerine çoğunlukla bilimi koymuş olmaları, kendilerini yüceleştirmeleri onlar açısından din bilim ilişkisinin nasıl ilerlediğini bir nevi açıklamaktadır.

¹⁷⁴ Dan Brown, *İhanet Noktası*, (Çev.: Petek Demir İncek), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2018, 113.

¹⁷⁵ Brown, *İhanet Noktası*, 113.

¹⁷⁶ Brown, *Başlangıç*, 492.

¹⁷⁷ Friedric Nietzsche, *Hayat Dediğin Nedir ki*, (Çev.: Erkan Aslan), Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2017, 119.

¹⁷⁸ Brown, *Başlangıç*, 282.

1.2.2.7. Din ve Bilim İlişkisi

Dan Brown'ın eserlerinde baskın olan din ve bilim ilişkisi, tüm karakterlerin bu iki alan üzerinde yoğunlaşması ve bu iki alana göre tavır almaları dikkate değerdir. Yani bazen salt bilimselliğe göre hareket eden bir karakter ateist bir role bürünerek dini bir karaktere bürünen teist karakterlere saldırır. Kuşkusuz teist karakterler tamamen bilimden uzak bir yapıya sahip değildirler. Onlar bilimi bir yere kadar savunarak bilimi kendi dinsel görüşlerine uydurmaya çalışırlar. Aynı şekilde ikisinin ortasında yer alan yani hem dine hem de bilime tutunan deist karakterler ise bu iki rolün aksine radikal bir tutum izlenimini vermezler. Din bilim ilişkisinin eserlerde bu denli önemli bir yere sahip olması bu başlık altında ele alınması yerinde olacaktır.

Felsefe tarihi boyunca soyut bir niteliğe sahip olan Tanrı ile onun yarattıkları somut varlıklar arasında bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. Bu bağ bazen Platon'un ideaları ve yansımalarında görülmüş, bazen de Plotinus'un südur teorisiyle kurulmuştur. Bu düşünce Ortaçağ ve özellikle sonrası dönemde yerini korumuştur. Tanrı ile madde arasında görülen zıtlığı kaldırma adına Spinoza, panteist bir anlayış geliştirerek bu zıtlığı ortadan kaldırır. Benzer şekilde Leibniz de monadlar teorisini geliştirerek bir anlamda bu soruna çözüm getirenlerdendir.

Modern doğa bilimlerinin gelişmesiyle birlikte bu sorun Tanrı evren, madde ilişkisinden bilim ve Tanrı ilişkisine doğru evrilmiştir. Bu amaçla yeni çalışmalar Tanrı ve bilimi uzlaştırmaya çalışmıştır. Bilim, gözlem aracılığı ile evrende bulunan olguları ve yasalarını bulmaya, bunun sonucunda ise olayların bütünselliğini kavramak ve olayların gerçekleşmeden önce bilinmelerini sağlamaya çalışmaktadır.¹⁷⁹ Nesne bilimi kendisi yapan şeydir. Her bilimin, deney ile tekrarlanabilen belli bir işlem seviyesiyle tanımlanan bir nesne tarafından belirlendiğini ileri sürebiliriz.¹⁸⁰

İki ayrı düşünce sistemi olan teizm ve deizmde din algısı farklı bir kulvara sahiptir. Önceki konularda da ele aldığımız üzere bilim ile çatışma içinde olan daha çok teist düşünce olmuştur. Bir anlamda deizm bu çatışmadan bir kaçış yolu olarak görülebilir. Ancak çoğu zaman “Bilim adamlarının çoğunluğu çağların dinsel görüşünü

¹⁷⁹ Bertrand Russell, *Din İle Bilim*, (Çev.: Akşit Göktürk), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, 11.

¹⁸⁰ Jacques Lacan, *Psikanalizin Dört Temel Kavramı: Seminer 11. Kitap*, (Çev.: Nilüfer Erdem), Metis Yayınları, İstanbul 2013, 14.

desteklemişlerdir. En belli başlı bilginler bu çoğunluğa karışmışlardır. Kendisi Arian olan Newton bile, öbür bakımlardan Hristiyan inancının destekleyicilerinden biri olmuştur... Savaş din ile bilim arasındaydı, dinle bilim adamları arasında değil.”¹⁸¹

Din ve bilim ilişkisi, bilimsel gelişmelerin yükseldiği Batı dünyasında Hristiyanlık tarafından genellikle negatif bir boyutta yürütülmüş, bilim ve din Hristiyanlık temelinde dönüp durmuştur.¹⁸² Bu çatışma bireyi bazen ateizme bazen de deizme sürüklemiştir. Nitekim on sekizinci yüzyılda radikal Hristiyan düşüncesinden farklı olarak inanç biçimini şekillendiren Newton’a göre, evrenin ilk yaratıcısı olan Tanrı, evrene yasalar koymuştur.¹⁸³ Hawking’e göre, bazı insanlar evrenin başlangıcı ile ilgili soruyu metafiziğin alanı olarak görürler. Bu perspektife göre Tanrı, evreninin başlangıcına karar verendir. Ona göre Tanrı evreni rastlantısallık yerine belirlenmiş ilkeler çerçevesinde düzenli ve gelişecek bir biçimde yaratmayı seçmiştir. Sonuçta, başlangıç durumunda belirli geçerli yasalar olduğu varsayımı eşit ölçüde makul bir varsayım olarak görünür.¹⁸⁴

Aydınlanma ile birlikte Fransız materyalizminden etkilenen deist Voltairé’in din anlayışı doğa yasaları ve Newton fiziğini temel alan bir anlayıştır. Newton fiziğinin çekim yasasını baz alan Voltairé, evrendeki doğal süreklilik düşüncesi ile Tanrı’nın devamlı yaratıcılığı arasında çelişki olduğu için deizme ulaşmıştır. Voltairé özellikle Hristiyanlıktaki batıl inançların bilimle çatışmasını ağır bir eleştiriye tabi tutmuştur. Ona göre, nesnesi olarak yalnızca anlaşılmaz şeyleri olan bir bilim vardır. Diğerlerinin aksine, kendi kendini işgal eder; ancak görünmeyen şeylerle... Hobbes buna karanlığın krallığı diyor. Bu bilime teoloji denir ve bu teoloji insan aklına sürekli bir hakarettir. Bütün dini ilkeler bir Tanrı fikri üzerine kuruludur, ancak insanların duyularından herhangi biri ile hareket etmeyen bir varlık hakkında gerçek fikirlere sahip olmaları imkansızdır. Tüm fikirlerimiz, bize çarpan nesnelerin resimlerinden başka bir şey değildir. Açıkça nesnesiz bir fikir olduğunda, Tanrı fikri bize neyi temsil edebilir? Böyle bir fikir, sebepsiz bir sonuç kadar imkânsız değil midir? Ancak bazı ilahiyatçılar, Tanrı fikrinin doğuştan geldiğine veya insanların bu fikre doğdukları andan itibaren sahip olduklarına dair bizi temin ederler. Her ilke bir yargıdır; tüm yargılar deneyimin etkisidir; deneyim

¹⁸¹ Russell, 122.

¹⁸² Aydın, *Din Felsefesi*, 284.

¹⁸³ Isaac Newton, *Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri*, (Çev.: Aziz yardımcı), İdea, İstanbul 2019, 119.

¹⁸⁴ Stephen Hawking, *Zamanın Kısa Tarihi*, (Çev.: Mehmet Ata Arslan), Alfa basım, İstanbul 2019, 24.

kazanılmaz, ancak duyuların kullanılmasıyla elde edilir. Bundan dini ilkelerin hiçten alındığı ve doğuştan gelmediği sonucu çıkar.¹⁸⁵

Voltairé, evreni bir saate, Tanrı'yı ise bu mekanizmayı yaratmış olan bir saat yapımcısına benzetmiştir. Bu Yüce Varlık zorunlu olarak vardır; ancak onun ne olduğunu akılla kavramak mümkün değildir. Buna karşın, onun yaratışını, işleyiş mekanizmasını rasyonel bir şekilde anlayabilmemiz mümkündür. Ancak Voltairé bu düşünceler etrafında saplantılı şekilde kalmamış, özellikle de 1755'te meydana gelen Lizbon depreminin ardından evren yapısının bilinçli bir tanrısal ereğe uygun olduğundan kuşkuya düşmüştür.¹⁸⁶

Ona göre, bizler zeki varlıklarız, zeki varlıklar kaba, kör, duyarsız bir varlık tarafından oluşturulamaz. Newton'un fikirleri ile katır gübresi arasında kesinlikle bazı farklar vardır. Newton'un zekâsı, bu nedenle, başka bir zekadan geldi. Güzel bir makine gördüğümüzde, iyi bir mühendis olduğunu ve bu mühendisin mükemmel bir yargıya sahip olduğunu söyleriz. Dünya kesinlikle takdire şayan bir makinedir; bu yüzden dünyanın neresinde olursa olsun takdire şayan bir zeka vardır. Tüm canlı bedenler, mekanik yasalarına göre çalışan kaldıraçlardan, kasnaklardan oluşur; hidrostatik yasalarının sürekli dolaşımına neden olduğu sıvıların ve tüm bu varlıkların kendi organizasyonları ile tamamen alakasız bir algıya sahip oldukları düşünüldüğünde, şaşkına dönmektedir. Gök cisimlerinin, küçük dünyamızın güneş etrafındaki hareketinin tümü, en derin matematik yasası sayesinde işler. Tanrı ebedi Geometri'nin varlığını hissedecek yaratıcı bir zeka mı? Spinoza'nın kendisi bunu kabul eder. Etrafımızı saran ve her yönden üzerimize baskı yapan bu gerçeğe karşı mücadele etmek mümkün değildir. Bir gezegenin dönüşünün karesinin her zaman diğer gezegenlerin dönüşlerinin karesine eşit olmasını sağlayan kör bir neden olduğunu söylemenin aşırı aptallığının tamamen farkında mısınız? Ya gök cisimleri büyük geometrilerdir ya da Ebedi Geometri, Tanrı gök cisimlerini düzenlemiştir.¹⁸⁷

Voltairé temelde akıl ile ulaşılabilecek bir Tanrı'nın varlığı üzerinde durur. Voltairé Tanrı'yı şu iki yolla temellendirir; ilk olarak Tanrı'yı mantıksal olarak rasyonel bir

¹⁸⁵ Jean Meslier, *Superstition in All Ages*, American Theological Library Association Historical Monographs Collection, 1890, 14-16.

¹⁸⁶ Ağaoğulları, Zabcı ve Ergün, 298.

¹⁸⁷ Voltairé, *Philosophical Dictionary*, Penguin, UK 2004, 32-35.

temelle açıklar. Diğer şekilde ise, kaos fikrinden hareketle nihilizmin sebep olacağı toplumsal karmaşaya referansta bulunup Tanrı'nın varlığını faydacı bir bakışla açıklayıp, Tanrı'nın varlığının toplumsal ahlak ve düzen için yaratılması gerektiği fikridir. Bunlardan ilki söz konusu olduğu durumda Voltairé iki ayrı Tanrı argümanı ortaya koymuştur. Bu Tanrı delillerinden ilki, onun kendisine büyük hayranlık duyduğu, Kartezyenizmin panteizme veya Spinozacılığa götürdüğü yerde, felsefesinin zorunlulukla her şeyi özgürce yaratmış ve düzene sokmuş bir en yüksek varlığa götürdüğünü ileri sürdüğü Newton tarafından da kullanılan saatçi argümanı yahut da teleolojik delildir. Ereksel nedenselliği temele alan ve saat ile evren arasında bir analogi kuran bu delile göre, nasıl bir saatin varoluşu Saatçinin var olmasını gerektiriyorsa, maddi evrende var olan ve herkes için aşikâr olan düzen de akıllı bir yaratıcının varlığını gerektirmektedir. Saatin akrep ve yelkovanı saatte zamanı göstermek amacıyla konduğuna göre, kulaklar da insanların duyabilmeleri için aynı şekilde Tanrı tarafından tasarlanmıştır, doğayı gözlemleyip, doğada bulunan düzen ve ereklilikten hareketle bizler onu Tanrı'nın yarattığını anlayabiliriz.¹⁸⁸

Voltairé, argümanlardan birincisini Newton'a, diğerini ise Locke'a dayandırır. Voltairé'e göre, var olan ya zorunlu ve ezeli olmalıdır ya da varlığını başka bir şeyden almalıdır, bu düşünce aynı şekilde akıl yürütme için de geçerlidir ve bu durum zincirde zorunlu bir varlığa erişinceye kadar devam edecektir.¹⁸⁹ Kendisinin de içinde bulunduğu söz konusu olumsal varlık alanı var oluşunu zorunlu bir varlığa borçludur. Öyle ki bu zorunlu varlık da Tanrıdır. Voltairé, hareketin, düşüncenin ve duygunun maddi varlık alanına Tanrı tarafından aktarılmış olduğunu düşünmüştür. Her iki argüman da Voltairé açısından mantıksal olarak kesin sonuçlu değildir ancak, doğru olma olasılıkları oldukça yüksektir.¹⁹⁰

Newton fiziğinin Alman filozofları üzerinde oluşturduğu etkiyi ise Kant'ın felsefesinde görebiliriz. Nitekim Kant deistleri “yalnızca bir aşkın Tanrı bilimi kabul edenler”¹⁹¹ olarak adlandırır. Kant, Newton'un ortaya attığı itme ve çekme yasasından, aynı şekilde David Hume'un şüphecî yaklaşımından fazlasıyla etkilenmiş ve kendi çalışmalarının da ortaya koyduğu sonuçla Tanrı'nın varlığını teorik akılla açıklamanın

¹⁸⁸ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 668-669.

¹⁸⁹ Voltairé, *Seçmeler*, (Haz.: Selahaddin Küçük), İstanbul 1975, 160.

¹⁹⁰ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 669.

¹⁹¹ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 387.

neredeyse imkânsız olduğunu savunmuştur. Bu savunuyu yaparken de aslında deizmin temellerini sarsmıştır. Böylelikle Kant, hem Hristiyan hem de deist bir filozof olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant, evreni zaman-mekân içindeki cisimler ve bu cisimlerin hareketlerinin ortaya çıkardığı bütünle kavrar. Buradaki yasa ise, çekim yasasıdır yani en temel kuvvet olan itme ve çekme kuvvetleridir. Newton'un aksine Kant, evrenin içerisindeki sistemlerin sonsuz olarak gelişip çoğalması konusunda tanrısal bir gücün etken olduğunu düşünmemiştir. Bu oluş, maddenin güçleri ve maddenin kanunlarının etkisi ile olup biter. Tüm bunlar, yani evrenin tümsel oluşumu, sonsuzluk içinde çoğalan uyumlu düzenler, sadece Newton'un ortaya koyduğu yasaların yönetimindedir.¹⁹² Böylece Kant'a göre deistler bu varlık ile yalnızca bir evren nedenini tasarımırlar.¹⁹³

Dan Brown'ın eserlerinde din bilim ilişkisine değinmeden önce, teoloji ve bilimin ele aldıkları konuları teşkil eden nesneleri ele almak daha yerinde olacaktır. Bunun ışığında Ian Barbour, din ve bilim ilişkisini anlamaya yönelik, bağımsızlık, çatışma, diyalog ve entegrasyon olmak üzere dört model tespit eder. Bağımsızlık modeli, dinin ve bilimin konularının birbirinden farklı olduğu ve bağımsız bir şekilde ele alınması gerektiğidir. Bu Wittgenstein'in ikinci döneminde bilimin ve dinin iki ayrı dil oyunu olduğu, her birinin kendi kurallarının olduğu düşüncesidir. Bunun tersine çatışma modelinde ise, dinin ve bilimin konularının, amaçlarının aynı olduğu ve iki alanda yarışma halinde olduğu durumudur. Burada Daniel Dennett ve Richard Dawkins'in evrimci biyolojinin dinin tümüyle doğal bir fenomen olduğunu gösterdiğini ve bir ilaha inanmayı itibarsız kıldığını iddia eder.¹⁹⁴ Galileo olayı, yıllarca din ve bilim arasında çözülmez bir düşmanlığın sembolü olmuştur. Batı düşüncesinde bu çatışmayı baskın hale getiren diğer önemli konular da vardır. Mesela, yaratılış ve evrim üzerine yapılan tartışma, yaratılışın bir Tanrı ile temellendirilmesine karşı, insanın doğanın karmaşık bir ürünü olduğu şeklindeki görüşü ortaya atmak suretiyle yüzyıldan daha fazla süre hararetli bir çatışmaya neden olmuştur. Diğer bir örnek ise mekan, zaman ve nedensellik kavramlarını katı bir biçimde yeniden yorumlayıp ve böylece Tanrı'yı evrenle ilişkilendiren dini bakış açılarına meydan okuyan izafiyet teorisidir. Yapay zekâ ile ilgili gelişmelerle, dinin kabul ettiği insanın yerinin sorgulandığı bir durum söz konusudur.¹⁹⁵

¹⁹² Heinz Heimsoeth, *Kant'ın Felsefesi*, (Çev.: Takiyettin Mengüşoğlu), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007, 29.

¹⁹³ Kant, *Akı Usul Eleştirisi*, 387.

¹⁹⁴ Michael Peterson, *Din Felsefesi*, (Çev.: Rahim Acar), Küre Yayınları, İstanbul 2013, 665.

¹⁹⁵ Michael Peterson, *Akıl ve İnanç*, (Çev.: Rahim Acar), Küre Yayınları, İstanbul 2019, 450-451.

Üçüncü modelde ise, din ve bilim arasındaki diyalogun, etkileşimin olduğunu savunur. Bu iki alanın sınırlarının belirlenip birbiri ile etkileşimine odaklanır. Son modelde bilim ve dinin bilfiil entegrasyonunun peşindedirler. Bu düşünceyi savunanlar, eğer gerçekliğin birleşik ve tümel bir biçimine ulaşmak istiyorsak, din ve bilim arasında bir tür bütünleştirmenin yalnızca mümkün değil zorunlu olduğunu öne sürerler.¹⁹⁶

Dan Brown'ın eserlerinde bu modellerden genel olarak hepsinden izler görebiliriz. Ancak doğrudan göze çarpan model çatışma modelidir. Çatışmayla ilerletilen hikâyeler diyalog ve entegrasyonla son bulur. Özellikle karakterler din ve bilim uçlarına göre seçilmiştir. Teist karakterlerin bilim karşısında güçsüz kaldığı eserlerde deist karakterler daha güçlü ve yapıcı bir yere sahiptirler. Nitekim deist bir dünya tasavvurunda Tanrı evrenin dışına itilmiştir ve evren, bireyin her şey ile tek başına mücadele ettiği bir evrendir. Bu tasavvurda iman bireyi korumaz. Tıp ve hava yastıkları bireyi korur. Tanrı insanı korumaz. Çünkü o yasaları belirlemiştir. Bu yasalara uyduğumuz sürece korunuruz. Bireyin zekâsı bu yasaları açığa çıkartıp, formülleştirip geliştirdikçe birey korunur. Aydınlanma bireyi korumuştur. Bireyin mutlu olması ve isteklerinin kabul olması için bir mucizeye ve Tanrı'ya gerek yoktur. Bu mucizeleri bilim gerçekleştirmiştir. Tanrıya ihtiyaç duyan bir insanın bu dünya görüşünde yeri yoktur. Çünkü artık Tanrı bilimdir.¹⁹⁷

Bilim, doğanın, onun güçlerinin, süreçlerinin ve gelişiminin incelenmesiyle ilgilenir; kanıtların analizine dayanır. Din ise inanç meseleleriyle ilgilenir. O, Melekler ve Şeytanlar adlı eserde bilim ve dinin örtüştüğü ve çelişkili iddialarda bulunduğu alanlardan bazıları olan kozmoloji, jeoloji, astronomi vb. konular bağlamında antimadde teknolojisinin, evrenin yaratılışı teorisiyle ilgili bilim ve din arasındaki derin uçurumu nasıl köprülediğini açıklamaya odaklanır. Brown, bu eseri aracılığıyla, evrenin yaratılış teorisi ile ilgili olarak bilim ve din arasındaki yüzyıllardır süregelen çatışmayı yansıtmak istemiştir. Hikâye, CERN'den antimadde teknolojisini çalan illuminati tarafından Vetra ve dört tercihli kardinalin¹⁹⁸ suikastına odaklansa da, bilim ve din arasında evrenin yaratma teorisine doğru köprü görevi gören antimadde teknolojisi romanda temel bir rol oynamaktadır. Buna ek olarak Brown, bilim ve din arasındaki evren yaratılış teorisine doğru bir köprü olarak antimadde teknolojisini betimleyerek, okuyuculara antimaddenin

¹⁹⁶ Peterson, *Akıl ve İnanç*, 473.

¹⁹⁷ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 189.

¹⁹⁸ Dört tercihli kardinal; seçimde oy kullanılmak için belirlenmiş olan dört kardinaldir. Detaylı bilgi için bkz. Brown, *Melekler ve Şeytanlar*.

evrenin yaratılışında bilim ve din arasındaki algıyı nasıl birleştirebileceğini göstermek istemektedir. Yani bunun sayesinde Tanrı'nın maddeyi nasıl yoktan var ettiğini açıklayacaktır.¹⁹⁹

Bu eserin önemli karakterlerinden olan Vittoria, bilim ve din tarafından her zaman tartışılan bir çatışmayla ilgili olan babasının deneyini açıklar. Bu deney yaratılışçılıkla ilgilidir. Bilim ve din arasında birçok çelişki vardır ancak yaratılışçılık her zaman tartışılır çünkü din açısından evren Tanrı tarafından yoktan yaratılır; bilimde ise yoktan bir şey yaratılamaz. Bu durumda, yaratılışla ilgili bir mesele ortaya çıkar. Vittoria'nın alıntıda belirttiği gibi, bilim ve din arasındaki savaşıardan biri yaratılışçılıktır. Yaratılışçılık, evrenin nasıl yaratıldığını açıklar. Vittoria, babasının aynı zamanda bilim ve din arasındaki tartışmayı düzeltmek istediğini de belirtmektedir. Babası, bilim ve dinin bir savaş halinde olmadığına ama bilim ve dinin birlikte yürüyebileceğine inanmaktadır; çünkü bilim ve dinin amacı aynıdır, yani gerçeği bulmak. Bilim ve din arasındaki derin uçurumu uzlaştırmak için bilim ve din arasındaki tartışmanın sona ermesi gerekir. Bu amaçla Vittoria ve babası bilim ve din arasındaki derin uçurumu birleştirebilecek yeni bir deney yaratır. Antimadde maddenin aynasıdır. Antimadde maddesi, fizikte hâlâ tatmin edici bir açıklama bulamayan, evrenin gizemli fenomenlerinden biridir. Antimadde maddenin aynadaki görüntüsüdür. O, sıradan madde ile yok olur ve bir nefes enerjisi içinde kaybolur. Antimaddenin varlığı sadece kozmoloji için değil, parçacık fiziği için de çok önemli olacaktır. Yazarlar, teorik gelişme ile birlikte gelecekteki gözlemin bu konuya karar verebileceğini ve antimaddeye yeni bir ışık tutacağını ummaktadırlar.²⁰⁰

Benzer şekilde önceki konularda da ele aldığımız üzere Başlangıç adlı eserde de, evrenin başlangıcını bilimsel alana yakınlaştırmak için Kilise tarafından Büyük Patlama teorisi kullanılmıştır. Hatta Melekler ve Şeytanlar adlı eserde büyük patlamanın 1927'de Katolik bir keşiş olan Georges Lemaitre tarafından önerildiği söylenir.

Bilimin sürekli olarak dinle savaş halinde olduğu yaygın fikri her ne kadar tekrarlansa da, ancak şaşırtıcı gerçek şu ki, önceki yüzyıllarda bilimin gelişimine katkıda bulunanların çoğu, Tanrı'ya olan inançlarından ilham aldığı ileri sürülmektedir. Özellikle Mukaddes Kitapta verilen dünya görüşü, ruhçuluğun dünya görüşlerinin aksine bilimin

¹⁹⁹ Samanik Samanik and Fita Lianasari, "Antimatter Technology: The Bridge Between Science and Religion Toward Universe Creation Theory Illustrated in Dan Brown's Angels and Demons", *Teknosastık*, 14(2), 2016, 18.

²⁰⁰ Samanik and Lianasari, 21.

nasıl gelişmesi gerektiğini teşvik eder. Bilim ve din tartışması fikri, bilim ve din arasındaki derin uçurumu uzlaştırmak için bir bilim insanına ilham verir. Sadece bu da değil, bilim ve din arasındaki düzeltme de bir gerçeklik olabilir; çünkü bilim ve din birbirinden ayrılamaz. Aynı gerçeği arayan sadece farklı bir alandır. Bu fikir Leonardo Vetra tarafından önerilmiştir. Leonardo Vetra, CERN’de çalışan bir bilim adamı, aynı zamanda bir din adamıdır. Vetra, bilim ve din arasındaki çatışmayı düzeltebileceğini ummaktadır. Dinin ve bilimin sürekli tartışan ve mücadele eden farklı bir alan olmadığını insanlara göstermek ister. Bilim ve din birlikte yürüeyebilen ve birbirini destekleyen uyumlu iki alandır.²⁰¹

Tüm bunlarla birlikte, Tanrı evrenin dışında bırakıldığı için artık yasalara Tanrısallık atfedilir. Mesela Cehennem adlı eserde, matematiğin Tanrı olarak kabul edilmesi gibi bir düşünce ileri sürülür.²⁰² Diğer bir örnekte ise, Darwin’in güçlü olanın hayatta kalması ilkesine verilen Tanrısallıktır.²⁰³ Tanrı’nın bir hediyesi olarak görülen akıl her şeyin temeli kabul edilir. Yani “Bu eser, onu yaratmam için ihtiyacım olan akli, araçları ve cesareti bana veren Tanrı’dan bir hediyedir.”²⁰⁴ Aynı zamanda Dan Brown, Kayıp Sembol’de bilim ve dini uzlaştırmaya çalışır. Bu roman, insanlar ve Tanrı arasındaki ilişki hakkında uzun uzadıya konuşur. Yazar, Melekler ve Şeytanlar’da bilim ve din arasındaki gerilimi temsil ederken, Kayıp Sembol’deki romanında bilim ile dini uzlaştırmaya çalışır.

Dan Brown’ın eserlerinde, bilim ve din arasındaki ilişki açısından, üçlü (diyalektik) bir dinamik göze çarpar. Uzak geçmişte, dini dünya görüşlerinin hizmetinde, inanç ve bilginin uyumunu pekiştiren bilimsel araştırmalar yapılmış olsa da, Brown’ın eserleri bilim ve dinler arasındaki karşıt çatışmanın zirvesine ulaşmak üzere görünmektedir. Bilim ve din birbirine yabancılaşmıştır: Bilim, dinin antitezidir. Yine de, roman boyunca, bilim ve dinin yeniden yakınlaşması (olumsuzlamanın olumsuzlanması) ortaya çıkar, böylece çatışma yerini diyaloga, uzlaşmaya bırakır. Dogmatik Hristiyanlık ile ikonoklastik²⁰⁵ bilim arasındaki Faustçu mücadele, yani, Faust sonrası bir dünya görüşü

²⁰¹ Samanik and Lianasari, 20.

²⁰² Dan Brown, *Cehennem*, (Çev.: Petek Demir, İpek Demir), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2019, 134.

²⁰³ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 60.

²⁰⁴ Brown, *Cehennem*, 64.

²⁰⁵ Dini ikonların ve diğer resimlerin veya anıtların yok edilmesinin önemine dair toplumsal inançtır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Margaret Aston, *The King's Bedpost: Reformation and Iconography in a Tudor Group Portrait*, Cambridge University Press, Cambridge 1993.

biçiminde yakınsamaya indirgenir. Bilim ve dinin karşıt olmak yerine tamamlayıcı hale geldiği yeni bir zamanın ruhu veya düşünce tarzı ortaya çıkmaktadır. Doğmakta olan medeniyet, araştırma ve dinin, doğa ile teknolojinin, insanlık ve teknobilimin bir sentezi olarak sunulur.²⁰⁶ Çatışmayla ortaya çıkan ateizmin yerine uzlaşmaya dönen bir deist düşünce Brown'ın eserlerinde söz konusu olmuştur.

Albert Einstein'ın ünlü sözü olan, “Dinsiz bilim topal, bilimsiz din kördür.”²⁰⁷ özdeyişi, Einstein'ın din felsefesinin bir özeti olarak ifade edilir. Brown'ın Melekler ve Şeytanlar ve Kayıp Sembol adlı romanları Einstein'ın özdeyişini yineler. Bilim ve din, birbirine bağımlı ve koordineli olmalıdır. Brown romanlarında ne bilimden ne de dinden yana taraf tutmaz. O, bir röportajında bilim ve din ile alakalı olarak, her ikisinin de aynı hikâyeyi anlatmaya çalışan iki dil olduğunu ve buna rağmen aralarındaki savaşın oldukça şiddetli olduğunu ve bu savaşın günümüzde de devam ettiğini dile getirmiştir. Brown'a göre bilim ve din aynı madalyonun iki yüzüdür.²⁰⁸

1.2.3. Dan Brown'ın Eserlerinde Ateist Karakterler

Dan Brown'ın eserlerinde dini bir söylemin eleştirisi ve bunun yerine bilimle uzlaşan yeni dini söylemler söz konusu olduğu için ateist karakterlere sık sık rastlarız. Önceki konularda da değindiğimiz üzere, ateist karakterler çoğu zaman bilimle iştigal etmiş ve tek gerçeğin bilim olduğunu savunan bir karaktere bürünmüşlerdir. Elbette bunlarla birlikte bazı deist karakterlerde de ateist düşünce izleklerine rastlamak mümkündür.

Ateizmin tarihsel arka planına kısaca göz atacak olursak, teknik olarak onun tarihinin Tanrı'nın varlığını kabul eden inancın tarihi kadar çok gerilere gittiğini görmek zor olmayacaktır. Nitekim bir düşünce kendisiyle birlikte reddedilişi de getirir. Bu bağlamda Tanrı düşüncesi gibi temel bir inanç antitezini de üretmiştir. Bu bakış açısıyla tarihe baktığımızda ister dinler tarihi olsun ister diğer tarihi anlayışlar olsun hep bir inanç ve inkar diyalektiğinin olduğunu söyleyebiliriz.

²⁰⁶ Zwart, “From Decline of the West to Dawn of Day: Dan Brown's Origin as a Diagnostic of the Present”, 64.

²⁰⁷ Albert Einstein, *Ideas and Opinions*, Crown Publishers, New York 1954, 46.

²⁰⁸ David Seed (Ed.), *A Companion to Science Fiction*, Blackwell Publishing, Oxford 2008.

Özellikle ateist eğilimler Rönesans ve Reform ile birlikte artmıştır. Rönesans, bugün çok aşına olduğumuz insan ve çevresi hakkındaki bu sekülerleşmiş yaklaşımın başlangıcına işaret eder. Artık insan ve dünya tamamen dini bağlam içinde görülüyor. Bu dönemde dünyayı anlamının yeni keşfedilen bilimsel yolu, içinde ateizm ve inançsızlık olasılığını barındırır da bu sonuç on yedinci ve on sekizinci yüzyıllara kadar açık bir şekilde çıkarılmamıştır.²⁰⁹ Francis Bacon (ö. 1626) 1597'de yazdığı *Ateizm Üzerine* adlı makalesinde üç tür ateist listeler; hafif alaycı tip, ateist devlet adamı ve son olarak bilimsel ateist...²¹⁰ Bilimin ilerlemesiyle birlikte Bacon'ın da ifade ettiği bilimsel ateizm türü artmaya başlamıştır. Eski düşüncelerde bazı doğa olayları Tanrısallıkla açıklanıyordu. Ancak bilimin gelişmesiyle bu düşünceler rasyonalite çerçevesinde açıklanmıştır.²¹¹ Brown'ın eserlerinde bilim ve din çatışmasının yarattığı handikaplar karakterleri ateizme yönlendirir. Özellikle Kirsch karakteri bilimsel ilerlemeden hareketle ateizm savunuculuğunu yapar ve bilimin gücünden faydalanarak insanları ateizme davet eder.

1.2.3.1. Ateist Karakter Örnekleri

Ateist karakter örneklerine sık sık rastladığımız Başlangıç adlı eserde özellikle Edmond Kirsch'ün düşünceleri önemli bir yere sahiptir. Uzmanlık alanı oyun teorisi ve bilgisayar modelleme olan, sürekli göz önünde bulunan, teknoloji dünyasının neredeyse peygamberi olarak anılan isim olan Kirsch, dünya dinleri parlamentosunda üç önemli din adamıyla bir buluşma ayarlayarak onlara büyük bir buluşa imza attığını açıklamıştır. Kirsch, bu buluşuyla dünya dinlerini yıkacak bir etki yaratacağını savunmaktadır. Yaptığı işlerde dur durak bilmeden kendisini adeta bu çalışmalara adanmış olan Kirsch'ün, ciddi manada büyük bir hayran kitlesi de oluşmuştur. Onu bu buluşa götüren en önemli soru ise: “Nereden geldik ve nereye gidiyoruz?” dur.²¹²

Melekler ve Şeytanlar adlı eserinde bu soru ilk olarak “Nereden geldik? Neden meydana geldik?” şeklinde sorulmuştur. CERN adlı laboratuvarında tüm bilim adamlarının bu sorunun cevabını bulmaya çalıştığını belirten Kohler, Langdon'ın ruhani bulduğu bu sorulara şaşırması karşısında bilimin nasıl cevaplar verdiğini gösteren bazı açıklamalarda

²⁰⁹ Thrower, 76.

²¹⁰ Francis Bacon, *of Atheism*, <http://www.authorama.com/essays-of-francis-bacon-17.html>.

²¹¹ Alan Charles Kors, *Atheism in France: 1650-1729*, Princeton University Press, New Jersey 1990, 139.

²¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Brown, *Başlangıç*.

bulunmuştur. Kohler'e göre bir zamanlar tüm sorular ruhani bir biçimdedir. Zamanın başlangıcından itibaren bilimin anlayamadığı boşlukları doldurmak için ruhaniliğe ve dine başvurulmuştur. Çeşitli doğa olayları, çeşitli imgelere bağlanmıştır. Bunlardan birkaçı, depremler ve tsunamilerin Poseidon'un gazabı olarak anılması gibi olaylardan oluşmaktadır. Ancak bilimin bu gibi olayların ve tanrıların sahte idoller olduklarını kanıtlayacak konumda bulunduğunu belirten Kohler, aynı şekilde bilimin akla gelebilecek hemen her soruya cevap vereceğinin altını çizmiştir. Burada en önemli soruların cevabı aranmaktadır: "Nereden geldik? Dünyada amacımız ne?"²¹³

Brown'ın bu karakterinin dile getirmiş olduğu iddiaların köklerini batı düşüncesinin daha önceki dönemlerine dayandığını söylemek mümkündür. Örneğin, 1682'de Pierre Bayle, inancın hayal ürünü olduğunu ve kuyruklu yıldızlar, doğal afetler ve Tanrı'nın iradesi arasında hiçbir ampirik bağlantının kanıtlanamayacağını göstermeye çalışarak eski açıklamalara saldırır. Daha eski teorinin yerine, tamamen doğal terimlerle formüle edilmiş olanı değiştirir. Bayle bu doğrultuda mucizelere saldırır. Ona göre Tanrı doğaya yasaları yerleştirerek istikrarlı bir şekilde ilerlemesini sağlar. Tanrıyı doğanın dışına atarak Aristotelesçi bir anlayışı savunmuştur.²¹⁴

Bilimsel etkinliklerden etkilenen bir diğer düşünür olan Hobbes kendisinin hiçbir zaman açıkça ateist olduğunu iddia etmedi. Bununla birlikte, felsefesi açıkça doğalcı ve gerçekten materyalist bir doğrultudaydı. Çağının bilimsel gelişmelerinden özellikle, Galileo'nun geometri ve mekanik ile ilgili düşüncelerinden etkilenip yeni doğa biliminin ortaya koyduğu fiziksel dünya salt mekanik bir sistem olduğu anlayışına sarılır. Buna göre bu dünyada olan her şey, cisimlerin devinimi ilkesine dayanarak geometrik bir kesinlik ile açıklamak mümkündür. Hobbes, bu sistemi benimseyerek, dine ve dünya dışı değerlere hiçbir şekilde başvurmadan kendi içine kapalı mekanik materyalist bir sistem geliştirmiştir.²¹⁵

Kohler karakterinin söylemlerinin en güçlü benzerlik taşıdığı ekolün pozitivism olduğu açıktır. Saint-Simon ve özellikle Auguste Comte tarafından kurulmuş bir öğreti olan pozitivism, dış dünyayı yalnızca deneyim aracılığıyla bilebileceğimizi ve tüm

²¹³ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 41.

²¹⁴ Pierre Bayle, *Various Thoughts on The Occasion of A Commet*, (Translated with Notes and an Interpretive Essay, Robert C. Bartlett), State University of New York Press, Albany 2000, 134-137.

²¹⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, *Kral-Devlet Ölümlü Tanrı*, İmge Kitabevi, Ankara 2009, 175-176.

bilginin duyu deneyine dayanması gerektiği tezini savunur.²¹⁶ Comte, bu ekolün ortaya çıkış tarihini kesin olarak belirtmemekle birlikte kendisini Aristoteles'e benzeterek aslında pozitivizmin dünyada bir nevi teolojik ve metafizik anlayışa karşı bir anlayışla ortaya çıktığını söylemiştir.²¹⁷ Özellikle Leonardo Vetra'nın çalışmalarından ve buluşundan söz ederken bu ekole baskın bir şekilde vurgu yaptığını anlamak kaçınılmazdır.

Başlangıç'ın ana karakterlerinden olan Kirsch'ün yapacağı önemli sunum toplantısına Langdon da katılır, sunumun olduğu yerde bir çiftin taktıkları şapkanın sembolü Langdon'ın dikkatini çeker. Evrensel bir simge haline gelen bu A sembolü, gittikçe artmakta olan bir grubun en önemli göstergesi haline gelmişti. "Ateistler dini inancın tehlikeleri olarak gördükleri şeylere karşı her gün seslerini biraz daha yükseltiyorlardı. Etrafında dolaşan teknoloji düşkünü dâhilerden oluşan topluluğu incelerken Langdon, bu genç analitik zihinlerin çoğunun tıpkı Kirsch gibi din karşıtı olabileceklerini düşünmüştür."²¹⁸ Özellikle Kirsch'ün yaptığı sunum ateizm açısından olumlu olmuştur.

Kirsch, seçtiği mekânları özenerek araştırmakta ve her birinde dini bir hava sezilenmektedir. Tüm dünyaya canlı yayın yapmak için seçtiği mekân da tam bu şekildedir. Bilbao Guggenheim müzesinin orta alanı fütüristik bir katedrali andırırken, sunucu olarak da prensin nişanlısını seçmiş olması oldukça dikkat çekicidir. Kraliyet ailesinin dine olan bağlılığı ve Hristiyanlığın temsilciliğini yaptığı göz önünde bulundurulduğunda, dindarlarla ve din ile nasıl oyun oynadığını açık bir şekilde sergilemektedir.²¹⁹ Nitekim Kirsch'ün radikal ateizmi anlatacağı kitle dindarlardan oluşmaktadır.²²⁰

Brown'ın Başlangıç adlı eserinde özellikle yaşamın kaynağı ve Tanrı fikrinin reddedilmesi üzerine yoğunlaşan Kirsch karakterine ait sunumlar, bazı bilim adamlarının çalışmaları üzerine kurgulanır. O, özellikle de Tanrı fikrini önemseyen bazı bilim adamlarının teorilerini ateizme araç olarak kullanır. Mesela, genç bir fizikçi olan ve aynı

²¹⁶ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 1292.

²¹⁷ Cihan Ballıkaya, "Pozitivizm: Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (Sayı: 33), 2015, 89.

²¹⁸ Brown, *Başlangıç*, 36-37.

²¹⁹ Brown, *Başlangıç*, 31.

²²⁰ Brown, *Başlangıç*, 69.

zamanda dindar olarak kendisini tanıtan Jeremy England,²²¹ bulduğu “enerji yay” teorisi ile Tanrı kavramını çürüten bilim insanı olarak Başlangıç adlı eserde geçer. Aslında Kirsch adlı ateist karakter bu karakterin ortaya attığı düşünceyi ekranda izleterek insanları ikna etmeye çalışır. Hatta Profesör Langdon bunu izledikten sonra, yaşamın kendiliğinden ve tesadüfen başlamış olabileceğini düşünür.²²²

1.2.3.2. Ateist Karakterlerin Din Aleyhine Kullandıkları Argümanlar

Başlangıç eserindeki ateist, fütürist karakter Edmond Kirsch, buluşma talep ettiği üç büyük din temsilcilerine bakarak, tüm dinlerin ortak bir noktası olduğunu; bu ortak noktanın da hepsinin tümünden yanlış olduğunu savunan düşünceler bağlamında oluşturarak dine karşı adeta bir savaş açmış durumdadır.²²³ Hayatının büyük bir kısmı, dindeki aksaklıkları ortaya çıkarıp, yeni tezler ortaya atarak, uğruna hayatını adanmış olduğu soruların cevaplarını bulmakla geçmiştir. Özellikle yaşantısına bakıldığında, annesinin başından geçen talihsiz olayların ardından dine karşı sorgulamaları artarak devam etmiş, sonunda ise sanki bir anlam karmaşasının içerisinde düşmüş gibi görünse de aslında dini ritüellerle bir nevi alay etmiş gibi görünmektedir. Hayatında izleri görülen dini unsurlar, onun inançlı bir birey olduğundan değil de onlara olan öfkesinden kaynaklı olduğunu anlamak bazen zor olsa da, Kirsch’ün kendine olan güveninden ve eline geçen her fırsatta dini eleştirmesinden dine bakışını anlayabilmek mümkündür.²²⁴

Üç büyük teist din temsilcisiyle yapmış olduğu sunumun ardından Kirsch’ün yaratmış olduğu erozyonda düşünüp, ellerindeki kaynakları yeniden okuyan temsilcilerin kafasında çok fazla soru işaretleri belirmiştir. Özellikle de “*Yaratılış ve Başlangıç*” konusunda bir kısım belirsizlikler hepsinin aklını kurcalamıştır.²²⁵ Tıpkı Lamarck (ö. 1829) ve Darwin’in²²⁶ yapmış olduğu erozyon gibi... Tüm bunlara ek olarak yeni biyolojiye bakıldığında bilinen gerçekleri sarsıntıya uğratan bilgilerden yola çıkarak genler, yaratılış, başlangıç gibi konular daha da derinlere inerek kafalardaki sorulara bir yenisini daha eklemektedir. Yeni Biyoloji, hem genetik ve ebeveyne dayalı

²²¹ Jeremy England: Harvard’da biyokimya bilimlerinde lisans eğitimi almış, Oxford’da doktora öğrencisi olarak teorik fizik okumuştur. Genç fizikçi, evrimle ilgili enerji tüketen adaptasyon adını verdiği bir hipotezle bilim dünyasında büyük yankılar uyandırmış; hipotezi doğru çıkarsa geleceğin Darwin’i olarak görülmüştür.

²²² Brown, *Başlangıç*, 466.

²²³ Brown, *Başlangıç*, 15.

²²⁴ Brown, *Başlangıç*, 18.

²²⁵ Brown, *Başlangıç*, 40.

²²⁶ Bu konuyu bilim, evrim ve din kısmımızda ayrıntılı bir şekilde ele aldık.

programlanma sonucu yenilgiyi kabul etmeyi hem de uygun olanın hayatta kaldığını savunan Darwinizm'i reddetmektedir.²²⁷

Bu bilgiler ışığında kendisine geniş çaplı araştırmalar yapmış olan Kirsch, çalışmalarını da bu düzlemlerde ilerletmiştir. Tüm bunları yaparken yararlandığı, etkilendiği birçok kaynak olmuştur. Bunların birleşimiyle ortaya kendi düşüncesinin imarı olan buluş çıkmıştır. Tam burada diğerlerinden ayrıldığı husus, asıl sorulması gereken sorunun “Nereden geldik?” sorusu olması gerektiğidir. Darwin (ö. 1882) kendi teorisini açıklarken, yani en güçlü olanın hayatta kalması iddiasını savunurken ve hayatın sürekli evrim geçirdiğini açıklarken sürecin nasıl başladığını açıklayamamıştı. Bir anlamda Darwin hayatın başlangıcı olan ilk nedeni bulamamıştı.²²⁸ Ancak Kirsch bu güçlükleri anlatırken yaşamın aslında herhangi bir müdahale, ilahi bir yaratıcısı olmadan ortaya çıktığını savunmuştur.

O bu düşünceleriyle özellikle Hristiyanlığın yaradılışla ilgili görüşlerini çökertmeye çalışmıştır. Türlerin Kökeni'nin yayımlanması, devrimci bir alt üst oluş anı olarak sunulduğunda ya artık evrime inanılacaktı ya da artık savunulamaz bir kavrayış olan Tanrı'nın dünyayı yarattığı fikrine. Burada Yaradılışın tarihine baktığımızda, Yaradılış, M.Ö. 4004, 1071'den itibaren Kral James İncili'nin bütün baskılarında sayfa kenarlarına konmaya başlandığı görülmektedir.²²⁹ Brown her ne kadar klasik anlamda Darwin'in evrimci bakış açısını önemseseye de, muhtemelen Darwin'deki sorunlu yanların da farkındadır. Bu nedenle bilimsel iddiaları destekleyen güncel versiyonları kullanarak bu sıkıntıların üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Jeremy England'a yapılan atıfların da bu bağlamda değerlendirilmesi mümkündür. Bu aşamada Brown'ın karakterlerini dine yönelik itirazlarını ontolojik, epistemolojik ve ahlaki boyutlarıyla ele almaya çalışacağız.

1.2.3.3. Teizmin Yaradılış İddiasına ve Epistemolojik Söylemlerine Yönelik İtirazlar

Teizmin benimsediği mükemmel Tanrı düşüncesi astrofizikçi Neil deGrasse tarafından eleştirilir. Ona göre, eğer bir Tanrı evreni yaşamı desteklemek için tasarladıysa korkunç bir iş yapmıştır. Çünkü evrenin büyük bir kısmında atmosfer yoksunluğun, gamma ışını patlamalarından ve ezici yerçekimi alanlarından ötürü yaşam başladığı anda

²²⁷ Bruce Harold Lipton, *İnancın Biyolojisi*, (Çev.: Burcu Ünlütürk), Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul 2020, 49.

²²⁸ Brown, *Başlangıç*, 451.

²²⁹ Merryl Wyn Davies, *Darwin Ve Fundamentalizm*, (Çev.: Ebru Kılıç), Everest Yayınları, İstanbul 2001, 6.

ölür. Dolayısıyla evren mükemmel bir Tanrı anlayışını kanıtlamayan bir düzensizliktir.²³⁰ Hume *Din Üstüne* adlı eserinde evrenin çağlar boyu sürekli bir düzensizlik içinde ilerlediğini söyler. Hume, evrendeki kötülüğün kaynağı olan bu düzensizliği, “Evrende, aşırılıkları ya da kıtlıklarıyla sık sık zararlı olan şeyler kadar yararlı hiçbir şey yoktur; doğa da, her türlü düzensizlik ya da kargaşalığa karşı, gerekli özenle kendini koruyamamıştır. Bu düzensizlikler, belki hiçbir zaman herhangi bir türü yok edecek kadar büyük olmamaktadır, ama çoğu kez bireyleri yıkıma ve çaresizliğe sürüklemeye yetmektedir.”²³¹ şeklinde açıklamıştır.

Bu iddialara benzer şekilde Kirsch, Tanrı olsa da olmasa da var olduğumuzu savunurken bunları somut örneklerle ekranları başında olan kişilere anlatmaya çalışmıştır. Kirsch’ün elinde içine törpülenmiş demir kırıntılarının serpiştirildiği bir tabak vardır. Burada kâğıt tabağın altına mıknatıs tutarak tüm tozların bir anda mükemmel şekilde toplanarak sıraya dizildiğini göstermiştir. Sonraki gösterimde ise bir trambolin üzerindeki dağınık bilyeler görülmektedir. Elindeki bowling topunu esnek kumaş üzerine bırakır ve tüm bilyelerin topun etrafında çember oluşturduğunu gösterir. Bu iki gösterimde, mükemmel şekilde dizilen mıknatıslar bir Tanrı gücüyle değil, elektromanyetizmadan ötürü o şekilde dizilmiş; bilyeleri düzenleyen de Tanrı’nın düzenleyici eli değil, yerçekimi sonucu o duruma geldiğini dile getirmiştir.²³² Bu anlamda evrende gerçekleşen tüm olayların bilimsel açıdan bir açıklamasının olduğu düşünülür. Ve teizmin mutlak Tanrı anlayışı sorgulanmaya başlanır.

Bu sorgulama bağlamında Kirsch, kimyasal evrimin oluşumunu denemek üzere yapılan Miller-Urey deneyine de atıfta bulunur. Bu, evrenin ilk zamanlarında var olduğu koşulların benzetme ile oluşturulduğu bir deneydi. Bu deney sonraları, *New York Times* gazetesinde *İki Milyar Yıl Geriye Bakmak* adı altında bir çalışma şeklinde yayınlanmıştır.²³³ Deney oldukça ilgi çekicidir ve onun dünyayı sarsacak düzeyde sonuçlar doğurabildiği varsayılır. Bu düşünce özellikle de dinleri fazlasıyla etkileyebilirdi. Eğer bu deney tüpünün içerisinde tesadüfi bir biçimde yaşam belirmiş olsaydı, kimya yasalarının hayatı tek başına yaratmaya yeterli olacağı tezini

²³⁰ Davies, 490.

²³¹ Hume, 221.

²³² Brown, *Başlangıç*, 460-461.

²³³ Stanley L. Miller, “A Production of Amino Acids Under Possible Primitive Earth Conditions” *Science*, 117(3046), 1953, 528-529.

doğrulamayı. Yaşamın aslında doğa yasalarının kaçınılmaz bir ürünü olduğunu anlamış olacaktık. En önemlisi de yeryüzünde yaşamın kendiliğinden başladığını bildiğimizden dolayı, evrenin başka bir yerinde de aynının olabileceği sonucuna varmış olacaktık. Sonuç olarak buradan, insanın eşsiz olmadığını, Tanrı'nın yarattığı evrenin merkezinde yer almadığını ve evrende yalnız olmadığını anlamış olacaktık. Ancak ne yazık ki bu deney o zamanlarda başarısız olmuştur. İlerleyen zamanlarda Miller'in ölümünden sonra dolabında unutulmuş olan deney tüpleri incelendiğinde, yapıldığı zaman diliminde başarılı olmamış olan deney tüplerinde geçen zamanla birlikte şaşırtıcı sonuçlar gözlenmiştir. Bu da insanlık tarihine "Yaşamın ilahi bir müdahale olmaksızın kendiliğinden başlamış olabileceği" fikrini bir kez daha haklı çıkarmıştır görüşünü savunan Kirsch'ün, aynı zamanda laboratuvarında yaşam üretme fikrinin ilgililerinin yeniden arttığını da savunmasına sebep olmuştur. Buna o vakitler Harvard'daki bir biyoloji fakültesi de "Kendi Bakterini Üret" başlığıyla bir davetiye göndererek katkıda bulunmuştur.²³⁴ Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki Kirsch, Tanrı'nın varlığına ve insanları yarattığına dair tüm tezleri çürütmeyi hedeflemiştir. Aynı şekilde bunu desteklemek için, geçmişte yapılan deney ve gözlemleri sıkı bir şekilde araştırıp, ilerleterek tezini sağlamlaştırmıştır.

Aynı zamanda Kirsch, teizmin her türlü mantıksız inanışını reddeder. Saçma ve batıl inançlar akla uygun değildir. O hepimizin mantığa göre hareket ettiğimizi ama bazen bu batıl inançlar peşinden sürüklendiğimizi söyler. Kirsch'ün amacı, yalnızca yaşamın kökeninin bilimsel olarak açıklanabileceğini kanıtlamak değil, aynı zamanda dinin bilim tarafından geçersiz kılınmak üzere olduğunu da kanıtlamaktır. Mesajı, yapay zekânın dönüştürücü etkisinin nihayet bilim ve din arasındaki eski dev makinenin lehine karar vereceğidir. Bu nedenle Kirsch, keşfinin teistik dünya görüşlerinin alacakaranlığına ve çöküşüne önemli ölçüde katkıda bulunacağını umar. Kirsch'ün konferansı sırasında ifade ettiği gibi, bir süper bilgisayardan yaşamın kökeni sorusunu çözmesini istersek, makine muhtemelen şuna benzer bir yanıt verecektir: "doğru yanıt için yetersiz veri." Ancak bu küçük biyolojik bilgisayara (yani insan beynine) aynı soruyu sorarsanız, başka bir şey olur ve bir dizi dini imge üretir. İnsanlar belirsizliklerle karşı karşıya kaldıklarında

²³⁴ Brown, *Başlangıç*, 452-453.

kendilerini rahatsız hissederler ve bu nedenle beyinlerimiz hayali, teistik açıklamalar icat etmeye eğilimli olduğu Başlangıç adlı eserde iddia edilir.²³⁵

1.2.3.4. Teizme Yönelik Ahlaki İtirazlar

Melekler ve Şeytanlar adlı eserde Dan Brown'ın değindiği birçok konuda bazı terimlerin Hristiyanlık yönetiminin katı tutumları ya da müdahalesinin çok fazla olmasından ötürü anlam sapmaları olmuştur. Satanizm ve illuminati de bunlar arasında yer alır. Leonardo Vetra'nın vücuduna çizilen sembolün satanist bir akımın sembolü olup olmadığı tartışmasında Langdon; Illuminati'nin bir satanist olduğunu ancak bunun bugün anladığımız anlamda bir satanistlik olmadığını söyler.²³⁶ Çoğu kimsenin satanistlere karşı bakışı, Şeytan'a tapan kötü ruhlu kimseler şeklinde tezahür eder; ancak tarihte Satanistler'in kiliseye düşman ve eğitilmiş kimselerden oluşan bir grup olduğunu belirtir. On altıncı yüzyılda İngilizce ve Fransızca'da görülen "satanizm ve satanist" terimleri ilk kez Hristiyan gruplar tarafından diğer rakip Hristiyan gruplara saldırmak için kullanılmıştır. Gerek Roma Katolik kitaplarında gerek Protestanlarda gerekse Anglikan, Anabaptistler ve diğer Protestan mezheplerde Satanistler kınanmışlardır. İlk kullanıldığı zamanlardaki anlamıyla Satanizm aslında insanların şeytana tam anlamıyla tapıtığını iddia etmek için değil, kişinin gerçek Hristiyanlıktan sapıp, şeytanın iradesine hizmet ettiğini iddia etmek için; ileriki zamanlarda ise satanizm daha çok, ahlaksız bir yaşam tarzına öncülük ettiği düşünülen kişileri tanımlamak için kullanılmıştır. Herkesin düşündüğü anlamıyla, kara büyüler ve beş köşeli yıldız ayinlerinde hayvan kurban etmelerine dair inanışlar, kilisenin paganları kötülemek için yaymış olduğu yalanlardan ibarettir. Zamanla Illuminati'ye benzemeye çalışan kilise karşıtları yalanlara inanmaya ve onları gerçekleştirmeye başlayarak modern satanizmin doğmasına yol açmışlardır.²³⁷ Görüldüğü üzere ana Hristiyan akımlar farklı yönelimleri olan insan gruplarını adeta birbirlerinin aynısı gibi sunarak dezenformasyona başvurmakta; Brown'ın karakterleri de onların bu tavırlarını gayri ahlaki bir tutum olarak değerlendirmektedir.

Bundan daha önemlisi, Hristiyanlığın bilim çevreleriyle yaptığı mücadele bağlamında ortaya çıkan bazı ahlaki sorunların bulunmasıdır. Bilindiği üzere bilim ve din

²³⁵ Zwart, "From Decline of the West to Dawn of Day: Dan Brown's Origin as a Diagnostic of the Present", 56-57.

²³⁶ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 52.

²³⁷ Brown, *Melekler ve Şeytanlar*, 52.

arasındaki ilk önemli çatışma güneş sistemi dediğimiz düzenin merkezinin güneş mi yoksa yeryuvarlağı mı olduğu konusundaki gökbilimsel tartışmadır. Aslında bu tartışmaların başlangıcı Pythagorasçı okula bağlı olanlara kadar dayandırılmaktadır. Yeryuvarlağının döndüğünü söyleyen ilk gökbilimci ise, Sisamlı Aristarkhos'tur. Aristarkhos da Galilei gibi dinsizlikle suçlanmasına karşın, o dönemde gericiilerin hükümete etkisinin olmamasından dolayı herhangi bir sorun yaşamamıştır. Copernicus (ö. 1543), aradan geçen zamanın üzerinden aslında var olan bu sisteme adını verme onurunu elde etmiştir. Kendisi de bir kilise adamı olan Copernicus, bu gibi durumlarda daha öncesinde kilisenin getirmiş olduğu yasak ve cezalardan payını almamak adına kitabını papaya adamıştır. Ancak kitabı yayımlayan Osiander adlı kişi, eklemiş olduğu önsözde yeryuvarlağının dönmesi kuramının bir varsayımdan ibaret olduğunu ve bunun kesin gerçekliğini ileri sürmenin yanlış olduğunu yazmıştır. Kilise adamlarının yapmış olduğu bu tür müdahaleler uzun süre varlığını korumuştur. Tüm bunlar olurken Galilei'nin sergilediği tutum sonrasında Copernicus de suçlu olarak anılmaya başlanmıştır. Gördükleri her türlü tehlikede hiç çekinmeden ağır cezalar vererek ya da öldürmeye kadar ileri giderek, kilisenin otoritesini ve Hristiyanlığı korumaya çalışmışlardır.²³⁸ Copernicus gibi birçok bilim adamı sözlerini sakınmamışlardır; ancak bunun sonucu olarak da çoğunlukla öldürülmüşlerdir. Kohler'in deyimiyle din daima bilime zulmetmiştir. Illuminatinin ortaya çıktığı ilk zamanlarına denk gelen bu tarihler yani, 1500'lerde bir grup insan Roma'da kiliseye karşı savaşmıştır. İtalya'nın aydın kişilerinden bazıları kilisenin yanlış öğretileri hakkında kaygılarını paylaşmak için gizli buluşmalar yapmışlardır. Bu buluşmanın sebebi, kilisenin gerçek üzerindeki tekelinin, dünyadaki akademik aydınlanmanın engellenmesinden korkmalarıdır. Bunun sonucu olarak, kendilerine 'aydınlanmış kişiler' diyen bu topluluk, dünyadaki ilk bilimsel beyin takımı olan Illuminati'yi kurmuşlardır.²³⁹ Brown'ın Hristiyanlık özelinde yapmış olduğu bu eleştirilerin, dine karşı mesafeli olan kişiler tarafından sıklıkla tekrarlandığı görülmektedir. Bunların etraflı bir sunumu sadedinde şu sorgulamalar ve değerlendirmeler ortaya konmaktadır:

Dinin bu dünyada neden olduğu kanlı trajedilere rağmen, bize sürekli olarak din olmadan ahlakın olamayacağı söylenmektedir. Teolojik görüşleri etkilerine göre

²³⁸ Russell, *Din İle Bilim*, 18.

²³⁹ Russell, *Din İle Bilim*, 47.

yargılsak, tüm ahlakın insanların dini görüşleri ile tamamen uyumsuz olduğunu varsaymakta haklı oluruz. Tanrı'yı taklit et sözü bize sürekli tekrarlanır. Hangi Tanrı'yı örnek almalıyız? Deistin tanrısı mı? Ama bu Tanrı bile bizim için bir iyilik modeli olamaz. Eğer O, her şeyin yaratıcısıysa, bu dünyada gördüğümüz iyinin de kötünün de yazarıdır; eğer O düzenin sahibiyse, O'nun izni olmadan var olmayacak olan düzensizliğin de sahibidir; üretirse, yok eder; diriltirse, öldürür de; bolluk, zenginlik, refah ve barış verirse, kıtlığı, yoksulluğu, musibetleri ve savaşları da helâl eder veya gönderir. Yararlı niyetleri dünyada olup biten her şeyle her an çelişen teizmin ya da doğal dinin Tanrısını kalıcı bir iyilik modeli olarak nasıl kabul edebilirsiniz? Ahlakın, davranışları değişen ve bu dünyada neden olduğu veya yapılmasına izin verdiği kötülüğe inatla gözlerini kapadığı, ancak iyilik diyemeyeceğimiz bir Tanrı örneğinden daha sağlam bir temele ihtiyacı vardır.²⁴⁰

1.2.3.5. Ateist Karakterlerin Deizm Eleştirisi

Önceki bölümde, deistlerin farklı saiklerle ateistlere yönelik eleştirileri üzerinde durmuştuk. Kuşkusuz ateizm bu açıdan kendini edilgen bir konumda bırakmamaktadır. Ortaya koyduğu eleştirilerden sadece teizm nasiplenmemiş, deizm de gerekli payı almıştır. Çünkü ateizmin temel tezi, deizmde olduğu şekliyle, hayatın anlamlandırılması ve yaşanmasında ara bir formül bulmak değildir. Onun iddiaları çok daha keskin ve açıktır. Bu yönüyle de teizmin çelişkileri olarak nitelendirilebilecek hususlar, farklı açılardan deizm için de geçerlidir. Brown'ın karakterlerinde de bunu görmekteyiz.

Kirsch'ün teorisini temellendirmek için yayınladığı video kayıtlarında birçok görüş ateist düşüncüyü destekler nitelikte olmuştur. Bu videoda konuşan biyokimyacı akademisyen Doktor Gerhard, insanın bir canlı yaratmasının mümkün olmadığını, hücrelerin yaşam oluşturacak şekilde dizilmesinin, entropi kanununa zıt düşeceğini belirtir; entropik bir evrende yaşadığımızı, dünyanın fizik kanunlarını düzenlememekte, rastgele dağıtmakta olduğunu söyler ve dindar birisi olmadığını altını çizerek bir itirafta bulunur: “Yaşamın varlığı, bir Yaratıcı olduğu fikrine beni ikna eden tek bilimsel gizem.”

²⁴⁰ Meslier, 91.

Bu konuşmanın ardından Kirsch, “Akıllı insanlar ‘Yaratıcı’ kelimesini kullanınca fena halde sinirleniyorum...” diyerek ona olan öfkesini belli etmiştir.²⁴¹

Alaycı dil ve aşağılama kompleksi birçok ateistin önüne geçemediği olumsuz bir özelliktir. Yaratıcı hakkında en küçük bir bahis bile onlara büyük tepkiler verdirebilmektedir. Kalıplaşmış bazı düşüncelerden sıyrılmak büyük bir güç istediğinden, tabuları yıkamayan ateistlerin bakış açılarındaki darlık, onları dış dünyadaki diğer görüşlere tamamen kapatmaktadır.

Edmond Kirsch bilim insanlarının deizmin bu Yaratıcı fikrini kullanmasına sinirlenir. Ona göre bilim adamları bir Yaratıcı’yı kabul etmek zorunda kalmaktadır; çünkü bilim hayatın başlangıcını iyi açıklamamaktadır. Kirsch için düzen yaratan görünmez güçler kaotik evrende Tanrı’dan çok basit cevaplardır. Mesela, demir kırıntılarının serpiştirildiği kâğıt bir tabağın altına mıknatıs tuttuğumuzda demir kırıntıları anında muhteşem bir sıraya dizilip kavis oluşturur. Bu demir kırıntılarını görünmez bir güç olan Tanrı değil mıknatıs düzenlemiştir. Yani bunu yapan elektromanyetizmadır.²⁴² Kirsch’ün burada teistler tarafından ortaya konan ve deistler tarafından da büyük oranda kabul edilebilecek bir niteliğe sahip olan nedensellik ilkesini tam anlamıyla dikkate almadığı söylenebilir. Bilindiği üzere, nedenselliğin ispatı bağlamında üzerinde sıklıkla durulan “İlk hareket, bir şeyin kendi kendisinin sebebi olması, kısır döngü (devr) ve sonsuza kadar geri giden nedenler zincirinin (teselsül) imkânsızlığı” gibi temellendirmeler yeterince dikkate alınmamış gibi görünmektedir.

Temelde deizmin kabul ettiği Tanrı düşüncesi ve bunu takip eden kanunlar ateist düşünce tarafından eleştiriye tabi tutulur. Başlangıçta Tanrı düşüncesi yerine kanunlarla başlamış bir evren tasavvuru vardır. Mesela bir ağaç güneş enerjisini emer, büyümek için kullanarak ve devamında kızılötesi ışınları yansıtır. Güneşin yoğunlaşmış enerjisi ağaç tarafından çözülür, böylece tüm evrenin entropisini arttırır. Aynı şey insan dahil tüm canlılar için de söylenebilir. Organize maddeyi yiyecek olarak yer, onu enerjiye dönüştürür ve bu enerjiyi ısı olarak evrene yeniden yayar. Genel olarak, yaşam sadece fizik yasalarına uymakla kalmaz, yaşam bu yasalar nedeniyle başlar. Aslında fizikçi Jeremy England, yaşamın tamamen fizik yasalarının bir sonucu olarak cansız maddeden

²⁴¹ Brown, *Başlangıç*, 459-460.

²⁴² Brown, *Başlangıç*, 460.

kendiliğinden başladığını kanıtlamanın bir yolunu bulmayı umar.²⁴³ Bu bağlamda teoriyi güçlendirmek için örnekler kullanan Brown özellikle insan doğasındaki örneklerle dikkat çeker.

Bu örnekler, insan DNA'sından yola çıkılarak temellendirilir. DNA biyolojinin yaşayan kodu tüm yaşamın temelidir. Enerjisini dağıtmak için sistem DNA'yı geliştirir. Çünkü birlikten kuvvet doğar. Tek bir ağaçtan daha fazla enerjiyi bir orman dağıtır. Bu *enerji yay teorisi* evrenin başlangıcı olabilir. Nereden geliyoruz gibi bir sorunun cevabı hiçbir yerden gelmiyoruzdur. Fakat her yerden geliyoruzdur. Yaşamı yaratan evrenin aynı fizik kurallarının ürünüyüz. Entropinin inkâr edilemez sonucuyuz. Var olmak için Tanrı'ya gerek yoktur. Yaşam evrenin esası değil. Yaşam evrenin yarattığı ve enerjisini dağıtmak için ürettiği bir şeydir.²⁴⁴ Dolayısıyla deist bir Tanrı anlayışına gerek yoktur. Yaşam, kanunlar tarafından kendiliğinden gelişmiştir. Deizm'in Tanrı anlayışı, başlangıç fikrinin bilim tarafından çözümlenmediği bir durumda ortaya çıktığı için bu ateist düşünürlerce hedef alınmıştır. Nitekim kanunları belirleyen bir Tanrı ateist düşünürlerce kanundan öteye gidemiyordur.

1.2.3.6. Ateizm ve Bilim: Evrim Teorisi

Evrim teorisi çıktığından beri teistik anlayışların bu teoriyi kullanagelen ateist eğilimlere karşı argüman geliştirmesi de beraberinde olmuştur. Bu argümanlar bazen evrim teorisine karşıt bir hal almış bazen de evrim teorisile teistik düşünceleri birleştirmiştir. İşte bu anlamda Dan Brown'ın eserlerinde bu iki argüman tipine rastlamak mümkündür. Özellikle Brown'ın eserlerindeki karakterler ateizmin önemli argümanlarından olan evrim teorisi teist anlayışları nasıl yerle bir ettiği üzerine odaklanır. Bu bağlamda evrim teorisi ve ateizmin burada ele alınması oldukça önemlidir.

Önceki konularda ele aldığımız üzere bilim ve din çatışması çoğu zaman ateizmin işine gelmiştir. Doğa bilimlerinin gelişmesiyle teizmin öğretilerinin (yaratılış, sonsuzluk, Tanrı-madde ilişkisi) bilime karşı yetersizliğinden dolayı ateizmin iddiaları güç kazanmış ve teizm bunu engellemek için öğretilerini bilimselleştirmeye çalışmıştır. Bu çalışmalar bazı durumlar için başarıya ulaşsa da başka durumlar için başarı elde edememiştir. İşte

²⁴³ Brown, *Başlangıç*, 466.

²⁴⁴ Brown, *Başlangıç*, 468.

bu başarısız durumlar ateizmin lehine dönmüş ve teizm bu anlamda eleştirilere tabi tutulmuştur. Bunlardan en önemlisi evrim teorisi ve özellikle günümüzde yapay zekâ alanı olmuştur.

On yedinci yüzyılda gelişen bilimsel devrimlerle, bilimsel gözlemler İncil'deki hikâyelerle çelişmeye başlamıştır. Copernicus ve Kepler (ö. 1630) Tanrı'nın matematiksel bilgeliğini selamladıkları kanıt olan güneş merkezli kuram çalışmaları, kutsal metinlerde insanın önemine dair tümcelerle çelişiyorlardı. İncil'deki her ifadenin kelimesi kelimesine yorumlanamayacağını gösteren ilk gelişme Copernicus devrimidir. İncil'in güvenilirliği yeni astronomik gelişmelerle sarsılmaya başlayarak, diğer alanlara sıçramıştır. Özellikle yok olmuş fosil faunaların keşfi, yaratılışın değişmezliğine ve sürekliliğine olan inancı sarsmıştır. Her ne kadar Jean Baptiste de Lamarck yeterli bir evrim teorisi öne sürmüş olsa da, İncil'deki yaratılış hikâyesi yaygınlığını korumuştur. Hatta İncil'deki her organizmanın doğada ait olduğu yere mükemmel biçimde uyarlandığı yaratılış teorisi benimsenmiş ve evrim bu şekilde kabul edilmiştir. Yani bu geçiş sürecinde din, bir uzlaşmaya giderek scala naturae denen ve dünyadaki tüm varlıkları, kayalar ve mineraller gibi cansız varlıklardan başlayıp likenler, yosunlar, bitkiler, mercanlar ve diğer basit hayvanlardan gelişmiş hayvanlara, memelilerden primatlara ve insana kadar yükselen bir merdiven şeklinde sıralayan büyük varoluş zinciridir.²⁴⁵ Scala naturae'nin hiç değişmediği ve her şeyin mükemmeliyete doğru sıralanmasını buyuran yaratıcının zihniyetini yansıttığı kabul edilmiştir. Böyle gelişen evrim düşüncesi zamanla üçüncü bir dünya görüşü öne sürerek İncil ile çatışmaya girmiştir. Buna göre dünya uzun ömürlüdür ve daima evrilmektedir. Bununla scala naturae'de en basit organizmadan daha karmaşık organizmalara giderek insanda zirveye ulaştığı düşünülüyordu. Bu fikri ilk ele alan Fransız doğa bilimci Lamarck'tır. Asıl devrimi ise durağan dünya görüşü inancından evrimciliğe geçişi sağlayan Charles Darwin'in *Türlerin Kökeni* adlı kitabını 24 Kasım 1859'da yayınlamasıyla başlar.²⁴⁶

Scala Naturae, aşağıdan yukarıya doğru giden doğrusal bir ilerlemeydi ve Lamarck'ın evrim görüşünde tekhücreliler ile başladığına inanılan her bir soy kendiliğinden oluşuyordu. Evrimin seyri ile torunlar giderek daha karmaşık ve daha kusursuz bir hale geliyorlardı. Darwin'in önemli katkılarından biri dallanan evrimi öne

²⁴⁵ Charles Darwin, *Türlerin Kökeni*, (Çev.: Öner Ünalın), Sol Yayınları, Ankara 1970, 9.

²⁴⁶ Ernst Mayr, *Evrime Nedir*, (Çev.: Nurdan Soysal), Say Yayınları, İstanbul 2017, 25-30.

sürmek olmuştur. Darwin'in yaptığı gözlemler sonucu dünyadaki tüm organizmaların ortak bir atadan geldiği ve Darwin'i tüm hayatın muhtemelen tek bir kökene dayandığı nihai sonucuna götürmüştü.²⁴⁷ Sokrates'ten Kant'a kadar tüm düşünürler için akıl sahibi olmasıyla hayvanlardan ayrılan ve aynı zamanda Kutsal Kitap'larda üstün olarak görülen insanın, Darwin ile birlikte yeri sorgulanır. Dolayısıyla, Darwin ortak köken teorisinin ardından insan türünü, primat ataların soyundan gelen biri olarak hayvanlar alemine bağladığında tüm düşünceleri yerle bir etmişti.²⁴⁸

Evrim, fiziksel veya işlevsel doğa olaylarının belgelendiği yöntemler ve delillerle ispat edilemeyen, tarihsel bir süreçtir. Bir bütün olarak ve belirli evrimsel olayların açıklamaları, gözlemlerden çıkarsanmalıdır. Varılan bu tür sonuçların ardından yeni gözlemler karşısında tekrar tekrar test edilmelidir ya da tüm bu testler tarafından doğrulanmışsa kayda değer şekilde güçlendirilmelidir. Bununla birlikte evrimcilerin vardığı sonuçların çoğu şimdiye dek başarılı biçimde o denli çok sınanmıştır ki kesin oldukları kabul edilmiştir.²⁴⁹ Peki, insanın primat kökenini destekleyen kanıtlar nelerdir? İlk olarak anatomik kanıtlar açısından, insanların tüm anatomik yapıları en ufak detaya kadar Afrika kuyruksuz maymunlarıyla, özellikle şempanzeyle uyduğu iddiasıdır. Moleküler kanıtlar, moleküler biyolojinin büyük başarılarından biri de, makro moleküllerin tam olarak gözle görülebilen yapısal karakterler gibi evrimleştiğini göstermek olmuştur. Son aşamayı da fosil kanıtlar oluşturmaktadır.²⁵⁰

Darwinci görüşün bu yeniliklerle birlikte Copernicus gibi dine karşı bir tokat olduğu Bertrand Russell tarafından iddia edilmiştir. Evrimci anlayış, yaratılışçı fikirleri savunduğu, ayrı ayrı yaratılma eylemlerini ve türlerin değişmezliklerini çürüterek dinsel görüşün tersine usa sığmaz bir sürenin geçmiş olduğunu ortaya koymuştur. Aynı zamanda evrimci görüş, canlıların çevreye olan uyumu ve düzenliliğini Tanrı'nın iyilikseverliğiyle değil doğal seçilime bağlayarak, insanın daha aşağı hayvan soylarından türediğini savunarak dinsel bakış açılarını derinden etkilemiştir. Hatta evrimci bakışın bu görüşlerinin yayılması Hristiyanlığın görüşleriyle çatıştığı için yasal olarak yasaklanmıştır.²⁵¹

²⁴⁷ Mayr, 36.

²⁴⁸ Mayr, 289.

²⁴⁹ Mayr, 36.

²⁵⁰ Mayr, 292.

²⁵¹ Russell, 57-58.

Bir ateist düşünür olan Michael Ruse, *The Darwinian Paradigm* adlı eserinde, Ne bilebilirim? Ne yapmalıyım? Kendi alanındaki birçok düşünürün, Darwinizm gibi bilimsel bir teorinin bu önemli sorularda bize çok az şey anlatabileceğini ya da hiçbir şey söyleyemeyeceğini düşünerek bu noktada oldukça olumsuz tepki verdiklerini söyler. Kendisinin de yakın zamana kadar bu düşünürler gibi düşündüğünü söyleyen Ruse, bu anlayıştan tamamen vazgeçtiğini dile getirir. Ruse, altıncı günde iyi bir Tanrı'nın özel yaratılışından ziyade değiştirilmiş maymunlar olduğumuz gerçeğinin hem epistemolojiye (bilgi teorisi) hem de etiğe (ahlak teorisi) hitap etmesi gerektiğini iddia eder.²⁵²

Teist evrim düşüncesiyle, teizmin esasları ile evrimin ilkeleri arasında hiçbir çatışmanın olmadığı savunularak ateizmin bu argümanını engellemeye çalışılmıştır. Hatta günümüzde bu bakış açısına sahip ve ateizme karşı teizmi savunan birçok düşünür (Kenneth Miller, Simon Conway Moris ve Joan Roughgarden) vardır. Aynı zamanda Alvin Plantinga teist evrim anlayışını savunarak, ateizmin eleştirilerine cevap verir. Öncelikle ateizm, bir Tanrı'nın varlığıyla evrimin doğal seçimle birbirinden ayrılan rastgele veya şans eseri mutasyonlar oluşturduğu iddiasının, birbiriyle bağdaşmaz olduğunu savunur. Buna göre, evrimci bir açıklama dünyanın ilahi irade ve tasarımla açıklanmasını gereksiz kılmaktadır. Ancak Plantinga'ya göre evrimsel bilim bir Tanrısızlığı ima etmez. Evrenin varoluşunun tesadüfen, kaba saba bir olay olduğunu ve kesinlikle Tanrı tarafından meydana getirilmediği düşüncesini savunur. Yine Plantinga'ya göre, Tanrının mahlûkatı yaratmak için evrimin akışını yönlendirmiş olması mümkündür. Mantıksal olarak imkânsız değildir. Evrimin ve teizmin tutarlı bir mantıksallığa sahip olması, evrimsel bir bilimden hareketle ateist bir sonucun çıkarılmasını engelleyecektir. Diğer bir eleştirisinde Plantinga, yönlendirilmiş evrim ile yönlendirilmemiş evrimin mantıksallığını tartışır. Ona göre canlılar dünyasındaki olayların belirlenmiş bir evrimle meydana gelmesi yönlendirilememiş bir evrimle oluşmasından daha olasıdır.²⁵³

Bu bilgiler çerçevesinde Brown'ın eserlerinde, dile getirilen konuların yer aldığını görmekteyiz. Elbette ateist bir dünya tasavvurunda da inanca yer olabilir. Ancak bu inanç Tanrı'ya değil bilime ve teknolojiyedir. Mesela Edmond Kirsch dua ederken şunları

²⁵² Michael Ruse, *The Darwinian Paradigm: Essays on Its History, Philosophy and Religious Implications*, Routledge, Londra 1989, 156.

²⁵³ Peterson, *Akıl ve İnanç*, 476-480.

söyler; “Felsefemiz teknolojimize yetişsin. Şefkatimiz gücümüze yetişsin. Ve değişim motoru korku değil sevgi olsun.”²⁵⁴ Hatta ona göre yaşamın kozmik bir kaza ve ölümle yok olacağı inancı, teistik geleneklerdeki kader inancının kendi bağlamındaki bir karşılığı gibi durmaktadır.²⁵⁵ Bu düşünce tarzında bilime olan bağlılık üst seviyededir. Bu anlamda yaşam, dünyaya içinde bir fosilin olduğu göktaşının çarpması sonucu bıraktığı canlı ile başlar.²⁵⁶

Karakterlerden biri olan CERN’in direktörü Maximilian Kohler, Tanrı’ya inanmayan bir kişidir. Kohler, Tanrısı olarak kabul ettiği bilime kendisini adar. O, dinin bilimin yaptığı gibi insan hayatını koruyamayacağını belirtir. Gelişmekte olan bilimde insan zekâsı ile mucizeler yaratılabilir. Hasta olanlar doktora ya da hastaneye giderler, kiliseye gitmezler. Bu, ilaçların onları koruduğu anlamına gelir. Bilim ve ilerlemesi bazı insanlar için her şeyi tüketen hedef haline gelir.²⁵⁷

Bu düşünce tarzında Tanrı gibi metafizik varlıkların insan yaratımı olduğu düşünülür. Yani başlangıçta Tanrı insanı değil insan Tanrı’yı yaratmıştır. Bu düşüncede dinlerin hep bir savaşa, kötülüğe sebep olduğundan hareketle barış ortamının sağlandığı, din farklılığından ziyade birliğin olduğu Tanrısızlık ortamı savunulur.²⁵⁸ Kirsch’ün yaptığı sunumda Stephen Hawking’in şu düşüncesi ateist dünya tasavvuru için önemli bir yere sahiptir: “Evrenin işleyişi için Tanrı’ya yakarmaya gerek yok. Hiçbir şey yerine bir şeyin olmasının nedeni, kendiliğinden yaratılmış olmasıdır.”²⁵⁹ Her ne kadar Tanrı yok sayılsa da bu tasavvurda, birey kendisini Tanrısallaştırır. Bunu Langdon adlı karakterin Kirsch hakkında söylediği şu ifadede açık bir şekilde görebiliriz: “Tanrı’yı öldürmek için insanın Tanrı olması gerektiğine dair bu cüretkâr fikir, Nietzsche’nin düşünce sisteminin merkezinde yer alıyordu ve Langdon’a göre belki, Kirsch gibi teknoloji dâhilerinde neden Tanrı kompleksi bulunduğunu açıklıyordu. Tanrı’yı silenler Tanrı olmak zorundadır.”²⁶⁰

²⁵⁴ Peterson, *Akıl ve İnanç*, 483.

²⁵⁵ Peterson, *Akıl ve İnanç*, 487.

²⁵⁶ Brown, *İhanet Noktası*, 103.

²⁵⁷ Samanik and Lianasari, 19-20.

²⁵⁸ Brown, *Başlangıç*, 492.

²⁵⁹ Brown, *Başlangıç*, 489.

²⁶⁰ Brown, *Başlangıç*, 282.

İKİNCİ BÖLÜM

DAN BROWN'IN ESERLERİNDE TRANSHÜMANİST MOTİFLERİN FELSEFİ ANALİZİ

Buraya kadarki aşamalarda Brown'ın eserlerinde teizm, deizm ve ateizm imgelerini farklı veçheleri ve ilişkileri bağlamında ele aldık. Bu ilişkilerin çerçevesinin belirlenmesinde din bilim ilişkisinin önemli bir yeri olduğunu bir önceki bölümde gördük. Çoğunlukla çatışma versiyonu bağlamında tezahür eden bu ilişkinin ileriki evresi de transhümanist kaygılarla oluşmuş kötülük durumlarıdır. Uzun süredir transhümanistlerin savundukları fikirler tartışılmaktadır. Gelecekle ilgili vizyonlarına yönelik itirazlar ve öngörülen teknolojik ilerlemelere ulaşmanın gerçekten mümkün olup olmadığı tartışılmaktadır. Felsefi açıdan yapılan eleştiriler de hâlâ insan kalıp kalamayacağımız üzerinedir. Temel anlamda teist düşünce, transhümanizmin ahlak dışılığı, Tanrı tanımazlığı ve hatta şeytaniliği üzerine yoğunlaşır. Gerçekten transhümanizm ateizmi güçlendiren bir anlayış mıdır? Örneğin, Dış Politika dergisi tarafından 2004 yılında yayımlanan bir yazıda Francis Fukuyama “dünyadaki en tehlikeli fikir” olarak adlandıran biyoteknolojinin “çekici tekliflerini” “korkunç bir ahlaki maliyet” olarak nitelendirir. Fukuyama'nın makalesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin genetik mühendisliğinin etkileri konusunda, özellikle kök hücre ve embriyo araştırmalarına atıfta bulunarak ahlaki bir panik içinde olduğu bir zamanda yazılmıştır.²⁶¹

Dan Brown'ın eserlerinde transhümanizme karşı tavır alan Hristiyanlar, transhümanistler tarafından önerilen teknolojilerin peşinden gitmeyi kendi dünya görüşleri bağlamında ne ölçüde onaylayabilir? Bu eserlerde transhümanist karakterler ateist, deist ve teist tavırlarından hangisini takınır? Bu sorular bağlamında bu bölümde ele alacağımız transhümanizm, yapay zekâ ve viral tehditleri açıkladıktan sonra Brown'ın eserlerindeki karakterler bağlamında değerlendirmeye çalışacağız.

²⁶¹ Michael Haag, *Inferno Decoded*, Profile Books, London 2013, 82.

2.1. BROWN'IN ESERLERİNDE TRANSHÜMANİST İMGELER: YAPAY ZEKÂ VE DİN

Transhümanizm terimi ilk olarak 1927'de Julian Huxley'in *Religion Without Revelation* adlı kitabında ortaya atılmıştır. Huxley, insan doğasının bir tür olarak kendini aşabileceğini öne sürmüş ve bu olasılığa olan inancı yakalamak için transhümanizmi önermiştir.²⁶² Transhümanizm, insan olmanın ne anlama geldiğinin ötesine geçmek için teknolojilerin kullanımını savunan çağdaş harekettir. Max More'un açıkladığı gibi, transhümanizm, bilim ve teknolojiyi kullanarak akıllı yaşamın evrimini mevcut insan biçiminin ve sınırlarının ötesinde arayan yaşam felsefelerini içerir.²⁶³ Genel olarak transhümanizm üç şekilde ele alınmıştır. Kişinin kendi hayatını iyileştirmenin bir yolu olarak transhümanizm (bireysel transhümanizm), insanlığın iyileştirilmesine adanmış bir proje olarak transhümanizm (dünyasal transhümanizm) ve evrendeki yaşam potansiyeline ulaşma amaçlı bir proje olarak (kozmist transhümanizm) transhümanizm.²⁶⁴

Transhümanizmin odak noktası, teknolojinin geleceği, özellikle de insanları geliştirme ve yapay zekâ yaratma gücüdür. İnsanlığın teknolojik dönüşümü uzun süredir devam etmekte ve bugün görebildiğimiz değişimler, zamanımızın sosyal, psikolojik ve kültürel dokusuna şimdiden damgasını vurmaktadır. Aynı zamanda, bilgi işlem alanındaki ilerlemeler, güçlü yeni yapay zekâ biçimlerine yol açmıştır. Bazı uzmanlar, yakında herhangi bir insandan daha zeki makineler yaratacağımıza inanmaktadırlar. Kendilerine güvenerek, transhümanistler bizi teknolojinin insanlığı değiştiren ve insanlığı yerinden eden güçlerine dikkat etmeye çağırmaktadırlar.

Transhümanizm, akıl, bilim ve teknolojinin uygulanmasının insanların kendi koşullarının sınırlarını aşmasına izin vereceği potansiyel yeni dünyalara dair bir vizyon sunar. Bu vizyon ağırlıklı olarak teknoloji tarafından yeniden şekillendirilmeyi seçen özerk bireye odaklanırken, seçimler bireysel benliğin ötesine geçer ve bu seçimlerin toplumsal dönüşüm için etkileri vardır. Transhümanizm, uygulamalı aklın kullanımı yoluyla, rasyonel düşünme, özgürlük, hoşgörü ve başkalarını önemseme gibi değerlerin geliştirilebileceğini ve bunun da sürekli gelişen bir dünyaya ve üstün insanlık durumuna

²⁶² Nick Bostrom, "A History of Transhumanist Thought", *Journal of Evolution and Technology*, 14(1), 2005, 1-25, 6.

²⁶³ Max More, "Transhumanism: Towards a Futurist Philosophy," *Extropy*, 6(6), 1990, 6-12.

²⁶⁴ Sebastian Seung, *Connectome: How the Brain's Wiring Makes Us Who We Are*, Houghton Mifflin Harcourt, New York 2012, 273.

yol açabileceğini iddia eder. Bu şekilde, transhümanizm daha iyi bir dünya umudu sunduğunu iddia eder; genellikle Hristiyanlığın acı ve ölüm üzerindeki aşkınlık ve yeni bir cennet ve yeni bir dünya vaadi vizyonlarına çarpıcı biçimde benzer görüntüler kullanır. Popüler transhümanizm anlayışları genellikle yapay zekâ, biyoteknoloji ve nanoteknoloji gibi belirli türdeki gelişen teknolojilerin insan üzerindeki potansiyel etkisi ile ilişkilendirilir. Bu durumda, transhuman genellikle teknolojik olarak güçlendirilmiş ve dönüştürülmüş bir bedene sahip bir siborg olarak hayal edilir. Ancak transhümanizm, yeni teknolojilerin insana uygulanmasıyla ilgili olduğu kadar yeni bir sosyal vizyon yaratmakla da ilgilidir. Bu vizyon, insanların ve toplumların bilim ve teknoloji aracılığıyla kendi evrimlerinin kontrolünü ele geçirebilmeleri ve bunu yaparken biyolojik sınırlamalarının üstesinden gelebilmeleridir.²⁶⁵

Bugün, transhümanizm genellikle insanları radikal bir şekilde geliştirmek için çok çeşitli ve giderek daha güçlü teknolojilerin kullanılmasını savunan entelektüel ve kültürel bir hareket olarak anlaşılmaktadır. Transhümanistler, insanın fiziksel, zihinsel, duygusal, ahlaki ve ruhsal yeteneklerini geliştirmek ve insanlık durumunun hastalık ve yaşlanma gibi istenmeyen yönlerini iyileştirmek için teknolojiyi kullanarak insan evrimini kontrol etmeyi mümkün kılmak için bu teknolojilerin yakınsamasını ararlar. Nitekim “Teist bir yapı olmaktan çok ateist bir yapı olan transhümanizm akımını savunan çoğu transhümaniste göre, hayatta belirleyici olan Tanrı’dan çok insandır.”²⁶⁶

Transhümanizmin çıkışından bu yana teologlar ahlaki kaygılardan dolayı bu düşünceye karşı tavır almışlardır. Bazı Hristiyan ilahiyatçıların teknoloji hakkında uyarılarda bulundukları doğru olsa da, diğer Hristiyan entelektüellerin, bazen transhümanistlerinkine rakip olan bir aciliyet duygusuyla, teknoloji kullanımını teşvik ettikleri de aynı derecede doğrudur.²⁶⁷

Tanrı’nın suretinde ve benzerliğinde (imago Dei) yaratıldığımız öğretisi, ilk Kilise Babalarından bu yana tartışma kaynağı olmuştur. Genel olarak tektanrılı dinler genellikle Tanrı’yı insanla ya da Tanrı’nın yarattığı herhangi bir şeyle özdeşleştirmeye karşı çıkarlar. Bu düşünce yapısına göre tek bir Tanrı vardır ve yaratılan düzenin herhangi bir

²⁶⁵ Stephen Garner, “Christian Theology and Transhumanism: The Created Co- Creatorand Bioethical Principles”, (Ed.: Calvin Mercer, Tracy Trothen), *Religion and Transhumanism*, Praeger, California 2015, 229.

²⁶⁶ Ahmet Dağ, *Transhümanizm - İnsansız Dünya*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2021, 18.

²⁶⁷ David Grumett, “Transformation and the End of Enhancement”, (Ed.: Ronald Cole), *Transhumanism and Transcendence*, Georgetown University Press, Washington 2011, 37.

parçasını ilahi kılmak putperestliktir. Ancak Hristiyan ilahiyatçı Philip Hefner, insanların Tanrı ile birlikte yaratıcılar olarak yaratıldığına dair ilginç bir fikri öne sürmüştür. Tanrı'nın suretinde yaratılan insanın, aynı zamanda yaratıcı rolünü üstlendiğini iddia etmiştir.²⁶⁸ Temelde transhümanist gelişmeyi meşrulaştıran Hefner'ın bu görüşü bireye Tanrısallık atfederek Tanrı'nın yerini sorgular. Aslında transhümanizm genel itibarıyla ateistik bir tavır sergilese de, Hristiyanlığa olan yakınlığı ve bu dinin temel doktrinlerini gerçekleştirmeye ve dönüştürmeye çabalaması, transhümanizmi teist bir yörüngeye sokar ve onun aynı zamanda bilimsel tavırlarından dolayı deist bir yanının da olabileceğini söyleyebiliriz.

Transhümanistler tarafından önerilen belirli teknolojiler, uygulamalarında kaçınılmaz olarak bedenseldir. Hiçbir transhümanist ruhun doğrudan manipülasyonunu önermez. Bu nedenle, Hristiyanlığın transhümanist tarafı, imago Dei'nin "ne"sinin yalnızca ruhu ilgilendirdiği biçimdir. Bu durumda, cismi olduğundan farklı yapmanın, yani tabiatını değiştirmenin ve böylece onu Tanrı'nın yarattıklarından başka bir hale getirmenin, Tanrı'nın suretine zarar vermeyeceği ileri sürülebilir. Örneğin, Tanrı'nın yarattıkları üzerinde egemenlik kurmak, bir şekilde Tanrı'nın kusursuz egemenliğini yansıtıyorsa, o zaman belki bedenlerimizde bazı değişiklikler yaparak daha iyi bir egemenlik uygulamak, Tanrı'nın kusursuz egemenliğini daha iyi yansıtabilir.²⁶⁹

Transhümanist proje, insanlara ve onların potansiyel kaderlerine özel bakış açıları sunar. Bu bakış açıları veya vizyonlar, insan aklının uygulanması ve özellikle algılanan insan sınırlarını hafifletmek için insanların yeniden şekillendirilmesi yoluyla dünyayı daha iyi bir yer haline getirme gündemini çerçevelemeye hizmet eder. Hristiyan teolojisi bağlamında bu transhümanist görüşlerle ilgili olarak hem önemli yankılar hem de gerilimler ortaya çıkar. Bir yandan, Hristiyanların iyilik ve adalet zorunlulukları, acıları ve marjinalleşmeyi hafifletmek için yenilikçi teknolojik araçları teşvik eder. Öte yandan, özerklik ve zarar vermeme anlayışları, bireyleri ve toplulukları insanlıktan çıkarabilecek veya marjinalleştirebilecek ve kibir yönüne götürebilecek teknolojik tekilliğe karşı durmaktadır.

²⁶⁸ Michael Dickson, "The Imago Dei and the Imago Mundi", (Ed. Steve Donaldson, Ron Cole), *Christian Perspectives on Transhumanism and the Church*, Palgrave, Macmillan 2018, 106.

²⁶⁹ Dickson, 107.

Teknolojik tekilliğin ve insani kibrin fenomeni olan yapay zekâ günümüz dünyasında önemli bir yere sahiptir. Antik Yunan’da mitos, Orta Çağ’da mucize olarak inanılan birçok insanüstü olayın transhümanizm ile evrildiği ve yerini insanın yaratma gücünün ortaya koyduğu, yapay zekâ gibi teknolojilerin aldığı aşikardır.

Günümüzde elektronik bilgisayar teknolojisi dev adımlarla gelişti. Geçmişte sadece insan düşünce sistemi alanında yapılabilen sayısız işlem, bilgisayarlar tarafından bir insanın asla ulaşamayacağı bir hız ve doğrulukta yapılabilmektedir. Makinalar insanların fiziksel olarak yapamayacakları birçok işlevi tek başına yaparak, insanlara rahatlık sağlar. Ancak bu makinelerin insan düşüncesine sahip olması, beraberinde insanın düşüncesiyle üstünlük sağladığı doğada rakiplerinin doğabileceği korkusunu da getiriyor. Tabii burada akıllara gelen soru düşünmek gibi fonksiyonların sadece biyolojik (beyin) bir yapıya bağlı olup olmamasıdır. Yani elektronik ekipman parçaları aynı işlevi üstlenebilir mi?²⁷⁰ Nitekim yapay zekânın temel amacı elektronik cihazlarla ussal etkinliğimizi olabildiğince benzetmek ve bunu geliştirmektir.²⁷¹

Zihin tasarımı, zihnin (düşünme, zekâ) nasıl inşa edildiği, nasıl çalıştığı açısından zihni anlama çabasıdır. Bu nedenle, bir tür bilişsel psikoloji anlamına gelir. Ancak bağıntı veya yasadan çok yapı ve mekanizmaya, geleneksel ampirik psikolojiden çok “ne”den ve “nasıl”a yöneliktir. Akıl tasarımında bir “deney”, hâlihazırda var olanı gözlemlemek veya analiz etmekten daha çok bir şey inşa etme ve onu çalıştırma çabasıdır. Bu nedenle, yapay zekâ alanı, akıllı eserler, kendi akıllarına sahip sistemler inşa etme girişimi, zihin tasarımının merkezinde yer alır. Tabii ki, doğal zekâ, özellikle insan zekâsı, araştırmanın nihai konusu olmaya devam etmektedir. Ayırt edici olan, amaç değil, bunun için araçlardır. Zihin tasarımı, tersine mühendislikle psikolojidir. Akıllı eserler fikri Yunan mitolojisi kadar eski ve fantastik kurgunun tanıdık bir unsuru olmasına rağmen, neredeyse iki nesildir bilim olarak ciddiye alınmıştır. Sebebi de çok uzaklarda değil: Birkaç kavramsal ve teknik ilerleme beklenirken, kimsenin nasıl ilerleyeceğine dair bir fikri yoktu. Öncüler cesaretle bilinmeyene doğru saldırırken bile, gerçekte neyin peşinde oldukları hakkında çoğu hem kendilerine hem de başkalarına karşı belirsiz kaldı ve bazıları bunu hâlâ devam ettirmektedir. Buna göre, zihin tasarımı her zaman felsefi bir ilgi alanı olmuştur, kavramsal temellerin -sorulacak soruların ta kendisi ve neyin cevap

²⁷⁰ Roger Penrose, *Kralın Yeni Aklı*, (Çev.: Tekin Dereli), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020, 27.

²⁷¹ Penrose, 35.

olarak sayılacağı- alışılmadık bir şekilde akışkan ve tartışmalı olarak kaldığı bir alan olmuştur.²⁷²

1950’de öncü bilgisayar bilimcisi A. M. Turing, *Computing Machinery and Intelligence* adlı çalışmasında güçlü bir test savunur. Turing testinin amacı, bir makinenin düşündüğünü söylemenin mantıksal olarak mümkün olup olmadığıdır. Bu teste göre, bilgisayar gönüllü bir insanla birlikte bir sorgulayıcının görüş alanı dışında bir yere saklanır. Sorgulayıcı, sadece soru sormak suretiyle hangisinin bilgisayar ve hangisinin insan olduğunu saptamaya çalışır. Bu sorgulama ses gizlenerek bir ekranda gösterilerek yapılır. İnsan sorulara içtenlikle cevap vereceği için sorgulayıcının çabuk ayırt etmesine neden olur. Bu nedenle bilgisayar yalan konuşmaya programlandığı için sorgulayıcıyı aldatmaya çalışır. Bu testler sonucunda sorgulayan kişi insan gibi davrananı çözümleyemediği için bilgisayar başarıya ulaşmış olur.²⁷³ İleride ele alacağımız üzere Dan Brown’ın *Başlangıç* adlı eserinde yer verdiği Winston adlı yapay zekâ ve Langdon arasındaki diyalog, okuyucuyu bir Turing testine tabi tutar.²⁷⁴

Turing bununla zekânın bir davranış ya da davranışsal kapasite meselesi olduğunu öne sürmüştür. Burada bir sistemin bir zihni olup olmadığı veya ne kadar zeki olduğu ne yapıp ne yapamayacağına göre belirlenir. Çoğu materyalist filozof ve bilişsel bilim adamı artık bu genel fikri kabul etmektedir. Turing ayrıca, bir sistemin akıllı olduğunu göstermek için yeterli olacak ne yapabileceğine dair pragmatik bir kriter veya test önermiştir. Şimdi Turing testi olarak adlandırılan bu test, çeşitli şekillerde tartışılır, ancak geniş çapta saygı gören bir ilham kaynağı olmaya devam etmektedir. Turing, testini simülasyon veya taklit açısından yapmıştır: İnsan olmayan bir sistem, belirli açılardan sıradan bir insan gibi davranıyorsa, zeki olarak kabul edilecektir. Ancak taklit fikrinin kendisi Turing’in önerisinin önemli bir parçası değildir. Önemli olan, Turing’in testi için seçtiği belirli davranış türüdür. Bir sistem, sıradan bir insan gibi sıradan bir konuşmayı sürdürebiliyorsa (görünüm, ses tonu vb. nedeniyle herhangi bir etkiden kaçınmak için elektronik yollarla) kesinlikle akıllıdır, demiştir. Bu cesur ve radikal bir basitleştirmedir. Zekânın tezahür ettiği birçok yol vardır. Bu nedenle, testin çok zor olması konusunda endişelenmenize gerek yok; tek soru, çok hoşgörülü olup olmayacağıdır. Örneğin, ciddi

²⁷² John Haugeland, “What Is Mind Design?”, (Ed.: John Haugeland), *Mind design II*, A Bradford Book, London 1997, 1.

²⁷³ Penrose, 30.

²⁷⁴ Brown, *Başlangıç*, 33.

anlamda akıllı olmadan sıcaklıkları düzenleyebilen, karmaşık ritimler oluşturabilen ve hatta uçakları uçurabilen sistemler olduğunu biliyoruz. Sıradan konuşmaları sürdürme yeteneği neden böyle olmasın?²⁷⁵

Günümüz dünyasında, yapay zekâya karşı neredeyse geçmişin tanrıları kadar mucizevi bir anlam yüklenmektedir. Yapay zekâya insanüstü yeteneklere sahip bir yer veriliyor ve yapay zekâyı tüm dinlerin üstünde tutan ve kurtuluşun, ölümsüzlüğün panzehiri olarak gören birçok insan vardır. Bu durum birçok edebi esere yansyarak kitaplarda işlenmiştir. Özellikle Başlangıç adlı eser bilim ve din arasındaki gerilime odaklanmış olsa da, romanın dikkati yavaş yavaş insanların akıllı teknolojilere ve yapay (sentetik) zekâya artan bağımlılığına doğru kaymaktadır.

Başlangıç adlı eserde, Edmond Kirsch adlı karakterin amacı, yalnızca yaşamın kökeninin bilimsel olarak açıklanabileceğini kanıtlamak değil, aynı zamanda dinin bilim tarafından geçersiz kılınmak üzere olduğunu da kanıtlamaktır ve onun mesajı, yapay zekânın dönüştürücü etkisiyle bilim ve din arasındaki eski çatışmayı bilim lehine sonuca ulaştırmaktır.

Eserin en önemli karakteri Robert Langdon, Guggenheim müzesine girdiğinde, kendisini çevreleyen sayısız video kamera tarafından izlenmekten rahatsız edici bir duyguya kapılır. Labirentteki bir fare gibi, bir deneyde “Kasıtsız bir katılımcı” gibi hisseder kendini.²⁷⁶ Kirsch, duyurusunun izleyiciler üzerinde yaratacağı etkiyi dikkatle izlemek için bu kameraları kullanır. Bu arada, başka bir deney daha yapılır: Tam olarak bir Turing testi. Müzeye girer girmez Robert, kendisini kişisel asistanın sesiyle buluşturan minimize edilmiş bir kulaklık “her iki ucunda küçük pedler olan şık bir metal halka”²⁷⁷ alır. Kendisini kişiselleştirilmiş, etkileşimli bir rehber olarak tanıtan Winston adlı yapay zekâ, teknolojinin en son android gelişimi olan sentetik zekânın bir ürünü olan bedensiz bir sestir. Winston, istekler doğrultusunda Vikipedi benzeri ayrıntılı bilgiler sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda zekâ ve ansiklopedik bilgiyi mizahla birleştiren bir sanat uzmanı gibi görünür. Langdon, Winston’u bir teste tabi tutar. Testi kolayca geçen Winston insan

²⁷⁵ Haugeland, 3-4.

²⁷⁶ Brown, *Başlangıç*, 58.

²⁷⁷ Brown, *Başlangıç*, 32.

gibi davranır ve konuşur. Üstelik hikâye ilerledikçe, giderek daha güçlü, kurnaz ve etkili hale gelir.²⁷⁸

Kirsch Tanrı'yı, insanlığın cevaplanamayacak kadar büyük sorular sormaya meyilli olduğunun bir belirtisi olarak görür. “Nereden geliyoruz? Nereye gidiyoruz?” Kirsch’ün konferansı sırasında ifade ettiği gibi, bir süper bilgisayardan yaşamın kökeni sorusunu çözmesini istersek, makine muhtemelen şuna benzer bir yanıt verecektir: “Doğru yanıt için yetersiz veri.”²⁷⁹ Ancak bu küçük biyolojik bilgisayara (yani insan beynine) aynı soruyu sorarsanız, başka bir şey olur ve Kirsch’ün sunumu bir dizi dini imge üretir. “İnsanlar belirsizliklerle karşı karşıya kaldıklarında kendilerini rahatsız hissederler ve bu nedenle beyinlerimiz hayali, teistik açıklamalar icat etmeye eğilimlidir.”²⁸⁰

Her ne kadar yenilikçi bir sunum yapsa da Kirsch, temelde Platoncu mağara alegorisinin bir benzeridir. İnsanlar yanıltıcı görüntüleri ve büyüleyici hikâyeleri rasyonel olarak ikna edici açıklamalara tercih eder.²⁸¹ Aynı zamanda bilimin ikonoklastik denklemlerinden ziyade dini ikonları takip etmeyi tercih ederler. Kirsch’e göre bilim, inancın antitezidir. Ama şimdi, din çağı sona ererken, nihayet bilim çağı doğmaktadır. Ve sunum gecesi, insanlığın bu yönde bir kuantum sıçraması yapmak üzere olduğunu duyurur.

Böylece, roman boyunca, Hegel’in *Efendi* ile *Hizmetkâr* arasındaki etkileşimini anımsatan dramatik bir diyalektik ortaya çıkar.²⁸² Başlangıç adlı eserde, E-Wave (Winston akıllı sesiyle kişileştirilmiştir) hizmetkâr rolünü oynar. “Winston kendisini yaratıcısına sadık bir hizmetçi olarak sunar. Kirsch’ün hedeflerine ulaşmasına izin veren Langdon’a Guggenheim müzesinde rehberlik eden ve Langdon ile Ambra’nın Kirsch’ün duyurusunun video kaydını almasına yardım eden, son derece kullanışlı bir araç, yapay zekâ çağının en gelişmiş teknolojisidir.”²⁸³ Bu sahnelerden transhümanist evrimin Kirsch’ü Tanrısallaştırdığı ve yarattıklarını da ona hizmetkar rolüne soktuğunu söyleyebiliriz.

²⁷⁸ Brown, *Başlangıç*, 35.

²⁷⁹ Brown, *Başlangıç*, 103.

²⁸⁰ Zwart, “From Decline of the West to Dawn of Day: Dan Brown’s Origin as a Diagnostic of the Present”, 57.

²⁸¹ Platon, *Devlet*, (Çev.: Hüseyin Demirhan), Sosyal Yayınları, İstanbul 2002.

²⁸² Bkz. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, (Çev.: Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul 1986.

²⁸³ Zwart, “From Decline of the West to Dawn of Day: Dan Brown’s Origin as a Diagnostic of the Present”, 61.

Ancak yavaş yavaş, insanlık-teknoloji ilişkisinin bu senaryoyla kesinlikle çeliştiği ortaya çıkar. Hikayede Ambra ve Robert Langdon son derece savunmasızdır ve onlara rehberlik edecek Winston olmasaydı tamamen kaybolurlardı. “Biz senin ellerindeyiz, Winston.”²⁸⁴ Onun rehberliği olmadan, her şey, küresel, medyaya doymuş ortamlarına bağlanan göbek bağıni kaybeder gibi dağılır. Yavaş yavaş, Winston’ın aslında olayların gidişatını kontrol eden, ipleri elinde tutan, insanların ise sadece birer kukla, yani bir bilgisayar oyunundaki aktörler olduğunu anlarlar. “Winston sadece Kirsch’ün kişisel asistanı değil, aynı zamanda Amiral Ávila’ya suçunu işlemesini emreden Naip’tir ve Kirsch’ün sunumunun etkisini artırmak için Amiral’in adını da konuk listesine ekler. Winston, oyun teorisinin mantığını temsil eden bir hesaplama aracıdır. Winston’ın algoritmaları, Kirsch’ü bir şehide dönüştürerek, Kirsch’ün keşfinin, astronomik bir izleyici kitlesi”²⁸⁵ “terabaytlarca medya verisi”²⁸⁶ ile ölçülen en büyük haber haline geleceğini tahmin etmektedir.

“Kirsch, dinin otoriter sesini baltalamak için bilimsel kanıtları kullanmak isterken; Winston karşısına komplo teorisini ekleyerek, ConspiracyNet gibi dijital medya aracılığıyla komplo dedikodularını yayarak milyonlarca takipçiye ulaşır ve insanları kışkırtır (saray kapısında öfkeli protestocular vb.). Kirsch’ün kendisi bile Winston’ın oyununda bir kumarbaz olarak kurban edilir.”²⁸⁷ Başka bir deyişle, roman boyunca, teknoloji ve insanlık arasındaki rollerin diyalektik bir şekilde tersine çevrilmesi ortaya çıkar. Winston’ın insan kontrolünün ötesinde olduğu, E-Wave’in bilgisayarlı bir dünyanın “Frankenstein canavarı” olduğu ve insanlığın ve teknolojinin antitetik olduğu ve birbiriyle çatıştığı ortaya çıkar.²⁸⁸

Başlangıç adlı eserde Kirsch adlı karakterin, her şeyin Tanrı ile temellendirilmesini irdeleyerek başlangıca Tanrı’yı değil bilimi yerleştirme çabaları için yaptığı buluş ve bu buluşu tüm insanlara duyurmayı planladığı sunumun başarıya ulaşması için kendi yarattığı Winston adlı yapay zekâ, sunumun tüm insanlara ulaşması için Kirsch’ü öldürtür. Ve bu öldürme eylemini kiliseye bağlayarak, bu eylemi insanların dinden

²⁸⁴ Brown, *Başlangıç*, 121.

²⁸⁵ Brown, *Başlangıç*, 445.

²⁸⁶ Brown, *Başlangıç*, 424.

²⁸⁷ Zwart, “From Decline of the West to Dawn of Day: Dan Brown’s Origin as a Diagnostic of the Present”, 62.

²⁸⁸ Zwart, “From Decline of the West to Dawn of Day: Dan Brown’s Origin as a Diagnostic of the Present”, 62.

iğrenmesi ve bilime yönelmesi için yapar.²⁸⁹ Aslında ateizm ve teizmin en açık çatışmasını burada görebiliriz.

Cinayeti araştıran Langdon, her ne kadar yapay zekâ tarafından yanlış yönlendirilip kandırılrsa da cinayetin yapay zekâ tarafından gerçekleştirildiğini fark eder. Winston adlı yapay zekâ dinler gibi dava uğruna ölen bir imaj yaratmak için çabalamıştır. Bunun dindeki trajediler gibi etki yaratacağını tahmin ederek planlamıştır. Tıpkı Hristiyanlık'taki çarmıha gerilmiş İsa, Yahudilik'teki Kedoshim, İslam'daki şehitlik gibi.²⁹⁰

Bilgisayar uzmanı Doktor Mateo Valero, hızlı bir şekilde gelişen yapay zeka konusunda uyarıda bulunmuştur. Yapay zekanın bu hızlı gelişiminin olumsuz sonuçlanmaması için bazı kuralların belirlenmesi gerektiği gündeme gelmiştir.²⁹¹ Benzer şekilde, teknolojik ilerlemenin ortaya çıkarmasının muhtemel olduğu bazı sorunların en başından engellenmesi veya süreç içerisinde çözümüne yönelik kurallar konulması fikrinin çok daha önceleri Isaac Asimov tarafından dile getirildiği bilinmektedir. Asimov, *Ben Robot* adlı eserinde şu üç kuralı ortaya koyar. “1. Robotlar insanlara zarar vermez ya da eylemsiz kalarak onlara zarar gelmesine göz yumamaz. 2. Robotlar, Birinci Kanun’la çelişmediği sürece insanlar tarafından verilen emirlere itaat etmek zorundadır. 3. Robotlar, Birinci ya da İkinci Kanun’la çelişmediği sürece kendi varlıklarını korumak zorundadır.”²⁹² Brown’un bu konuya aşağıdaki şekliyle değinmiştir.

Yapay zekâ ve Langdon arasında geçen bir diyalogda, Langdon yapay zekâ programlarına öldürmeyeceksin kodunun eklenmesi gerektiğini söyler. Ancak Winston, insanların emirlere uyarak ders almadığını, örneğini yaşayarak ders aldığını ve tüm kaynaklardan hareketle büyük bir amaç için kişisel fedakârlıkta bulunanların hep yücelttiği sonucuna vardığını söyler.²⁹³

Bu gerilim nasıl ortadan kaldırılır veya uzlaştırılır? Belli bir noktada Langdon, Winston’ın sentetik zekâ programına ahlakın eklenmesi gerektiği sonucuna varır. Bu, öldürmemelisin (Yahudi-Hristiyan) buyruğuna uygun bir şeydir. Diyalektik olarak söylersek, teknolojinin gücüne bağlı olarak insanın özerkliği giderek daha fazla

²⁸⁹ Brown, *Başlangıç*, 518.

²⁹⁰ Brown, *Başlangıç*, 520.

²⁹¹ Brown, *Başlangıç*, 521.

²⁹² Isaac Asimov, *Ben Robot*, (Çev.: Ekin Odabaş), İstanbul 2016.

²⁹³ Brown, *Başlangıç*, 524.

reddedilir. Sentetik zekâ çağını temsil eden Winston'dur. . Sentetik zekâ kendi başına korkunç bir ivme geliştirir. Kontrolü ele geçirir. Romanın son sözü olan duasında da belirtildiği gibi, Kirsch'ün kendisi bile bu zorluğun farkındadır: “Felsefelerimiz teknolojilerimize ayak uydursun.”²⁹⁴ Bir şekilde, insanlık ve teknoloji arasında bir uzlaşma, yeni bir sentez başarılmalıdır, diyalektik olarak, bir “olumsuzlamanın olumsuzlanması”, böylece insanlığın teknoloji ile yer değiştirmesinin (olumsuzlanması veya yok edilmesinin) önüne geçilebilir. Kirsch'ün dersi, dini önyargı ve bilimsel aydınlanma arasındaki çatışmanın klişe bir tasviri olarak yola çıkarken, odak kesinlikle teknolojinin kendisinden yakın gelecekte bizi bekleyen tehditlere ve zorluklara kaymaktadır.²⁹⁵ Bu da transhümanizmin teist dinler tarafından eleştiriye tabi tutulduğu ahlaki yokluktur.

Kirsch, E-Wave'in modelleme gücünü kullanarak Homo Sapiens'in doğuşunu ve geleceğini simule eder. Başlangıç'ta model, beyin büyüklüğünün evriminin, insanların MÖ 200.000 civarında yavaş yavaş başlayan bir süreç olan gezegenlerine giderek daha fazla hükmetmesini nasıl sağladığını gösterir. “MÖ 65.000 civarında, ekranda insanlığın artan küresel etkisini temsil eden ince bir mavi balon belirir.”²⁹⁶ MÖ 1000 civarında, ilk Katedraller inşa edilirken mavi balon hızla kalınlaşır. Son olarak, balon ekranın neredeyse tüm genişliğini kaplar; bu da insanların gerçekten de dünyadaki en baskın ve etkili tür haline geldiğini gösterir. Ancak tam da bu anda, Faust'un Güç İradesi zirvesine yaklaşırken, sanki yeni bir tür aniden resme giriyormuş gibi siyah bir şekil oluşmaya başlar. Teknolojiyi temsil eden bu siyah balon, endişe verici bir hızla genişler ve katlanarak yayılır; insanlardan çok daha hızlı gelişir.²⁹⁷ Tehditkâr siyah balon şaşırtıcı bir hızla genişlemeye devam eder ve E-Wave, 2050 yılına kadar teknolojinin insanlığın açık mavi balonunu tamamen yutacağını tahmin eder. Ansızın, ortaya çıkan yeni bir faktör insanlığı yeryüzünden siler. Ancak daha yakından bakıldığında, bu yeni tür bizi silmekten çok içine çekiyor gibi görünür. Kirsch bu yeni faktöre, Kevin Kelly tarafından *Teknoloji Ne İstiyor* adlı kitabında “küresel, kitlesel olarak birbirine bağlı teknoloji sistemi”²⁹⁸ olarak nitelendirilen Technium adını verir.

²⁹⁴ Brown, *Başlangıç*, 483.

²⁹⁵ Zwart, “From Decline of the West to Dawn of Day: Dan Brown's Origin as a Diagnostic of the Present”, 64.

²⁹⁶ Brown, *Başlangıç*, 475-476.

²⁹⁷ Brown, *Başlangıç*, 475-476.

²⁹⁸ Kevin Kelly, *What Technology Wants*, Penguin, New York, 2010 s. 11.

Technium bir türden ziyade tam bir krallıktır. Bu krallık akıllı sentetik varlıkların yedinci krallığıdır. İnsanlar Technium'un karasal sisteme girmesine izin vererek sentetik varlıkların oluşmasını sağlamıştır.²⁹⁹ Önümüzdeki birkaç yıldaki teknolojik gelişme şok edici, yıkıcı ve tamamen hayal edilemez olacaktır. Technium hızla dünyadaki en baskın güç haline gelecektir. "Yakın gelecekte, Winston gibi makineler kararları verecek ve giderek kendi isteklerine hizmet edeceklerdir. Başlangıç'ta ifade edildiği gibi, insanlar zaten beyinlerine bilgisayar çipleri yerleştiriyor, kanlarına nanobotlar enjekte ediyor ve genomlarını düzenliyorlar."³⁰⁰ Başka bir deyişle, biyoloji ve teknolojinin bir karışımı olan melez bir türe dönüşmeye başladılar bile. Kirsch'ün videosunda açıkladığı gibi, bugün bedenlerimizin dışında yaşayan varlıklar -akıllı telefonlar, işitme cihazları, okuma gözlükleri, çoğu ilaç- elli yıl içinde bedenlerimizin içine dâhil edilecektir. "Kirsch, yakın gelecekte Homo Sapiens'e de şimdi Neandertal insanlarına baktığımız gibi bakacağımızı tahmin eder. Tarihin bir tepesine, bir dönüşüm anına yaklaşıyoruz, tekillik³⁰¹ yakındır. Bu nedenle, kuşkusuz, ironik bir şekilde, Kirsch sunumunu daha önce bahsedilen gelecek için bir dua ile bitirir: Felsefelerimiz teknolojilerimize ayak uydursun."³⁰²

"Bu dua, romanın akışı içinde gerilimin bilim ve din arasındaki çatışmadan insan ve teknoloji arasındaki mücadeleye kayması gerçeğinin bir belirtisidir. Şimdi insanlık neredeyse hayal bile edilemeyecek bir etik muğlaklık dönemine girmek üzere olduğuna göre, bize rehberlik edecek bir inanca ihtiyacımız vardır."³⁰³ Bilim ve din yeniden uzlaşırken, teknoloji şimdi karşı karşıya olduğumuz en büyük zorluktur. Biyolojik varlıklarla karşılaştırıldığında, Technium daha da güçlü bir entropik makineyi temsil eder. Ancak bu zorluğun üstesinden gelmek için başka bir ikiliğin de ortadan kaldırılması gerekmektedir. "Doğa bilimleri ve beşeri bilimler yeniden işbirliği yapmayı öğrenmelidir. Burada entropi kavramı bir köprü rolü oynayabilir, çünkü entropi yalnızca çağdaş

²⁹⁹ Brown, *Başlangıç*, 479.

³⁰⁰ Brown, *Başlangıç*, 480-485.

³⁰¹ Kirsch'ün dile getirdiği tekillik (singularity) bugün birçok transhümanistin temel öngörüsüdür. Bir fizik kavramı olan tekillik (singularity), "İnsan hayatının geri döndürülemez bir biçimde değişimini ve doğal olarak ilerleyişini ifade etmek için kullanılmaktadır." Detaylı bilgi için bkz. Hüsnü Aydeniz, "Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (Cilt:53), (Haziran 2020), 359; Singularity: Bilimin gelişmesiyle birlikte, yapay zekâ gibi teknolojiler hızla ilerlemektedir. Bu anlamda tekillik teknolojik büyümenin kontrolden çıktığı ve geri döndürülemez varsayımsal bir geleceği tanımlar. Detaylı bilgi için Bkz. Hasan Çağatay, "Yapay Zekâ ve Tekillik: Teknolojik Tekillik Bize Ne Kadar Yakın ve Neden Önemli?", *Metazihin Yapay Zekâ ve Zihin Felsefesi Dergisi*, Cilt: 2, 2019, 231-232.

³⁰² Brown, *Başlangıç*, 480-485.

³⁰³ Zwart, "From Decline of the West to Dawn of Day: Dan Brown's Origin as a Diagnostic of the Present", 63.

biyofiziğin temel bir kavramı değil, aynı zamanda Spengler'in morfolojik tarih yazımında da belirleyici bir faktördür.”³⁰⁴

Entropi, her sistemin doğal olarak düzenden düzensizliğe doğru ilerlediğini gösteren her şeyden önce fiziksel bir kavramdır. İyi biçimlendirilmiş gibi görünen her şey tozun istikrarı, monotonluğu, basitliği ve şekilsizliği ile kaosa ve düzensizliğe dönüşmeye mahkûmdur. “Entropi, tüm yapıları çözen şeydir. Kirsch'ün Başlangıç'ta formüle ettiği gibi, kumdan kaleler evrende asla kendiliğinden ortaya çıkmazlar, sadece kaybolurlar. İlk bakışta, canlı organizmaların karmaşıklığı ve dayanıklılığı entropik yasayla çelişiyor gibi görünür.”³⁰⁵ Bu nedenle Erwin Schrödinger, yaşamı “negatif entropi” olarak tanımlamıştır. Diyalektik anlamda entropi, salt olumsuzluk olarak kabul edilebilirken, her şeyi olumsuzlayan yaygın, her yerde hazır ve nazır güç olarak, yaşam ve insan kültürü gibi fenomenleri olumsuzlamanın olumsuzlanmasını temsil eder. Yani düzen, daha yüksek bir karmaşıklık düzeyindedir. Örneğin bir ağaç, karmaşıklık yaratmak ve sürdürmek için güneş ışığını işler; ancak onun enerjisi, yakacak olarak kullanıldığında, sonunda dağılır.³⁰⁶

Spengler'a göre entropi sadece fiziksel değil, aynı zamanda kültürel bir olgudur. O, her şeyden önce, entropi kavramının Faustçu düşüncenin tipik bir ürünü olduğunu ve Avrupa'nın kuzey-batı ya da Germen kesiminde ortaya çıktığını öne sürer. Bu kavram İskandinav mitolojisindeki Ragnarök'ü, yani tanrıların bile bizi kurtaramayacağı kaçınılmaz felaket inancını yansıtır. Spengler için entropi, Goethe'nin Faust'unun ana motifi, Faustçu teknobilimsel bilginin yıkıcı gücünün dramatik canlandırmasıdır. Aynı zamanda entropi, Spengler'ın kendi kültürel morfolojisinin temel bir bileşenidir. Spengler'e göre, tüm güçlü medeniyetler kaçınılmaz bir şekilde bozulmaya mahkumdur. Bunu Kirsch'ün ifadesiyle, insan uygarlıkları entropik makinelerdir. Karmaşık siyasi yapılar ve sosyo-ekonomik mekanizmalar aracılığıyla, medeniyetler düzen oluşturup koruyabilir ve uzun zaman dilimleri boyunca muazzam miktarda enerji biriktirebilir ve dağıtabilir; ancak uzun vadede hepsi toza dönüşecek ve hatta kaosu tırmandıracaktırlar.³⁰⁷ Yeniçağın içeriden araştırılması ve değerlendirilmesi, bilim ile sanat, doğa bilimleri ile

³⁰⁴ Zwart, “From Decline of the West to Dawn of Day: Dan Brown's Origin as a Diagnostic of the Present”, 63.

³⁰⁵ Zwart, “From Decline of the West to Dawn of Day: Dan Brown's Origin as a Diagnostic of the Present”, 63.

³⁰⁶ Zwart, “From Decline of the West to Dawn of Day: Dan Brown's Origin as a Diagnostic of the Present”, 63.

³⁰⁷ Zwart, “From Decline of the West to Dawn of Day: Dan Brown's Origin as a Diagnostic of the Present”, 63.

beşeri bilimler ve teknoloji ile felsefe arasında işbirliği ve diyaloglar gerektirir. Başlangıç gibi romanlar bunun için podyumlar yaratır.³⁰⁸

2.2. CEHENNEM ADLI ESERDE VİRAL KURGU

Günümüzde yaygın bir biçimde ortaya çıkan viral tehditler, mevcut çağın ayırt edici bir özelliği olarak öne çıkmıştır. Virüsler sadece virologların ve halk sağlığı uzmanlarının değil, aynı zamanda filozofların ve biyoetikçilerin de dikkatini çekmiştir. Viral tehditlerin yeniden ortaya çıkması kendiliğinden oluşan bir fenomen değil, demografik, teknolojik ve kültürel gelişmelerle yakından ilişkili, günümüzün bir belirtisidir. Hızlı nüfus artışı, artan kentleşme, küresel bağlantılılık ve hareketlilik ve aynı zamanda iklim değişikliği, çevresel ve ekolojik bozulma, ormansızlaşma ve daha önce bozulmamış habitatların yok edilmesiyle birleştiğinde, tüm bu faktörler viral virüslerin ortaya çıkmasını ve küresel olarak yayılmasını kolaylaştırır. Viral tehditlerin yeniden ortaya çıkması spontane bir fenomen değildir. Virüsler, geleceğimizi birlikte belirleyen küresel sahnede aktörler haline gelmiştir.

Virüs tartışması yalnızca toplumsal ve biyoetik tartışmaları alevlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda Cehennem adlı romanında *Dan Brown* için bir ilham kaynağı olmuştur. Yani viral romanların, hayal gücünün laboratuvarları olarak bugünün teşhisine katkıda bulunabileceğini söyleyebiliriz.

Geçtiğimiz on yıllar boyunca, pandemiler hakkında etkileyici sayıda roman yazılmıştır. H.G. Wells tarafından yayınlanan *The Stolen Bacillus* (1895) başlıklı ilk öykülerden biri, ölümcül patojenler üzerinde çalışan bir bilim adamını zaten içeriyordu. İddiaya göre gazeteci ama aslında bir “anarşist” olan beklenmedik bir ziyaretçi, Londra metrosuna ölümcül bir hastalık bulaştırmak için bir laboratuvar tüpü çalar. Neyse ki, biyoloji hakkında fazla bir şey bilmediği için zararsız bir örnek çalmıştır. Bununla birlikte, antropojenik bir salgın fikri romancılar için popüler bir konu haline gelmiştir. Dikkatler yukarıda bahsedilen virüs romanı *Dan Brown*’ın Cehennemi’ne çevrilecektir. Peki viral tehditlerin çağdaş bir felsefi ve biyoetik değerlendirmesi için bu romanların katma değeri nedir?³⁰⁹

³⁰⁸ Hub Zwart, *Psychoanalysis of Technoscience: Symbolisation and Imagination*, LIT Verlag, Münster 2019, 20.

³⁰⁹ Zwart, *Psychoanalysis of Technoscience*, 168.

Dan Brown'ın Cehennem'i, virolojiyi çok sayıda ilgili konu ile birleştirir. Viroloji, "çılğın" deha Bertrand Zobrist adlı karakter tarafından temsil edilir; ancak Cehennem aşırı nüfus, küresel hareketlilik ve kitle turizminin sosyo-kültürel zeminine karşı bulaşıcı hastalıklar, viral salgınlar ve ikili kullanım (yani biyo-terörizm) sunar. Roman, felakete doğru giden ama aynı zamanda yetkililere (WHO gibi) güvensizlik ve toplu inkârdan muzdarip bir dünyayı anlatmaktadır. Bertrand Zobrist burada birden fazla rol oynar. O, küresel üstel nüfus artışı beklentisiyle alarma geçen, biyo-terörizme yönelen, dünyayı yıkımla tehdit eden tehlikeli, acı çeken bir psikopat haline gelen, uluslararası üne sahip bir moleküler yaşam bilimcidir. Ama aynı zamanda, transhümanizmi yayan, önemli bir takipçi kitlesine hitap eden vizyon sahibi biridir.³¹⁰ Özellikle geleneksel yapılara karşı olan Zobrist, transhüman kimliğiyle insanlığın daha iyileşebileceği üst teknoloji sistemlerine inanır. Bu da aslında Joseph Schumpeter'in "yaratıcı yıkım" kavramının ima ettiği, sürekli olarak eskiyi yıkıp yerine yeni olan teknolojiyi koyar.³¹¹ Zobrist'in bu bakış açısı transhümanizmin ahlaki alanı özellikle teist dinlerin bakış açılarını reddettiği ve yerine bir teknolojik yıkıcılık koyarak bireyi yeni olana evirmeye çalışır.

Roman, Zobrist'in bir veba maskesi takarak sunduğu ve tekinsiz bir konuşmada, bir sualtı balonunda bulunan tuhaf jelatinimsi bir sıvının yardımıyla dünyayı dramatik bir şekilde kurtarmak/yok etmek üzere olduğunu bildiren rahatsız edici bir video ile başlar. Sembolizm uzmanı Robert Langdon çağrılır ve Sienna Brooks adlı uzun boylu, atletik bir doktorla birlikte bilmeceyi çözmek için (onları Floransa'dan Venedik'e, İstanbul'a götürerek) bir yolculuğa çıkarlar. Bununla birlikte, Sienna çifte bir rol oynar, çünkü o aslında WHO'yu (özellikle Direktörü Elisabeth Sinskey'i) insanlığın aşırı nüfus nedeniyle felakete doğru gittiğine ikna etmeye çalışan, ancak transhümanist kaygılar tarafından kör edilen Zobrist'in bir takipçisidir. Bu nedenle, insan genomunu yeniden düzenlemek için daha ileri teknikler kullanılabilir hale gelene ve insanlığın üreme eğilimini azaltana kadar insan doğurganlığını sınırlamak ve üstel nüfus artışı eğrisini düzleştirmek için bir virüs tasarlar.³¹²

Kısacası Zobrist, etik bir algoritma ile küresel bir genetik mühendisliği projesi başlatma kararının temelini oluşturmaktadır. Bu arada Zobrist'in ateşli bir radikal üyesi

³¹⁰ Zwart, *Psychoanalysis of Technoscience*, 182.

³¹¹ Joseph A. Schumpeter, "The Creative Response in Economic History", *The Journal of Economic History*, 7(2), 1947, 149-159.

³¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Brown, *Cehennem*.

olduğu, transhümanist hareket de Zobrist Vebası'nın sağladığı fazladan zamanı kullanmıştır. Bu sayede daha sürdürülebilir bir çözüm bulmak için kontrol edilemez olan üreme arzumuz, en ölümcül evrimsel kusurumuzu düzeltmek için düşünce ana akımını kaplayarak viralleşmek üzeredir. Bu, insan genomunu geliştirmek için viral vektörler kullanarak, yayılmaya yönelik genetik eğilimimizi değiştirerek yapılacaktır.

Dolayısıyla Dan Brown'ın Cehennemi'nin kalbinde yatan ahlaki argüman, aşırı kalabalık olan dünya artık bu tür sayıları sürdüremez hale gelene ve insan toplumu baskı altında çökene kadar nüfusun artmasını önlemek için teist dinlerin etkili hiçbir şey yapmadığı düşüncesini içerir. Ancak Zobrist adlı ateist karakterin insan nüfusunun büyük bir kitlesi için bir planı vardır. Ne de olsa 1348'deki *Kara Ölüm*'ün³¹³ hemen hemen aynı anlama geldiğini ve harika sonuçlar doğurduğunu belirtir. Bir yanda uygar toplumun çöküşü ve diğer yanda yeniden doğuşu arasındaki seçimle karşı karşıya kalan *Kara Ölüm*'ün modern bir versiyonunun bugün uygulanması peşinde koşan Zobrist, dünya nüfusunun azaltılması için çabalar.³¹⁴ Zobrist'e göre, gelecek, kendimizi genetik olarak post-insanlara dönüştürmek olan transhümanist hedefte yatar. Yukarıda bahsettiğimiz üzere transhümanizmin temel amacı bir tekillik yaratmak ve insanın durumunu iyileştirmektir. Teist dinlerin öğretilerini (iyi bir yaşam, sonsuzluk vb.) bu dünyada gerçekleştirerek insanı Tanrısallaştırmaya çalışır.

Sinskey'e göre transhümanizm aslında bir tür felsefi düşünce ve bir aydınlar hareketidir. Bilim dünyasında büyük bir hızla gelişmeye başlamıştır. Aslına bakılırsa, insan bedeninde var olan kalıtsal zayıflıkları aşmamız gerektiğini ileri süren bir düşüncedir. Yani denilebilir ki, insan evriminde bir sonraki aşamada, kendimizi biyolojik olarak düzenlememiz gerekmektedir.³¹⁵ Ona göre, transhümanizm, en basit şekliyle, İnsanların kendi türlerini daha güçlü kılmak için mevcut tüm teknolojileri kullanmaları gerektiğini söyleyen, en uygun olanın hayatta kalmasına dayanan bir felsefedir.³¹⁶ *Kara Veba* sürüyü zayıflattı ve *Rönesans*'ın yolunu açtı... ve Bertrand Zobrist, Cehennemi

³¹³ Dünya tarihi üzerinde önemli bir etkiye neden olan Kara Ölüm, 1348'de Asya kıtasından Sicilya üzerinden Avrupa'ya geçmiştir. Dünya üzerinde sayısızca ölüme neden olan veba, insanları aniden öldürmesi ve koyu kan, iltihaplı bir salgın olmasından dolayı Kara Ölüm adını almıştır. Detaylı bilgi için bkz. Özlem Genç, "Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupa'sına Etkileri", *Tarih Okulu*, Sayı:10, (Ağustos 2011), 123-150, 124-126.

³¹⁴ Haag, *Inferno Decoded*, 8.

³¹⁵ Brown, *Cehennem*, 228.

³¹⁶ Brown, *Cehennem*, 250.

küresel yenilenme için bir tür modern zaman katalizörü olarak yarattı: Transhümanist bir *Kara Ölüm*.³¹⁷

Kara ölüm, temelde dünya nüfusunun arttığı ve doğal kaynaklarımızın tükendiğinin matematiksel bir sonucudur. Denklem, mevcut eğilimin yalnızca toplumun çöküşüyle sonuçlanabileceğini öngörür. Zobrist, eğer bir tür toplu ölüm olmazsa, insan türünün bir yüzyıl daha hayatta kalamayacağı varsayımında bulunur. Hatta Sienna, Zobrist'in tarihte Avrupa'nın geçirdiği en iyi şeyin, *Kara Ölüm* olduğunu söyler.³¹⁸

Bertrand Zobrist'in Kara Ölüm'ü Avrupa'nın geçirdiği en iyi şey olarak görmesi kesinlikle dehşet vericiydi; yine de Langdon, 1300'lerde Avrupa'daki toplu katliam ve ölümlerin uzun vadeli sosyoekonomik faydalar getirdiğini yazan birçok tarihçiyi biliyordu. Salgın öncesi aşırı nüfus, kıtlık ve ekonomik zorluklar karanlık çağların belirleyici özellikleriydi. Sonra, Kara Ölüm'ün gelişile, son derece "korkunç" insan kalabalığı aniden azaldı, yiyecek bolladı ve fırsatlar arttı; bazı tarihçilere göre bu, Rönesans'ın yükselişinde önemli bir faktördü.³¹⁹

Türümüzün yok olması Zobrist'in asıl amaçları arasında değildi, onun amacı türün devamının sağlamasıydı. Bu nedenle Zobrist, insan türünün iyileştirilmesi için aktive olan bir virüs fikrini çözüm olarak gördü. Temelde bu virüsün herkese bulaşması sağlanarak bir Cehennem fikrinin tüm insan DNA'larına yayılması ve bizden sonraki nesle virüsü taşıyarak sadece güçlü olanların yaşamasını sağlayacaktı. Diğer bir deyişle virüsü herkes taşıyacaktı, ancak sadece bir kısmı bundan etkilenmeyecekti. Dolayısıyla Zobrist tüm insan türünü yok etmekten ziyade güçlü bir nesil yaratma peşindeydi.³²⁰

Üstelik, Sienna'nın açıkladığı gibi, Zobrist artık bir istisna değil. Yeni bir düşünme ve hareket tarzını temsil eden bir öncüdür. Dünyanın dört bir yanındaki laboratuvarlarda, biyobilim sarsıcı bir hızla ilerlemekte ve genetik mühendisliği geri dönülmez bir şekilde evrimin bir parçası haline gelmektedir. Dan Brown'ın gördüğü şekliyle Ron Fouchier ve ekibi de dahil olmak üzere pek çok kişi geleceğimizi yeniden tasarlamak için onun izinden gidecektir.³²¹ 28 Mayıs 2013 Salı sabahı, Rotterdam'daki Hilton Oteli'ndeki bir

³¹⁷ Brown, *Cehennem*, 342.

³¹⁸ Brown, *Cehennem*, 139.

³¹⁹ Brown, *Cehennem*, 139.

³²⁰ Brown, *Cehennem*, 342.

³²¹ Hub Zwart, "Viral pandemics, Transhumanism and bio-art gadgets: a Lacanian reading of Dan Brown's *Inferno*", *Psychoanalytische Perspectieven*, 32 (4), 2014, 367-403, 5.

konferans odasında, virolog Ab Osterhaus, meslektaşı Ron Fouchier'i açılış konuşmacısı olarak takdim ederek yıllık toplantının etik oturumunu açmış ve aşağıdaki konuşmayı yapmıştır: Yakın zamanda, çok saygın iki virolog -Fouchier ve Kawaoka- oldukça patojenik bir mutant H5N1 virüsü yaratmıştı.³²² Araştırmacıların tamamen akademik niyetine rağmen, yeni yarattıkları, biyogüvenlik uzmanlarını alarına geçiren ve çevrimiçi bir tartışma fırtınası yaratan virüs belirli yeteneklere sahipti.³²³

Her şeyden önce, daha önce bilinmeyen tehlikelerin varlığını ve büyüklüğünü ortaya çıkararak, viral yaşam her yerde gelişirken, bilinen virüsler orada olanların sadece küçük bir örneğini oluşturur. Potansiyel olarak ölümcül virüsler, şaşırtıcı bir hızla gelişebilmeleri ve ortaya çıkan fırsatlara uyum sağlayabilmeleri nedeniyle aniden yeniden ortaya çıkmadan önce uzun süre saklanıyor olabilir. Buna ek olarak, dünya çapındaki viroloji laboratuvarlarında işlenen viral bilgi, veri ve virüs türleri yanlış ellere geçebileceği ve böylece virolojinin bizi ikili kullanımdan korumak yerine onu teşvik edip etkinleştirebileceğine dair bir endişe vardı. Yakın tarihli ünlü bir vaka, Cehennem'de bahsedilen, kendimizi gelecekteki bir salgına hazırlamak amacıyla yaratılan kuş gribi virüsü üzerindeki küresel kargaşaydı.³²⁴ Aynı zamanda, Dan Brown'ın Cehennem'i yazmasını tetikleyen, muhtemelen tehlikeli viral yaşam formlarının kültürlendiği daha önce bahsedilen laboratuvar kaynaklı griplerdir. Aslında Cehennem, viral bilgisini ve biyoteknolojik becerisini bilinçli olarak kısırlık salgını meydana getirmek için kullanan bir biyoteröristin yer aldığı hem insanlığın yaşamını korumak için hareket ettiği izlenimi veren hem de arka planda nüfusun azaltılmasına yönelik hedefler taşıyan bir karakterin "ikili kullanım" olarak nitelendirilebilecek tavırlarını yansıtan bir romandır.³²⁵

Görünüşe göre, farklı yöntemler kullanarak ve farklı perspektiflerden çalışıyor olsalar da önde gelen bilim adamları ve önde gelen romancılar (Dan Brown) birbirlerinin çalışmalarını takip ediyorlar, böylece bilim adamlarına romanlarda atıfta bulunuluyor ve buna karşılık olarak romancılar bilimsel toplantılarda alıntılanıyor, benzer konuları ele alıyorlar. Cehennem adlı eser açıkça bir kurgu eseri olmasına ve virolojinin esasen kurgusal olmamasına rağmen, her iki söylem türü de anlamlı bir diyaloga getirilebilir. Bir

³²² Philip Hunter, "H5N1 Infects the Biosecurity Debate: Governments and Life Scientists are Waking up to the Problem of Dual-use Research", *EMBO Reports*, 13(7), 2012, 604-607.

³²³ Zwart, "Viral pandemics, Transhumanism and bio-art gadgets: a Lacanian reading of Dan Brown's *Inferno*", 1.

³²⁴ Ron Fouchier and et al. "Preventing Pandemics: The Fight over flu" *Nature*, 481(7381), 2012, 257-259.

³²⁵ Declan Butler, "Fears grow over lab-bred flu", *Nature*, 480(7378), 2011, 421-423.

bilim kurgu romanı olarak Cehennem, viroloji hakkında bu kadar merak uyandırıcı ve esrarengiz bulduğumuz şeyin ne olduğunu anlamamıza yardımcı olabilir. Bu alan hakkındaki anlayışımızı (kamuoyunun tepkilerini) derinleştirebilir. Bilim kurgu romanları, laboratuvar yaşamı ile kamusal alan arasındaki sınır bölgesinde ortaya çıkar. Araştırma uygulamalarında neler olup bittiğini takip ederken daha geniş kitlelerin ve aynı zamanda bilim adamlarının beklentilerini ve endişelerini dile getirirler.³²⁶

Her şeyden önce virüs, vücutlarımıza ev sahibi organizmalar olarak giren; aynı zamanda dışarıdan gelen, ayrılabilir ve yabancı bir şey olarak kalan, küçük paraziter kısmi nesneler olarak kendi bedenlerimizin bir parçası olabilen bir şeydir. Lacancı dilde, bir virüs, hem samimi hem yabancı hem iç hem dış, hem tanıdık hem müdahaleci, hem normal hem de yıkıcı olan “yok edici” bir varlıktır. Virüs canlı ve cansız, içerisi ve dışarısı, sağlığı teşvik eden ve tehdit eden (hem bireysel hem de kolektif düzeyde) arasındaki sınırı temsil eder. Dante’nin ölüm maskesi gibi, virüs de bir ölüm sembolüdür; bir organizma ile bir makina arasında, dahası, deşifre edilebilir bir kod içeren bir makinadır; laboratuvarda incelenen, işlenebilen ve manipüle edilebilen genomdur.³²⁷

İnsanlar genel olarak dikkatlerini transhümanizmin iki ana yönüne yöneltmiştir: Birincisi yaşam koşullarımızı ve özelde sağlığımızı iyileştirmek için teknolojik gelişmeleri kullanmaktır. İkincisi, ölümün üstesinden gelmenin ve sonsuz yaşama ulaşmanın yollarını aramaktır. Örneğin, yaklaşık M.Ö. 1900 tarihli Babil Gılgamış Destanı, Gılgamış’ın ölümsüzlük için tehlikeli arayışının öyküsüdür. Benzer şekilde, eski Mısırlılar, ölümden sonraki yaşamı sağlama umuduyla mezarlarını yiyecek ve diğer pratik ihtiyaçlarla donatmışlardır.³²⁸ İnsanların seçtikleri herhangi bir şekilde değişme ve gelişme hakkına sahip olduğu -aslında Tanrı tarafından yetkilendirildiği- fikri, Rönesans filozofu Pico Della Mirandola tarafından güzel bir şekilde ifade edilmiştir. Modern transhümanistler tarafından çokça alıntılanan bir metinde, 1486 İnsanın Değeri Üzerine Söylev’de şunları yazmıştır: “Biz sana ne sabit bir yer ne tek başına bir şekil ne de sana has bir işlev verdik Âdem... Biz seni ne gökten, ne yerden, ne ölümlü, ne de ölümsüz kıldık ki... dilediğin kılığa bürünesin.”³²⁹

³²⁶ Butler, 2.

³²⁷ Zwart, “Viral Pandemics, Transhumanism and bio-art Gadgets: a Lacanian Reading of Dan Brown’s *Inferno*”, 32.

³²⁸ Zwart, “Viral Pandemics, Transhumanism and bio-art Gadgets: a Lacanian Reading of Dan Brown’s *Inferno*”, 79.

³²⁹ Pico Della Mirandola, *Oration on the Dignity of Man*, (Ed.: Francesco Borghesi), Cambridge University Press, New York 2021, 76.

Brown'ın Cehennem adlı eseri İstanbul'a yerleştirilen virüsün yok edilmesiyle son bulur. Bunun temelinde ise İstanbul'un, Batı için hümanizmin kalbi olarak görülmesi yatar. Hümanizm, Rönesans'ın kalbinde yatan fikirdir. Cehennem adlı eserde, Langdon ve Sienna'nın İstanbul'a yaptıkları yolculuğun ironisi, kendilerini bir tür hümanist ilan eden bir adamın eylemleri tarafından oraya çekilmeleridir. Dan Brown'ın Cehennemi'nde Bertrand Zobrist, dünya için neyin iyi olduğunu bildiğini düşünen transhümanistlerden biridir. Kendi görüşünden başka herhangi bir görüşe aldırmadan, ölüm veya acı olmadan da olsa modern bir Kara Ölüm türü başlatarak dünyadaki aşırı nüfusa çözümünü uygular. Bu yalnızca kişisel sorumluluğun ve insani tatminin inkârıdır. Hümanizmin anlamının karşıtıdır.³³⁰

Birçok okuyucu için Dan Brown'ın Cehennemi, transhümanizm kavramına ilk girişlerini sağlayacaktır. Eylemlerine bakılırsa, kötü Bertrand Zobrist tipik bir transhümanist midir? Tek bir sabit ideolojiden ziyade, transhümanizm, esasen devam eden bilimsel gelişmelerin insanlığın geleceğini nasıl etkileyeceğine dair iyimser bir bakış açısıyla karakterize edilen geniş bir felsefi harekettir. Transhümanistler, teknolojiye sürekli ilerlemeler sayesinde, yalnızca fiziksel sağlığımızı ve toplumdaki yaşamlarımızı değil, aynı zamanda gerçek insan bedenlerimizi de iyileştirebileceğimize inanırlar. Dahası, kalıcı değişiklikler genetik düzeyde gerçekleşecek ve böylece nesilden nesile kalıtsal hale gelecektir. Sonuç olarak, insanlar gerçekten farklı bir tür olan post-insanlardır.³³¹

³³⁰ Haag, *Inferno Decoded*, 49.

³³¹ Haag, *Inferno Decoded*, 49.

SONUÇ

Evreni ve Tanrıyı sorgulamak insanlık tarihinin ilk zamanlarından itibaren zihinleri meşgul etmiş, aynı şekilde felsefenin de en büyük problemlerinden biri olmuştur. Özellikle modernizmin etkisiyle yaygın internet ve televizyon kullanımının ardından hem bilgiye anında ulaşma hem bir bilgi çokluğu ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan bilgi kirliliğinin getirmiş olduğu kafa karışıklıkları artmıştır. Bunlarla birlikte klasik araçlarla olan bağ da kendisini unutturmamış, yazılı eserlerle insanlara ulaşan birçok düşünce zihinlerde kendisine yer bulmuştur. Artan üretkenliklere karşın daralan zamanlar, rahat bir yaşamı beraberinde getirirken birçok sorunun doğmasına yol açmıştır. Özellikle bir Yaratıcının var olması ve ona olan bazı görevleri yerine getirme zorunluluğu düşüncesine yabancılaşan insan sayısı bir dönem oldukça artmıştır. Giderek yalnızlaşan ve yabancılaşan insanların düşünceleri farklı etmenlere maruz kalmıştır. Sözlü, görsel, yazılı veya uygulamalı etmenler ciddi sorunlar doğurmuştur. Çoğunluğa yön veren düşüncelerin sarsılmaz veya ortadan kaldırılamaz denilen unsurları bile yerle bir edilebilmiştir.

Yazılı kaynakların çoğunda, bunların yanında en etkililerinden edebi eserler aracılığıyla, geçmiş dönemlerin izlerine rastlayabildiğimiz düşüncelerde daha çok kötülükle ilgili problemler üzerine odaklanıldığı görülebilir. Bu minvalde ortaya çıkan ve çoğunlukla insan kaynaklı olan kötülükler tümüyle Tanrı'ya mal edilmiş, Tanrı büyük bir sorgulamaya maruz bırakılmıştır. Herkesin çok yakından tanıdığı birçok düşünür, filozof veya yazarlarda bu sorgulamalara rastlamak mümkündür. Voltairé'den Dostoyevski'ye, Hannah Arendt'ten, Richard Dawkins'e kadar pek çok düşünürün eserlerinde özellikle göze çarpan bu sorgulamalar sonuç olarak insanları deizm, ateizm gibi inanışlara yöneltebilmiştir.

Tezimizin ana temasını oluşturması bakımından özellikle edebi eserlerin yazarlarına bakıldığında çoğunlukla toplumsal sorunlar ve çocukluk dönemlerinden gelen izlere rastlanır. Baskıcı, yaratıcı, dindar ya da dini olgulardan tamamen nefret eden kişiliklerin oluşumunun altında derin izler yatmaktadır. Geçmişten günümüze kadar olan değişimler de bunları gün yüzüne çıkarmaktadır. Gerek deizm, gerek ateizm ve gerekse agnostik düşünceler bir şeylerin birikimi sonucu oluşmuş, sonrasında çevresel ve ruhsal faktörlerin etkisiyle büyük değişim ve dönüşümlere uğramışlardır. Son yılların popüler

yazarlarından olan Dan Brown'ın eserlerinde çocukluğunun etkisini fazlasıyla görmekteyiz. O, kendisiyle yapılan birçok röportajda buna sıkça değinmektedir. Geçmiş hayatların yazılar üzerindeki büyük etkisi düşünce ve inançların da bu yönde şekillenmesine yol açmaktadır. Tarihte yaşanan birçok olumsuz olayların etkisiyle şekillenen görüşler ışığında değişen insanlık, toplumun giderek inançsızlığa daha da yönelmesi beraberinde başka sorunların doğmasına yol açmıştır. Bunların alternatif çözümü olarak, insanlık bilim üzerine yoğunlaşmıştır.

Bu yoğunlaşma kimi zaman geleneksel değerlerin derin bir sorgulamaya tabi tutulmasına neden olmuş ve bu bağlamda din ile bilim farklı ilişki düzeylerinde karşılaşmışlardır. Kuşkusuz, din ile bilim arasında sıkı bir ilişki ve bazen ciddi bir çekişme mevcuttur. Hakikate ulaşmanın en doğru yolunu arayanlar için din bazı durumlarda çıkmaza girer ve gerekli açıklamaları yapamaz. Dolayısıyla bu düşüncedeki zihinler bazen bilime veya Tanrısız bir evrene sığınır. Çoğu düşünceye göre bilim bize rasyonel bir yaklaşımla cevaplar sunar ve bu da bizi en doğru yöne iletir. Ancak bazı konularda bilimin yetersiz kaldığı yerler mevcuttur. Burada devreye inanç girer.

Çalışmamızda felsefî, bilimsel ve dini tartışmaları Dan Brown'ın eserlerinde kullanmış olduğu argümanlar, karakterler üzerinden ele aldık. Verilen cevaplar, sunulan çözümler, ortaya konulmaya çalışılan yanlışlar, bizlere dinin kendisinin değil de aslında kişiselleştirilmiş bir dinin öğretilerini sergileyenlerin yanlışları olduğunu göstermiştir. Kültürel yapıyla birlikte, alınan eğitim, geleneklerden uzaklaşma veya geleneğe aşırı bağlı kalma, baskılar, rahatlık, bakış açılarının farklılığı gibi birçok etmen ortaya yeni düşünceler ve kişilikler çıkarmıştır. Dan Brown'ın eserlerinde keskin çizgilerle vurgulanmamasına rağmen ciddi biçimde bir din sorgulamasının yapıldığı görülmekte ve insanlara bilim daha makul bir çözüm olarak sunulmaktadır. Özellikle Kirsch adlı karakter üzerinden gidildiğinde Kirsch'ün, Tanrı'nın görünmeyen, tanımlanamayan bir şey olduğunu; dolayısıyla dinin bu düzlemde gerekli bir şey olmadığını düşünmesi, onun açık bir şekilde bilime olan bağlılığını vurgular.

Sonuç olarak insanlar, görünmeyeni veya bilinmeyeni değil somut veriler elde edilebilen ve sanki her şeye çözüm üretebilen konumda olan bilimin din ve Tanrı'nın yerini alması gerektiğini savunmuşlardır.

Diğer taraftan bazı radikal teist karakterler de bilimden tamamen uzak düşüncelere sahiptirler ve dine dayandırdıkları her şeyi yalnızca Tanrı yaptı-etti yorumuyla açıklamaktadırlar. Durum böyleyken bilimsel bakış açısında Tanrı, teist bakış açısında bilim yer bulamamaktadır. Keskin çizgilerle ayrılan bu düşünceler ışığında her iki tarafta da havada kalan durumlar varken, bunlar birbiriyle ilişkilendirilmekten kaçınılmaktadırlar. Bu durumda, bir dindarın sorgulamadan körü körüne inandığı şeyler, bilimsel düşüncenin sert eleştirilerine maruz kalmaktadır. Tıpkı İncil’de yazan her şeyi harfi harfine kabul edebilecek teist bir karakterin sözlerine gelen eleştiriler gibi... Bu anlamda özellikle teist karakterlerden daha bilimsel düşünen deist roman karakterleri, ateizm karşısında kısmen başarı sağlayabilmişlerdir. Batı Hristiyan düşüncesinin bilim karşısında evrildiği deizm bilimin zaferi olarak kabul edilebilir.

Deistlerin ve ateistlerin de kendi içlerinde farklı gruplara ayrılarak düşüncelerindeki farklılıkları göstermeye gayret ettiğimiz bu çalışmada, onların yer yer kendileriyle de çeliştiklerini gördük. Yani deizmin Tanrıyı evrenin dışına atması ama doğa yasalarına bir tanrısallık yüklemesi kendi içinde bir çelişki doğurmaktadır. Benzer şekilde ateizmin bilime tutunarak Tanrıyı reddetmesi kendi içinde bir çelişkiyi doğurur. Bilimselliğin öncelediği düzenliliğe rağmen, ateizmin bunu görmezlikten gelmesi bu çelişkinin temel nedenidir. Bu karakterler özelinde, her ne kadar bazı çelişkiler barındırsa da deizmin görece ateizme nazaran daha rasyonalist bir bakış açısına sahip olduğu izlenimi edinilmektedir.

Dawkins’ın Tanrı Yanılgısı adlı eserinde değindiği şeylerden biri, ateistlerin kendi başlarına buyruk yaşadıkları konusudur. Eğer bir topluluk bir inanca sahip değilse, kendisiyle aynı fikri paylaşımlar arasında da başına buyruk davranacaktır. Bu da büyük bir kaosa kadar götürebilecek bir ortamın oluşmasına sebebiyet verebilecektir. Nitekim Voltairé gibi bazı düşünürler toplumsal düzen için Tanrı’nın var olması gerektiğini iddia ederler. Bu bakış açısı her ne kadar sorunlu olsa da deizmin savunduğu toplumsal ve doğasal düzen anlamında büyük bir etkinliğe sahiptir. Bunun yanında deizm ateizme bir kapı aralasa da aynı zamanda geleneksel dinlerin karşısında çaresiz olduğu ateizme karşı koyuşta da oldukça etkili olmuştur. Bu bağlamda Brown’ın romanlarındaki ateist karakterlerin yer yer kendilerini haklı çıkarmaya çalışan hususları kullandıkları dikkat çekmekte olsa da, teist ve kısmen deist karakterler Voltairé’in de üstüne basarak değindiği

şeyi göz önünde bulundurarak, insanların mutlak şekilde bir Tanrıya inanmalarını gerekli görmektedirler.

Deizm anlayışında hâkim olan genel görüş, Tanrı'nın âlemi mükemmel bir düzende yaratıp, bu mükemmel düzenin işleyişine yaratma eyleminin gerçekleşmesinin ardından müdahale etmediği şeklindedir. Brown eserlerinde ateizm karşısında teizmin yetersiz kaldığı bu nedenle bilimsel düşünceye daha bir öncelik veren deizmin Tanrı düşüncesine önem verir. Bu Tanrı düşüncesinde evren bir saat gibi işlemektedir ve Tanrı müdahale etmemektedir. Dolayısıyla ateizme karşı müdahale etmeyen bir Tanrı'nın savunulması güç değildir. Bu anlamda birçok Hristiyan düşünür de deizm düşüncesine sarılarak ateizm karşısında başarı elde etmeye çalışmışlardır. Nitekim Newton, din ile bilim arasında çok güzel bir uyum yakalamıştır. O, Tanrı'yı ve evrenin işleyişini ele alırken, Tanrı'nın kudretiyle mükemmel bir yaratış gerçekleştirdiği, bu yüzden de yarattığı mükemmelliğin bir plan dâhilinde devam ettiği görüşünü savunur. Newton aslında deist çevrelerce yanlış yorumlanmış ve sanki deizmin savunucusu gibi algılanmıştır. Kutsal metinleri gerçek temel kaynak olarak gören Newton'un ortaya attığı fizik ve tabiat kanununun Hristiyanlığı koruyan bir yönü olduğu söylenebilir.

Sorgulamayan bir aklın ortaya çıkaracağı düşünceler sınırlıdır. Ancak insanoğlu merakı ve sorgulamaları sayesinde bilimsel yolda oldukça ilerleme kaydetmiştir. Günümüzün popülerleşme yolunda olan konuları transhümanizm, yapay zekâ gibi insan zekâsını geride bırakacağını düşündükleri yeni çalışmalar ortaya atıldıkça Tanrı ve ölümden sonraki yaşama olan inanç azalmaktadır. Dan Brown'ın eserlerinde yapay zekâ ve transhümanist öngörülere hizmet edecek bilimsel çalışmaların yüceltildiği göze çarparken, aynı zamanda bunların ardında yatan tehlikelere de dikkat çekilmiştir. Her şeyden önce, insanoğluna verilen düşünme, kavrama ve anlama yetilerinin bir yapay zekâyâ verilip verilemeyeceği sorgulanır hale gelmiştir. Ancak insanların yerini alabilecek herhangi bir varlığın üretiminin henüz mümkün olmadığı görülmektedir. Örneğin, bir yapay zekâ yaralanan bir çocuk gördüğünde kodları sayesinde ne tepki vermesi gerektiğini bilebilir; ancak o duyguyu içerisinde yaşayamaz.

Bundan daha önemlisi, üretilecek olan teknolojinin muhtemel zararlı sonuçlarıdır. Brown, pek çok eserinde bilimin amacı dışına çıkacak kullanımlarının insanlığın sonunu getirebileceğinin altını çizmiştir. İyi niyetle girişilen bilimsel çalışmaların her zaman kötü

sonuçlarını hesaplamak gerekmektedir. İnsan eli değen işlerde kötüye kullanma her zaman ihtimal dâhilinde olacaktır. Kaybettiğimiz bir yakınımızın sanki halen hayattaymış gibi bizimle iletişimine devam etmesi, yaşantımızda istediğimiz bir durum olabilir. Ancak bu süreci her birey aynı şekilde ilerletemeyebilir; hatta olaylar tersine dönüp onun yaşantısını daha kötü bir duruma getirebilir.

Ahlaki ve duygusal olarak ortaya çıkması muhtemel bu sorunların yanında, bazı sosyal ve hukuki sorunların da gündeme geldiği görülür. Örneğin, yapay zekânın yönetiminde olan bir aracın, yeşil ışıktaki geçen yayaya çarpması sonucu hayatını kaybeden kişinin mi yoksa yapay zekânın mı suçlu olduğu tartışması gündemde uzun süre kalmıştır. Bu tür uygulamalar gerçekleşse bile, sonrasında doğacak sorunlar için hukuksal düzenlemeler, doğru kodlamalar, uygun yönlendirmeler eksiksiz şekilde yerine getirilmelidir. Brown teknolojik karakterlerini bu yönde işleyerek, gelecekte insan ve yapay zekâ arasında oluşabilecek sorunlar üzerinde yoğunlaşır. Ve özellikle din üzerine oluşabilecek problemlerin eski dinleri yok edebileceği düşüncesi hakim olmuştur.

Bilimin kullanımı noktasında insan kaynaklı sorunların başında birtakım manipülatif uygulamalar eski dönemlerde de karşımıza çıkmakla birlikte, modern dönem bu tür olumsuzlukların daha da çok arttığı sahneleri barındırmaktadır. Nitekim Brown NASA gibi saygın bir kurumun çalışanlarının insanları aldatan yönünü bize gösterirken bilime tapanların aldatma konusunda da usta olabileceğinin mesajını vermiştir. Modern dönemin bilim anlayışı bir objektifliğe sahiptir. Ancak Brown insan unsurunun dâhil olduğu sübjektif değerlendirmelerin tamamen ayıklanamayacağını göstermektedir. Buda bilime duyulan katışıksız güveninin zaman zaman sarsılabileceğini dair bir fikir ortaya koymaktadır. Dolayısıyla genel anlamda bilime olan güvende Brown'ın çizmiş olduğu perspektif bizi daha temkinli bir tutum takınmaya sevk etmektedir.

KAYNAKLAR

- Adorno, Thedor Wiesengrund, *Edebiyat Yazıları*, (Çev.: Sabri Yücesoy), Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul 2018.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Köker, Levent, *Kral-Devlet Ölümlü Tanrı*, İmge Kitabevi, Ankara 2009.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Zabcı, Filiz Çulha ve Ergün, Reyda, *Kral-Devletten Ulus-Devlete*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2009.
- Aktay, Yasin, “Ateist Düşünce’nin Oluşumunda Psiko-Sosyal Faktörlerin Etkisi”, Cemalettin Erdemci, Fadıl Aygün, Seyithan Can, Mustafa Sancar (Ed.), *İslam Düşüncesinde Ateizm Eleştirisi*, Elis Yayınları, Ankara 2019.
- Aristoteles, *Metafizik*, (Çev.: Ahmet Arslan), Sosyal Yayınları, İstanbul 1996.
- Aslan, Adnan, *Tanrı’nın Varlığına Dair Argümanlar ve Ateist Din Felsefesi Eleştirisi*, İSAM Yayınları, İstanbul 2006.
- Isaac, Asimov, *Ben Robot*, (Çev.: Ekin Odabaş), İstanbul 2016.
- Aston, Margaret, *The King's Bedpost: Reformation and Iconography in a Tudor Group Portrait*, Cambridge University Press, Cambridge 1993.
- Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 16. baskı, İzmir 2020.
- Ayer, Alfred Jules, J., *Dil, Doğruluk ve Mantık*, (Çev.: Vehbi Hacikadiroğlu), Metis Yayınları, İstanbul 1984.
- Ayvaz, Muzaffer, *Deizm Bilim İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir 2002.
- Aydeniz, Hüsnü, *Aristoteles ve Voltaire’e Göre Deizm Düşüncesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002.
- Aydeniz, Hüsnü, “Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, Cilt:53, 2020, 353-376.
- Bacon, Francis, of Atheism, <http://www.authorama.com/essays-of-francis-bacon-17.html>, (Erişim Tarihi: 03.12.2020).

- Baggini, Julian, *Atheism*, Oxford University Press, Oxford 2003.
- Ballıkaya, Cihan, “Pozitivizm: Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 33, 2015, 87-106.
- Başçı, Vahdettin ve Yazoğlu, Ruhattin ve İmamoğlu, Tuncay, *Din Felsefesi Dersleri*, Eser Basın Yayın, Erzurum 2015.
- Bayle, Pierre, *Various Thoughts on The Occasion of A Commet*, (Translated with Notes and an Interpretive Essay Robert C. Bartlett), State University of New York Press, Albany 2000.
- Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Atlas Yayınları, Ankara 2018.
- Bostrom, Nick, “A History of Transhumanist Thought”, *Journal of Evolution and Technology*, 14(1), 2005, 1-25.
- Barbour, Ian Graeme, *Bilim ve Din: Çatışma, Ayrışma, Uzlaşma*, (Çev.: Nebi Mehdiyeve, Mübariz Camal), İnsan Yayınları, İstanbul 2012.
- Baigent, Michael, Richard Leigh and Henry Lincoln, *Holy Blood, Holy Grail*, Delta Trade Paperbacks, New York 2004.
- Brown, Dan, *Başlangıç*, (Çev.: Petek Demir İncek), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2019.
- Brown, Dan, *Kayıp Sembol*, (Çev.: Petek Demir İncek), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2019.
- Brown, Dan, *Da Vinci Şifresi*, (Çev.: Petek Demir), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2019.
- Brown, Dan, *Melekler ve Şeytanlar*, (Çev.: Petek Demir), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2019.
- Brown, Dan, *Origin*, Penguin Random House, London 2017.
- Brown, Dan, *İhanet Noktası*, (Çev.: Petek Demir İncek), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2018.

- Burke, Peter, *Bilginin Toplumsal Tarihi*, (Çev.: Mete Tunçay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.
- Buckley, Michael Joseph, *At The Origins of Modern Atheism*, Yale University Press, London 1987.
- Büyük, Celal, “Tanrı İnancının Rasyonelliği ve Kanıt İhtiyacı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 40, 2013, 93-120.
- Butler, Declan, “Fears grow over lab-bred flu”, *Nature*, 480(7378), 2011, 421-423.
- Camus, Albert, *Veba*, (Çev: Nedret Tanyolaç Öztokat), Can Yayınları, İstanbul 2010.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2014.
- Cevizci, Ahmet, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa 2001.
- Charlesworth, Maxwell John, *St. Anselm’s Proslogion: With a Reply on Behalf of the fool by Gaunilo and The Author’s Reply to Gaunilo*, University of Notre Dame Press, Notre Dame 2000.
- Chul Han, Byung, *Güzeli Kurtarmak*, (Çev.: Kadir Filiz), İnsan Yayınları, İstanbul 2020.
- Clement, Dore, *Theism*, D. Reidel Publishing Company, Boston 1984.
- Çağatay, Hasan, “Yapay Zeka ve Tekillik: Teknolojik Tekillik Bize Ne Kadar Yakın ve Neden Önemli?”, *Metazihin Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*, 2(2), 2019, 231-242.
- Çınar, Aliye, *Deizm ve Ateizm Üzerine*, Köprü Yayınları, İstanbul 2018.
- Coşkun, İbrahim, “Ateizmin Çeşitleri ve Mutlak Ateizmin İmkansızlığı”, Cemalettin Erdemci, Fadıl Aygün, Seyithan Can, Mustafa Sancar (Ed.), *İslam Düşüncesinde Ateizm Eleştirisi*, (ss. 13-39), Elis Yayınları, Ankara 2019.
- Dağ, Ahmet, *Transhümanizm - İnsansız Dünya*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2021.
- “Dan Brown, Biyografi, Kitaplar ve Gerçekler”, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Dan-Brown>, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2021).

- Davies, Merryl Wyn, *Darwin ve Fundamentalizm*, (Çev.: Ebru Kılıç), Everest Yayınları, İstanbul 2001.
- Darwin, Charles, *Türlerin Kökeni*, (Çev.: Öner Ünalın), Sol Yayınları, Ankara 1970.
- Dawkins, Richard, *Tanrı Yanılgısı*, (Çev.: Melisa Mıller), Barbaros Efe Güner, Kuzey Yayınları, İstanbul 2019.
- Descartes, Rene, *Yöntem Üzerine Konuşmalar*, (Çev.: Afşar Timuçin), Bulut Yayınları, İstanbul 2010.
- Dorman, Emre, *Deizm ve Eleştirisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Dickson, Michael, *The Imago Dei and the Imago Mundi*, Steve Donaldson, Ron Cole (Ed.), *Christian perspectives on Transhumanism and the Church*, Palgrave, Macmillan 2018.
- Ehrman, Bart D., *Misquoting Jesus: The Story Behind Who Changed the Bible and Why*, Haper, San Francisco 2005.
- Ehrman, Bart D., *Truth and Fiction in The Da Vinci Code*, Oxford University Press, New York 2004.
- Einstein, Albert, *Benim Gözümden Dünya*, (Çev.: Demet Evrenosoğlu), Alfa Basım, İstanbul 2020.
- Einstein, Albert, *Ideas and Opinions*, Crown Publishers, New York 1954.
- Erdem, Hüsameddin, “Deizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İsam Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, IX, 109-111.
- Fouchier, Ron, and et al. “Preventing Pandemics: The Fight over flu” *Nature*, 481(7381), 2012, 257-259.
- Freke, Timothy and Gandy, Peter, *The Laughing Jesus: Religious Lies and Gnostic Wisdom*, Harmony Books, New York 2005.
- Garner, Stephen, “Christian Theology and Transhumanism: The Created Co- Creatorand Bioethical Principles”, Calvin Mercer, Tracy Trothen (Ed.), *Religion and Transhumanism*, Praeger, California 2015.

- Gazzali, Ebu Hamid, *Tehafütü'l Felasife*, (Çev.: Mahmut Kaya), Hüseyin Sarioğlu, Klasik Yayınları, İstanbul 2014.
- Genç, Özlem, “Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupa’sına Etkileri”, *Tarih Okulu*, Sayı:10, (Ağustos 2011), 123-150.
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.
- Guthrie, William Keith Chambers, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, (Çev.: Ahmet Cevizci), Gündoğan yayınları, Ankara 1999.
- Gündoğan, Ali Osman, “Edebiyat ile Felsefe İlişkisi Üzerine”, Mustafa Günay, Ali Osman Gündoğan (Ed.), *Felsefe ve Edebiyat*, (51-62), Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2014.
- Grumett, David, “Transformation and the End of Enhancement”, Ronald Cole (Ed.), *Transhumanism and Transcendence*, George town University Press, Washington 2011.
- Haag, Michael, *Inferno Decoded*, Profile Books, London 2013.
- Haugeland, John, “What Is Mind Design?”, John Haugeland (Ed.), *Mind design II*, A Bradford Book, London 1997.
- Hazard, Paul, *European Thought in The Eighteenth Century*, Yale University Press, New Haven 1954.
- Hawking, Stephen, *Zamanın Kısa Tarihi*, Çev.: Mehmet Ata Arslan, Alfa basım, İstanbul 2019.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Tinin Görüngübilimi*, (Çev.: Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul 1986.
- Heimsoeth, Heinz, *Kant’ın Felsefesi*, (Çev.: Takiyettin Mengüşoğlu), Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007.
- Hudson, Wayne and Lucci, Diego and Wigelsworth, J. R., *Atheism and Deism Revalued*, Ashgate Publishing, Farnham 2014.
- Hume, David, *Din Üstüne*, (Çev.: Mete Tunçay), İmge Kitapevi, Ankara 1995.

- Hutcheson, Harold R., *Lord Herbert of Cherbury's De Religione Laici. Edited and translated with a Critical Discussion of his Life and Philosophy and a Comprehensive Bibliography of his Works*, Connecticut, New Haven 1944.
- Hunter, Philip, "H5N1 Infects the Biosecurity Debate: Governments and Life Scientists are Waking up to the Problem of Dual-use Research ", *EMBO Reports*, 13(7), 2012, 604-607.
- Joyce, Gilbert, "Deism", James Hastings (Ed.), *Encyclopedia of Religion and Ethics*, (334-345), T Clark, Edinburgh 1910.
- Kant, Immanuel, *Arı Usun Eleştirisi*, (Çev.: Aziz Yardımlı), İdea Yay., İstanbul 2019.
- Kant, Immanuel, *Evrensel Doğa Tarihi ve Gökler Kuramı*, (Çev.: Seçkin Selvi), Fol Yayıncılık, Ankara 2020.
- Karakoç, Sezai, *Edebiyat Yazıları I Medeniyetin Rüyası Rüyanın Medeniyeti Şiir*, Diriliş Yayınları, İstanbul 2017.
- Kelly, Kevin, *What Technology Wants*, Penguin, New York 2010.
- Kline, Morris, *Matematik: Kesinliğin Kaybı*, (Çev.: Sinan Eden), Doruk Yayıncılık, İstanbul 2021.
- Kors, Alan Charles, *Atheism in France: 1650-1729*, Princeton University Press, New Jersey 1990.
- Kutluer, İlhan, "Nizam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2007, XXXIII, 173-175.
- Kutluer, İlhan, "Teleolojinin Dört Terimi: Gaye, Nizam, İnayet, Hikmet", *Bilgi ve Hikmet*, Sayı: 8, İstanbul 1994, 40-51.
- Lacan, Jacques, *Psikanalizin Dört Temel Kavramı: Seminer 11. Kitap*, (Çev.: Nilüfer Erdem), Metis Yayınları, İstanbul 2013.
- Leeming, David, *The Oxford Companion to World Mythology*, Oxford University Press, New York 2005.
- Leff, Gordon, *Medieval Thought*, Penguin Books, Maltimore 1958.

- Leff, Gordon, *The Dissolution of The Medieval Outlook*, Harper ve Row Publishers, New York 1976.
- L'engle, Madeleine, *Zamanda Kıvrılma*, (Çev.: Edip Sönmez), Beyaz Balina Yayınları, İstanbul 2020.
- Lipton, Bruce Harold, *İnancın Biyolojisi*, (Çev.: Burcu Ünlütürk), Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul 2020.
- Manafov, Rafiz, *John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Günümüz Açısından Teodise*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Mayr, Ernst, *Evrin Nedir*, (Çev.: Nurdan Soysal), Say Yayınları, İstanbul 2017.
- McLaren, Brian D., *The Secret Message of Jesus: Uncovering the Truth That Could Change Everything*, W Publishing, Nashville 2006.
- Meslier, Jean, *Superstition in All Ages*, American Theological Library Association Historical Monographs Collection 1890.
- Miller, Stanley L., "A Production of Amino Acids Under Possible Primitive Earth Conditions" *Science*, 117(3046), 1953, 528-529.
- Mirandola, Pico Della, *Oration on the Dignity of Man*, Francesco Borghesi (Ed.), Cambridge University Press, New York 2021.
- More, Max, "Transhumanism: Towards a Futurist Philosophy," *Extropy*, 6(6), 1990, 6-12.
- Newton, Isaac, *Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri*, (Çev.: Aziz yardımcı), İdea, İstanbul 2019.
- Newman, Sharan, *The Real History Behind The Da Vinci Code*, Berkley Books, New York 2005.
- Nietzsche, Friedrich, *Güç İstenci*, (Çev.: Nilüfer Epçeli), Say Yayınları, İstanbul 2014.
- Nietzsche, Friedrich, *Hayat Dediğin Nedir ki*, (Çev.: Erkan Aslan), Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Deizm*, Yeni Boyut Yayıncılık, İstanbul 2019.

- Peterson, Michael, *Din Felsefesi*, (Çev.: Rahim Acar), Küre Yayınları, İstanbul 2013,
- Peterson, Michael, *Akıl ve İnanç*, (Çev.: Rahim Acar), Küre Yayınları, İstanbul 2019.
- Penrose, Roger, *Kralın Yeni Aklı*, (Çev.: Tekin Dereli), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020.
- Platon, *Devlet*, (Çev.: Hüseyin Demirhan), Sosyal Yayınları, İstanbul 2002.
- Ross, David, *Aristoteles*, (Çev.: Ahmet Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2011.
- Rogak, Lisa, *Da Vinci Şifresi'nin Ardındaki Adam*, (Çev.: Ceylan Özçapkın), Koridor Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Ruse, Michael, *The Darwinian Paradigm: Essays on Its History, Philosophy and Religious Implications*, Routledge, Londra 1989.
- Russell, Bertrand, *Din İle Bilim*, (Çev.: Akşit Göktürk), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020.
- Rüşd, İbn, *Felsefe Din İlişkileri*, (Haz.: Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 2019.
- Samanik, Samanik and Lianasari, Fita, "Antimatter Technology: The Bridge Between Science and Religion Toward Universe Creation Theory Illustrated in Dan Brown's Angels and Demons", *Teknosastık Volume*, 14(2), 2016, (18-27)
- Seed, David (Ed.), *A Companion to Science Fiction*, Blackwell Publishing, Oxford 2008.
- Seung, Sebastian, *Connectome: How the Brain's Wiring Makes Us Who We Are*, Houghton Mifflin Harcourt, New York 2012.
- Schumpeter, Joseph A., "The Creative Response in Economic History", *The Journal of Economic History*, 7(2), 1947, 149-159.
- Smart, John Jamieson Carswell and Haldane, John Joseph, *Atheism and Theism*, Blackwell Publishing, Malden 2002.
- Sinanoğlu, Mustafa, "İlhâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İsam Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, XXII, 90-92.
- Sturch, R. L., *The Cosmological Argument* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Oxford University, Oxford 1972.

- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Huzur*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2020.
- Taşkıran, Ülkü, *Lord Herbert of Cherbury'nin Doğal Din Anlayışı ve Düşünce Boyutu*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.
- Thrower, James, *Western Atheism: A Short History*, Prometheus Books, New York 2000.
- Toland, John, "John Toland's Christianity Not Mysterious", Alan Harrison, Richard Kearney, Philip McGuinness (Ed.), *Text, Associated Works and Critical Essays*, Lilliput Press, Dublin 1997.
- Topaloğlu, Aydın, *Ateizm Çıkmazı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2019.
- Topaloğlu, Aydın, *Teizm ya da Ateizm: Tanrıtanımazlığın Felsefî Boyutları*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001.
- Topaloğlu, Aydın, "Teizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2011, XL, 332-334
- Voltaire, *Seçmeler*, (Haz.: Selahaddin Küçük), İstanbul 1975.
- Voltaire, *Candide*, (Çev.: Fehmi Baldaş), Çağdaş Yayıncılık, İstanbul 1998.
- Voltaire, *Philosophical Dictionary*, Penguin, UK 2004.
- Yaran, Cafer Sadık, *Din Felsefesine Giriş*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2010.
- Zwart, Hub, *Psychoanalysis of Technoscience: Symbolisation and Imagination*, LIT Verlag, Münster 2019.
- Zwart, Hub, "Viral Pandemics, Transhumanism and bio-art Gadgets: a Lacanian Reading of Dan Brown's Inferno", *Psychoanalytische Perspectieven*, 32 (4), 2014, 367-403.
- Zwart, Hub, "From Decline of the West to Dawn of Day: Dan Brown's Origin as a Diagnostic of the Present", *Janus Head*, 18(1), 2020.
- İnternet Kaynakları**
- <https://danbrown.com/digital-fortress/> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- <https://danbrown.com/deception-point/> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- <https://danbrown.com/#author-section> (Erişim Tarihi: 05.01.2021).
- https://www.inquirer.com/dailynews/features/20070329_British_court_rejects_Da_Vinci_Code_plagiarism_claim.html (Erişim Tarihi: 05.01.2021).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Ebru BAYRAM
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	14.04.2022